

20438

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
FARS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HvÂCA NAŞ'AT

ṬŪFÂN-I MA'RİFAT

(*Yüksek Lisans Tezi*)

Hazırlayan :

ALİ GÜZELYÜZ
89/4943

Tezi Yöneten :

Prof. Dr. A. NACİ TOKMAK

İSTANBUL — 1992

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	III-IV
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	V
BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR :	VI-IX
DİĞER KISALTMALAR	X
<u>H</u> ^V ACA NAŞ'AT'İN YAŞADIĞI DÖNEMDE OSMANLI İMPARA- TORLUĞUNUN TARİHİ VE EDEBİ DURUMU	1-9
I-Tarihî Durum	1-3
II-Edebî Durum	3-9
<u>H</u> ^V ACA NAŞ'AT'İN HAYATI	10-16
<u>H</u> ^V ACA NAŞ'AT'İN ESERLERİ	17-19
A-Telif Eserleri	17-18
B-Tercüme Eserleri	18-19
C-Mektûbâtı	19
<u>T</u> UFÂN-I MA' RİFAT'İN MAHİYETİ VE KISA BİR OZETİ	20-25
<u>T</u> UFÂN-I MA' RİFAT'İN NÜSHALARI	39
<u>T</u> UFÂN-I MA' RİFAT'İN KAYNAKLARI	40
<u>T</u> UFÂN-I MA' RİFAT'İN DİL VE İMLA ÖZELLİKLERİ	41-43
<u>T</u> UFÂN-I MA' RİFAT'İN ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	44
ŞERH-İ <u>T</u> UFÂN-I MA' RİFAT	45-46
ŞERH-İ <u>T</u> UFÂN-I MA' RİFAT'İN NÜSHALARI	47-48
SUNULAN METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL	49-51
İNDEKS	52-57
Şahıs Adları	52-54
Yer Adları	54-56
Kitap, Dil, millet vs. Adları	56-57
METİN	

Ö N S Ö Z

Çalışmamızın konusunu, XVIII ve XIX. yüzyılın ünlü Türk şâir ve mutasavvıflarından H^Vâca Naş'at'ın günümüze kadar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olan Tûfân-ı Ma'rifat adlı tek Farsça eserinin tenkitli metni ve tahlili oluşturmaktadır.

Tûfân-ı Ma'rifat, önemli tasavvufî bir eser olmasına rağmen üzerinde hiçbir çalışma yapılmamış olması bizi bu konuyu seçmeye sevk etmiştir.

Çalışmamızın metin kısmı dışında Önsöz, Transkripsiyon Sistemi, Bibliyografya, Kısaltmalar, Giriş ve İndeks kısımları bulunmaktadır. Giriş kısmında sırasıyla H^Vâca Naş'at'ın Yaşadığı Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi ve Edebî Durumu; H^Vâca Naş'at'ın Hayatı; Eserleri; Tûfân-ı Ma'rifat'ın Mahiyeti ve Kısa Bir Özeti; Nüshaları; Kaynakları; Dil ve İmlâ Özellikleri; Tûfân-ı Ma'rifat'ın Şerhi ve Nüshaları ile Sunulan Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yol konuları yer almaktadır.

Tûfân-ı Ma'rifat'ın tenkidli metnini hazırlarken, kütüphanelerde ve kataloglarda bulduğumuz on yazma nüshasından İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi FY 844'te kayıtlı olan nüshayı esas nüsha olarak kabul edip T rumuzu ile gösterdik. Daha sonra bu nüshaya en yakın nüsha olarak bulduğumuz Topkapı Sarayı Kütüphanesi H.833'te kayıtlı olan nüshadan faydalandık. Bu nüshayı da T rumuzu ile gösterdik. Son olarak da bu iki nüshaya yakın buldu-

ğumuz Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3654'te kayıtlı nüsha ile karşılaştırarak farkları dipnotlarda gösterdik. Bu nüshayı ise S rümuzu ile gösterdik. Esas aldığımız nüshada bulunan bazı imla hataları ve eksik kelimeleri, müellif hayatta iken Hanif İbrahim Efendi tarafından yapılan şerh ile de karşılaştırarak bu durumda doğru olan kelime veya ibareyi metne aldık, esas nüshayı ise fark olarak gösterdik.

Farsça metin kısmında, esas metnin dışında İçindekiler; Farsça, Arapça beyitler, Ayetler, Hadisler, Arapça Darbimesel ve İbaralar, Şahıs, Yer ve Kabile Adları Fihristleri; Metinde ve Dipnotlarda Geçen Kitap Adları Fihristi ile Bibliyografya bulunmaktadır.

Gösterilen titizliğe rağmen çalışmamızda görülecek hata ve eksiklikler ile ilgili olarak yapılacak tenkit ve tavsiyelerden memnunluk duyacağımızı belirtmek isteriz. Okuyucuların ve özellikle de ilgililerin yapacakları bu tür eleştiriler, bu ve benzeri konularda bizi daha iyi çalışmalar yapmaya teşvik edecektir.

Çalışmamızın her safhasında bize yol göstererek, yakın ilgisini ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof.Dr. A. Naci TOKMAK'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca bu araştırmam sırasında yardımlarını gördüğüm Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nün saygıdeğer öğretim üyelerine ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Ali GÜZELYÜZ

TRANSKRİPSİYON
SİSTEMİ

Bu çalışmada, İslâm Ansiklopedisi'nde kabul edilmiş olan transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

Ā	آ	ا	ى	Ş	ش
A		أ		Ş	ص
I		إ		ž	ض
◌		ء		ṭ	ط
B		ب		z	ظ
P		پ		c	ع
T		ت		ġ	غ
<u>S</u>		ث		F	ف
C		ج		Ḳ	ق
Ç		چ		K	ك
<u>H</u>		ح		G	گ
<u>H</u>		خ		L	ل
D		د		M	م
<u>Z</u>		ذ		N	ن
R		ر		V, Ū	و
Z		ز		H	ه
J		ژ		Y, Ī	ی
S		س			

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

- al-AFLÂKÎ, Şams al-Dîn Ahmed, Manâkib al-‘Ârifîn, Yay. Tahsin Yazıcı, TTK, Ankara 1980, 2.baskı, c.II.
- AHMED REFİK, Râşid, Âlimler ve Sanatkârlar, İstanbul 1924.
- _____ , koca Râgıb Paşa, Âlimler ve Sanatkârlar, İstanbul 1924.
- AKAY, Nihad, Haşmet, Hayatı ve Eserleri, İ.Ü. Türkiyat Enstitüsü, 1947, Tez No:212.
- AKÇURA, Yusuf, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, TTK, Ankara 1988.
- AKINCI, Sırrı, Dr., Üç Mezar Taşı, Hayat Tarih Mecmuası, sayı: VIII, İstanbul 1969.
- ÂKİF PAŞA, Münşeât el-Hac Âkif Efendi ve Divançe, İstanbul 1843 ve mısır 1845.
- AKTEPE, M.Münir, Nâimâ Tarihi'nin Yazma Nüshaları Hakkında, Tarih Dergisi, sayı:I, İstanbul 1949.
- ALİ CANIB, Edirneli Efendi, Hayat Mecmuası, sayı:II, İstanbul 1927.
- _____ , Mirzâzâde Neylî, Hayat M., LXVIII, İstanbul 1928.
- _____ , Osmanzâde Tâib Efendi, Türkiyat M., İstanbul 1928.
- _____ , Seyyid Vehbî, Hayat M., sayı:XVI, İstanbul 1927.
- _____ , Süleyman Nahîfî, Hayat M., sayı:XXII, İstanbul 1927.
- ALİ KEMAL, Râşid Müverrih mi Şâir mi?, İstanbul 1918.
- al-ÂLÛSÎ, Şahâbaddîn Maḥmûd, ‘Ârif Hikmet: Hayâtuhu va Ma’âsîruh, Yay. Muhammed al-Hatrâvî, Beyrut 1403/1983.
- ATSIZ, Nihal, Koca Râgıb Paşa, Haşmet ve Fıtnat Hanım, Çınaraltı mecmuası, sayı:III, İstanbul 1941.

- BABİNGER, Franz, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke, Leipzig 1927.
- BANARLI, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEGSB, İstanbul 1987, c.I-II.
- BAYKAL, Bekir Sıdkı, Koca Râgıb Paşa-Büyük Friedrich, Ankara 1939.
- BAYRI, Mehmet Halid, Fıtnat Hanım, Azerbaycan Yurt Bilgisi Mecmuası, sayı: XIX-XX, 1926.
- BEYATLI, Yahya Kemal, Edebiyata Dair, I, İstanbul 1971.
- BİDİL, Külliyyât, Bombay 1299/1882.
- ÇAHÂR MAKÂLA: Bk. Nizâmî 'Arûzî.
- ÇELEBİ, Asaf Halet, Nâimâ, Hayatı, Sanatı, Eserleri, İstanbul 1953.
- ÇELEBIOĞLU, Amil, Mesnevî-i Şerif ve Manzum Nahîfî Tercümesi, İstanbul 1967.
- DİA: Bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- DİVAN: Bk. Naş'at.
- DİVÂN-I HÂFİZ : Bk. Hâfız-ı Şîrâzî.
- ERGÜN, Sadeddin Nüzhet, Şeyh Gâlib, Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1936.
- GIBB, E.J.W., A History of Ottoman Poetry, c.IV, London 1905.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, Nedim Divanı, İstanbul 1951.
- _____ , Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, İstanbul 1953.
- _____ , Şeyh Gâlib, Sanatı ve Şiiri, İstanbul 1953.
- HANİF İBRAHİM EFENDİ, Şerh-i Tûfân-ı Ma'rifet, İ.Ü.Ktp. TY 2148.
- HÂFİZ-I ŞÎRÂZÎ, Divân-ı H^Vâca Şams al-Dîn Muḥammad Hâfız Şîrâzî, be-İhtimâm-ı Muḥammad Kazvîni ve Dr. Kâsım Ganî, Tahran 1330 hş.
- İA: Bk. İslam Ansiklopedisi.
- İBN HAZM, al-Faṣl fi'l-milal va'l-Ahva' va'l-Nihâl, c.I-II, Beyrut 1406/1986.

- İNAL, m.Kemal, Son Asır Türk Şairleri, II, İstanbul 1980.
- İSLAM ANSIKLOPEDİSİ, İslam âlemi coğrafya, etnografya ve biyografya lügâtı, c.I-XIII, İstanbul 1940-1986.
- İstanbul Enstitüsü Dergisi, sayı:XII, İstanbul 1956.
- KARAHAN, Abdülkadir, Nâbî, Hayatı, Sanatı, Şiirleri, İstanbul 1953 ve 1967.
- _____, Nâbî, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- KATİB ÇELEBİ, Kaşf al-Zunûn 'An Asâmî al-Kutubî va'l-Funûn, MEB, 2.baskı, İstanbul 1971.
- KÖPRÜLÜZÂDE Mehmed Fuad, Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri, İstanbul 1928.
- KUTLUK, İbrahim, Dr., Nâilî-i Kadîm, Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1962.
- KÜLLİYÂT-I ŞAİB TABRİZÎ; Mukaddime ve şarh-i hâl be-kalem-i Amîri Fîrûzkühî, az intişârât-ı Kitâbhâna-i Hayyâm, Çâp-ı Dovvom, 1331 hş.
- LEVEND, Agâh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, c.I, TTK, Ankara 1973.
- MASNAVÎ: Bk. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî.
- MAVLÂNÂ CALÂLADDİN-İ RÛMÎ, Masnavî-i Ma'navî, Tabriz 1299 h.
- MEHMED SÜREYYÂ, Sicill-i Osmânî, c.I-IV, İstanbul 1308/1890; 1315/1897.
- MEHMED TAHİR (Bursalı), Osmanlı Müellifleri, c.I-III, İstanbul 1333/1915.
- MUSTAFA NURÎ PAŞA, Netayic ül-Vukuat, Sad.Neşet Çağatay, TTK, c.III-IV, Ankara 1987.
- NAŞ'AT, Divân, Tertib eden: Pertev Efendi, İ.Ü.Ktp. TY 42.
- NİZÂMÎ-İ 'ARÛZÎ, Çahâr Makâla, be-kûşeş-i Dr.Muhammad Mu'în, Tehran 1331 hş.
- OM: Bk. Mehmed Tahir (Bursalı).
- ÖNDER, Mehmet, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, KTB, Ankara 1986.
- PAKALIN, m.Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.I-III, MEB, İstanbul 1946.

RÂŞİD, Râşid Tarihi, I.basım İstanbul 1153/1740 (3 cilt); II. basım İstanbul 1282/1865 (5 cilt).

SO: Bk, Mehmed Süreyyâ.

ŞAFAK, Rızâzâde, Târîh-i Edebiyât-ı İrân, Çaphâne-i Ârmân, hş. 1369/1990.

TDEA: Bk. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, MEB, Ankara 1977- v.dd.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, İstanbul 1977- v.dd.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1980- v.dd.

UNAT, Faik Reşit, Hicri Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu, TTK, Ankara 1974.

_____ - GERÇEK, Selim, Tanzimat, I, İstanbul 1940.

URAZ, Murad, Koca Râgıb Paşa, İstanbul 1949.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Ord.Prof.Dr., Osmanlı Tarihi, c.IV, kısım II, Ankara 1988.

VAK'ANÜVİS ES'AD EFENDİ, Üss-i Zafer, İstanbul 1243/1828 ve 1293/1876.

YENİGÜN, Hayri, Kadın Şairlerimiz, Türkyurdu Mecmuası, sayı:269.

YETİŞ, Kazım, Doç.Dr., Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988.

DİĞER KISALTMALAR

age	: adı geçen eser
bb	: başka başka
bk.	: bakınız
c.	: cilt
D.	: Dergisi
Ef.	: Efendi
FY	: Farsça Yazmalar
hk.	: Hakkında
hş.	: Hicrî şemsî
H.	: Hazine
i.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
KB	: Kültür Bakanlığı
Ktp.	: Kütüphanesi
M.	: Mecmuası
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEGSB	: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı
mm.	: milimetre
ö.	: ölümü, ölüm tarihi
s.	: sayfa
sa.	: sayı
Sad.	: Sadeleştiren
salt.	: saltanatı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TY	: Türkçe Yazmalar
v.dd.	: ve devamının devamı
vr.	: varak

**H^VACA NAŞ'AT'İN YAŞADIĞI DÖNEMDE OSMANLI
İMPARATORLUĞU'NUN TARİHİ VE EDEBİ DURUMU**

I- TARİHİ DURUM: 1099/1687 yılında Sultan II.Süleyman (salt.1099/1687-1102/1691)¹'in tahta çıkışından, 1188/1774 yılında yapılan Küçük Kaynarca Barış Anlaşması²'na kadar geçen olaylar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hızlı bir gerileme kaydettiğini göstermektedir.

Bu dönemin içine aldığı zaman diliminde imparatorluğun maddî ve manevî kayıpları günden güne artmıştır. 1110/1699 yılında yapılan Karlofça Barış Anlaşması gereğince bütün Macaristan Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldığı gibi, Mora Yarımadası Venedikliler'e, Podolya Eyaleti Lehistan'a, Azak Denizi tarafları ise Ruslar'a bırakıldı. Nemçeliler (Avusturyalılar) de Temeşvar ve Belgrad eyaletlerini ele geçirdiler³.

1150/1737 yılında ortaya çıkan Rusya ve Avusturya savaşlarında Nemçeliler Niş, Ruslar ise Özü kalelerini ele geçirdiler.

¹ Hk.bk. Kütükoğlu, Bekir, SÜLEYMAN II, İA,XI, 155-170.

² Hk.bk. Mustafa Nuri Paşa, NETAYİC UL-VUKUAT, Sad.Neşet Çağatay, TTK, Ankara 1987, c.III-IV, s.73-95.

³ Bk. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Ord.Prof.Dr., OSMANLI TARİHİ, TTK, Ankara 1988, c.IV, Kısım II, s.78-86.

Ancak bir yıl sonra bu kalelerle birlikte Ada Kalesi de geri alındı.

Daha önce iki kez yapılan Nemçe savaşlarında Osmanlı İmparatorluğu büyük kayıplara uğradığından, devlet ileri gelenleri eski şartlarla yapılacak bir barışı ganimet bildikleri halde, Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa (ö.1158/1745)¹'nin gayretiyle savaş sürdürülüp Belgrad Kalesi geri alındı, daha sonra barış anlaşması imzalandı.

Avusturyalılar'ın Tuna nehrinin beri yakasını ele geçirip yerleşmeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenliğini ve düzenini bozmuştu. Ancak Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın gayretiyle Belgrad eyaletinin geri alınması büyük bir sevinç uyandırdı ve bundan sonra yaklaşık otuz yıl süreyle savaştan kaçınıldı.

1185/1771 yılında Ruslar'ın Kırım'a saldırmasıyla başlayan anlaşmazlıklar, 12 Cemaziyelevvel 1188/21 Temmuz 1774 günü Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında, I. Abdülhamit (salt. 1187/1774-1203/1789)² ile II.Katerina (salt.1175/1762-1211/1796)³ nin yönetimleri sırasında, Küçük Kaynarca Barış Anlaşması'nın imzalanmasıyla giderildi.

1182/1768 savaşından sonra Kırım Hanlığı⁴ elden çıktı. İngilizler'in kışkırtmasıyla Rusya'ya karşı açılan savaş sonucu

¹ Hk.bk. Aktepe, M.Münir, MEHMED PAŞA, İA, VII, 609-610.

² Hk.bk. Baysun, M.Cavid, ABDULHAMİD I, İA, I, 73-76;
Aktepe, Münir, ABDULHAMİD I, DİA, I, 213-216.

³ Bk. Uzunçarşılı, age, IV/II, 188.

⁴ Hk.bk. Uzunçarşılı, age, IV/II, 1-37.

(1202/1788) Özü Eyaleti de kaybedildi. Sonraki savaşlarda da büyük toprak parçaları ve birçok kale elden çıktı ve Sırp'lar'a ayrıcalık verilmek zorunda kalındı. Bu sırada Mora Yarımadası'nda Rum ayaklanması patlak verdi. Bunun ardından Fransızlar Trablusgarb'ı ele geçirdiler ve bu arada Türk ve Müslüman olmayan kavimler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan birer birer ayrılmaya başladılar.

XVIII. yüzyılın sonlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun hizmetinde olan bazı derebeyleri, Türk ve Türk Olmayan ahâliye dayanarak, devlet merkezine başkaldırıp bir çeşit bağımsızlık kazanmaya çalıştılar.

XIX. yüzyılın başında, Osmanlı İmparatorluğu'nun tehlikeye en çok maruz kalan bölümü Rumeli eyaletleri idi. III.Selim (salt.1203/1789-1222/1807)¹ tahta çıktığı zaman, yaklaşık bir asırdan beri bozuk olan durumu düzeltmek amacıyla ıslahat layihaları² hazırlattı. Ancak bu girişimler başarısızlığa uğradı ve Edirne Vak'ası³'ndan sonra 1222/1807 yılında III.Selim tahttan indirildi.

II- EDEBÎ DURUM: XVIII. yüzyılda Osmanlı şiiri ve nesri, bir önceki yüzyılın akımını izlemekle birlikte, Osmanlı

¹ Hk.bk. Eren, A.Cevat, SELİM III, İA, X, 441-457; Mehmed Süreyyâ, SİCİLL-İ OSMÂNÎ, İstanbul 1308/1890-1315/1897, c.I, s.40-41.

² Islahat layihaları hk.bk. Akçura, Yusuf, OSMANLI DEVLETİ'NİN DAĞILMA DEVRİ, TTK, Ankara 1988, s.40-43.

³ Edirne Vak'ası hk.bk. Akçura, age, s.135-141.

Türkçesi, Nâilî-i Kadîm adıyla tanınan Nâilî Mustafa Efendi (ö.1077/1666)¹'nin açtığı yoldan yürüyerek olgunluk aşamasına varmıştır. Aynı zamanda bu yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı şiiri İran etkisinden kurtulup kendi çerçevesi içinde olgunlaşmağa, hece vezni de divan edebiyatında yer almağa başlamıştır².

Bu yüzyılın ilk yarısında padişah, sadrazam ve diğer devlet adamları, şairleri teşvik ve himaye ederek edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde yetişen belli başlı şairlerden Nâbî Yusuf Efendi (ö.1124/1712)³, Seyyid Vehbî (ö.1149/1736)⁴, yazdığı Divan⁵'la ün kazanan Nedîm (ö.1143/1730)⁶, Hadikatu'l-Mülûk⁷ adlı eserin sahibi Osmanzâde Tâib Ahmed Efendi (ö.1136/1724)⁸, Balıkesirli Râsih (ö.XVIII. yüzyılın

¹ Hk.bk. Kutluk, İbrahim, Dr., NÂİLÎ-İ KADİM, HAYATI VE ESERLERİ, İstanbul 1962; Ipekten, Haluk, NÂİLÎ, İA, VIII, 41-44; Bursalı Mehmed Tahir, OSMANLI MÜELLİFLERİ, İstanbul 1333/1915, c.II, s.443; Banarlı, Nihad Sami, RESİMLİ TÜRK EDEBİYATI TARİHİ, MEGSB, İstanbul 1987, c.II, s.663-665; SO, IV, 529.

² Bk. Uzunçarşılı, age, IV/II, 548.

³ Hk.bk. Karahan, Abdülkadir, NÂBÎ, HAYATI, SANATI, ŞİİRLERİ, İstanbul 1953 ve 1967; _____, NÂBÎ, KB, Ankara 1987; SO, IV, 530-531; Banarlı, age, II, 669-673.

⁴ Hk.bk. SO, IV, 617-618; Banarlı, age, II, 750; Ali Canib, SEYYİD VEHBÎ, Hayat M., sa.16, İstanbul 1927.

⁵ Bk. Gölpınarlı, Abdülbaki, NEDİM DIVANI, İstanbul 1951.

⁶ Hk.bk. SO, IV, 549; Banarlı, age, II, 735-765.

⁷ Hadikatu'l-Mülûk'un yazma nüshaları için bk. Levend, Agâh Sırrı, TÜRK EDEBİYATI TARİHİ, TTK, Ankara 1973, c.I, s.364-365.

⁸ Hk.bk. OM, II, 116; Banarlı, age, II, 749-750; SO, I, 242; Ali canib, OSMANZÂDE TÂİB EFENDİ, Türkiyat M., İstanbul 1928, s.103-129.

ilk yılları)¹, Kâmî (ö.1136/1724)² ve manzum Mesnevî Tercümesi³ ile tanınan Nahîfî Süleyman (ö.1151/1738)⁴'ü sayabiliriz.

Bu dönemde yetişen Mirzâzâde Neylî Ahmed Efendi (ö.1161/1748)⁵, İran taklitçiliğine kaçan ince ruhlu bir şair olup, bazı eserleri ve tercümeleri varsa da asıl şöhreti şiirdedir.

XVIII. yüzyılda nesir alanında en büyük başarıyı, Nâimâ Tarihi⁶'nin yazarı Nâimâ (ö.1129/1716)⁷ göstermiştir. Ondan sonra, yazdığı Râşid Tarihi⁸ adlı eseri ile nesir alanında kendini

¹ Hk.bk. Beyatlı, Yahya Kemal, EDEBİYATA DAİR, İstanbul 1971, I, 59; Banarlı, age, II, 765-766.

² Hk.bk. SO, IV, 73; Banarlı, age, II, 750; Ali Canib, EDİRNELİ EFENDİ, Hayat M., sa.II, İstanbul 1927 ve bu makalenin bibliyografyası; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.V, s.130.

³ bk. Çelebioğlu, Amil, MESNEVÎ-İ ŞERİF VE MANZUM NAHİFÎ TERCÜMESİ, İstanbul 1967.

⁴ Hk.bk. SO, IV, 548; Banarlı, age, II, 779-781; Ali Canib, SÜLEYMAN NAHİFÎ, Hayat M., sa.XXII, İstanbul 1927.

⁵ Hk.bk. Banarlı, age, II, 750; Ali Canib, MIRZÂZÂDE NEYLÎ, Hayat M., sa.68, İstanbul 1928.

⁶ Nâimâ Tarihi hk.bk. Levend, age, I, 384; Banarlı, age, II, 695-697; Aktepe, M.Münir, NÂİMÂ TARIHI'NİN YAZMA NÜSHALARI HAKKINDA, Tarih D., sa.I, İstanbul 1949. Nâima Tarihi iki kez basılmıştır: I.basım İstanbul 1147/1734 (2 cilt); II.basım İstanbul 1280/1863 (6 cilt).

⁷ Hk.bk. Baysun, M.Cavid, NÂİMÂ, IA, VIII, 44-49; Çelebi, Asaf Halet, NÂİMÂ, HAYATI, SANATI, ESERLERİ, İstanbul 1953; Banarlı, age, II, 694-695.

⁸ Râşid, RÂŞİD TARIHI, I.basım İstanbul 1153/1740 (3 cilt); II.basım İstanbul 1282/1865 (5 cilt).

gösteren Vak'anüvis Râşid (ö.1148/1735)¹ gelir.

Bu yüzyılın ikinci yarısında şiir, eski parlak halini muhafaza edemeyerek aşamalı olarak gerilemeye başlamıştır. Bu dönemde yetişen şairlerin divanları incelenecek olursa, yarım yüzyıl önceki güçte olmamakla birlikte birçoğunun Nâbî tarzında olduğu görülür².

Bu dönemde Nevres-i Kadîm adıyla tanınan Kerküklü Nevres Abdürrezzak Efendi (ö.1175/1762)³, Koca Râgîb Paşa (ö.1176/1763)⁴, Fıtnat Zübeyde Hanım (ö.1194/1780)⁵ ve Türkçe'den başka Arap

¹ Hk.bk. Ali Kemal, RÂŞİD MÜVERRİH Mİ ŞÂİR Mİ?, İstanbul 1918; Ahmed Refik, RÂŞİD, ÂLİMLER VE SANATKÂRLAR, İstanbul 1924, s.302-328; SO, II, 351; Banarlı, age, II, 785.

² Bk. Uzunçarşılı, age, IV/II, 548.

³ Hk.bk. SO, IV, 587; Banarlı, age, II, 752; Babinger, Franz, DIE GESCHICHTSSCHREIBER DER OSMANEN UND IHRE WERKE, Leipzig 1927, s.294.

⁴ Hk.bk. Uraz, Murad, KOCA RÂGİB PAŞA, İstanbul 1949; Ahmed Refik, KOCA RÂGİB PAŞA, ÂLİMLER VE SANATKÂRLAR, İstanbul, 1924; Baykal, Bekir Sıdkı, KOCA RÂGİB PAŞA-BÜYÜK FRIEDRICH, Ankara 1939; Babinger, age, 288; Gibb, E.J.W., A HISTORY OF OTTOMAN POETRY, London 1905, c.IV, s.92; SO, II, 358-359; Banarlı, age, II, 766-768.; TDEA, V, 376-377.

⁵ Hk.bk. Atsız, Nihal, KOCA RÂGİB PAŞA, HAŞMET VE FITNAT HANIM, Çınaraltı M., sa.III, İstanbul 1941; Yöntem, Ali Canib, FITNAT, İA, IV, 626-627; Yenigün, Hayri, KADIN ŞAIRLERİMİZ, Türkyurdu M., sa.269; Akıncı, Sırrı, Dr., UÇ MEZAR TAŞI, Hayat Tarih M., İstanbul 1969, sa.VIII, s. 88-89; Bayrı, Mehmed Halid, FITNAT HANIM, Azerbaycan Yurt Bilgisi M., 1926, sa.XIX-XX; Banarlı, age, 768-770.

edebiyatında da güçlü olan Haşmet (ö.1182/1768)¹ gibi bazı şairler yetişmiştir².

XVIII, yüzyıldaki Osmanlı padişahları arasında, arasına nazımları görülen II.Mustafa (salt.1106/1695-1115/1703)³, III. Ahmed (salt.1115/1703-1143/1730)⁴ ve I.Mahmud (salt.1143/1730-1168/1754)⁵ varsa da, bunlar sadece bazı manzumeler kaleme almışlardır. İlhâmî mahlasını kullanan III.Selim'in ise içinde oldukça güzel şiirleri bulunan bir Divan⁶'ı vardır⁷.

Müellifimiz H^vâca Naş'at ile talebeleri Şeyh Gâlib (ö. 1214/1799)⁸, bir Divan⁹'ı ile Layiha-i İttihadiye¹⁰ adlı bir risalesi olan Pertev Efendi (ö.1253/1837)¹¹ ve Arif, III.Selim

¹ Hk.bk. Kaplan, Mehmed, HAŞMET, İA, V, 354; SO, II, 233; Banarlı, age, II, 768; Akay, Nihad, HAŞMET, HAYATI VE ESERLERİ, İ.Ü. Türkiyat Enstitüsü, Tez No:212, 1947; TDEA, IV, 141-142.

² Bk. Uzunçarşılı, age, IV/II, 548.

³ Hk.bk. Orhonlu, Cengiz, MUSTAFA II, İA, VIII, 695-700.

⁴ Hk.bk. Karal, Enver Ziya, AHMED III, İA, I, 165-168.

⁵ Hk.bk. Aktepe, M.Münir, MAHMUD I, İA, VII, 159-165.

⁶ Yazma halinde olan bu eserin bazı nüshaları İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 5507, TY 5514 ve TY 5526'da kayıtlıdır.

⁷ Bk. Banarlı, age, II, 747-749.

⁸ Hk.bk. Ergun, Sadeddin Nüzhet, ŞEYH GÂLİB, HAYATI VE ESERLERİ, İstanbul 1936; Gölpınarlı, Abdülbaki, ŞEYH GALİB, SANATI VE ŞİİRİ, İstanbul 1953; _____, ŞEYH GALİB, İA, XI, 462-467.

⁹ Yazma halinde olan bu eserin bazı nüshaları İ.Ü. Ktp. TY 565, TY 3355, TY 5587 ve TY 5515'te kayıtlıdır.

¹⁰ Bu risalenin yazma nüshası İ.Ü.Ktp.TY 6993'te kayıtlıdır

¹¹ Hk.bk. SO, II, 38; Turan, Şerafeddin, PERTEV PAŞA, İA, IX, 554-556.

döneminin önemli şairlerinden sayılmaktadırlar¹.

Tanzimat hareketi²'nden sonra XVIII. yüzyıl sonlarıyla XIX. yüzyıl başlarında Avrupa kültürünün tanınması ve okunması için çeşitli bilim ve sanat kitapları yazılmış, gazetecilik alanında da büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında yetişen önemli şairlerden Enderunlu Vâsıf (ö.1239/1824)³, Keçecizâde İzzet Molla (ö.1245/1829)⁴, Âkif Paşa (ö.1261/1845)⁵, Arif Hikmet Tezkiresi⁶'nin yazarı Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey (ö.1275/1859)⁷ ve Şeref Hanım (ö.1264/1848)⁸'ı sayabiliriz.

¹ Bk. Yetiş, Kazım, Doç.Dr., NAMIK KEMAL'İN TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ VE YAZILARI, Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1989, s.308.

² Hk.bk. Banarlı, age, II, 858-989; Unat, Faik Reşit- Gerçek, Selim, TANZIMAT I, İstanbul 1940, s.979-990.

³ Hk.bk. İnal, M.Kemal, SON ASIR TÜRK ŞAİRLERİ, İstanbul 1930, c.II, s.1953; Banarlı, age, II, 832-833.

⁴ Hk.bk. İnal, age, I, 723-746; TDEA, V, 46-48; Banarlı, age, II, 833-836; SO, III, 458.

⁵ Hk.bk. İnal, age, I, 80-89; TDEA, I, 93-94; Tanpınar, Ahmed hamdi, ÂKİF PAŞA, İA, I, 242-246; Gibb, age, IV, 323; Banarlı, age, II, 836-838 ; Âkif Paşa, MÜNŞEÂT el-HAC ÂKİF EFENDİ VE DİVANÇE, İstanbul 1843 ve Mısır 1845.

⁶ Ârif Hikmet Tezkiresi'nin bilinen yazma nüshası, Millet Kütüphanesi, Emîrî, Tarih, No:789'da kayıtlıdır.

⁷ Hk.bk. al-Âlûsî, Şahâbaddîn Mahmûd, C-ÂRİF HİKMAT: HAYÂ-TUHU VA MA'ÂSİRÜH, Yay. Muhammad al-Hatrâvî, Beyrut 1403/1983; Tansel, Fevziye Abdullah, ÂRİF HİKMET BEY, İA, I, 564-568; Bilge, Mustafa I., ÂRİF HİKMET BEY, DİA, III, 365-366; SO, III, 274-275; İnal, age, I, 620-634; Levend, age, I, 335-339; Banarlı, age, II, 838-839; TDEA, I, 156-157; Gibb, age, IV, 350.

⁸ Hk.bk. Gibb, age, IV, 349; Banarlı, age, II, 840-841.

Bu dönemde nesir alanında en başarılı yazar, Vak'anüvis Es'ad Mehmed Efendi (ö.1264/1848)¹'dir. Yeniçerilerin kaldırılması olayı ile ilgili Üss-i Zafe² adlı eseri ve Es'ad Tarihi³ adında iki ciltlik tarih kitabından başka bir divanı, bir münşeâtı ve Bahçe-i Safâ-endüz⁴ adlı şûâra tezkiresi ile diğer bazı kitap ve risaleleri vardır. Bu dönemde yazılan tezkirelerde, Bağdatlı Şefkat (ö.1242/1826)⁵'in Şefkat Tezkiresi⁶ adlı eseri de başarılı bir çalışma sayılabilir.

¹ Hk.bk.Aktepe, M.Münir, ES'AD EFENDİ, IA, IV, 363-365; Köprülüzâde Mehmed Fuad, MİLLÎ EDEBİYAT CERREYÂNININ İLK MÜBEŞ-ŞİRLERİ, İstanbul 1928, s.31-33; SO, I, 339-340; OM, III, 24; Babinger, age, 354; Banarlı, age, II, 842-843.

² Vak'anüvis Es'ad Efendi, ÜSS-İ ZAFER, İstanbul 1243/1828 ve 1293/1876.

³ Es'ad Tarihi'nin yazma nüshaları, Süleymaniye Ktp., Es'ad Ef., 2083 (I.c.); 2084 (I.c.); Millet Ktp., Emîrî, Tarih, No:49 (I.c.), No:50 (II.c.) ve No:51 (I.c.)'de kayıtlıdır.

⁴ Yazma halinde olan bu eserin nüshaları, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma bağışlar, No:4040 ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 2095'te kayıtlıdır.

⁵ Hk.bk. Levend, age, I, 327-329; SO, III, 151, OM, II, 265.

⁶ Şefkat Tezkiresi'nin yazma nüshaları, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 3916; Bayezid Kütüphanesi, Veliyeddin, Cevdet Paşa, No:130 ve Millet Kütüphanesi, Emîrî, Tarih, No: 770'te kayıtlıdır.

H^vACA NAŞ'AT'IN HAYATI

Süleyman Naş'at Efendi, İstanbul asıllı olup padişahlara yakınlığı ile tanınan, Enderun¹'da eğitim gördükten sonra kendisine divan hocalığı² verilen ve "Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musîkî San'atkârları Tezkiresi"³ adında bir eseri bulunan Ahmed Refi' Efendi (ö.1163/1750)⁴'nin oğludur. Dedesi ise, 1110/1698-1699'da ölen Mehmed Efendi'dir. Babası Ahmed Refi' Efendi, Sul-

¹ Enderun: Saray ve mabeyn karşılığı olarak kullanılan bir terimdir. Tafsilat için bk. Pakalın, M.Zeki, OSMANLI TARİH DEYİMLERİ VE TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ, MEB, İstanbul 1946,c.I,s.533-537.

² Divan hocalığı: Devlet dairelerindeki yazı işlerinin başında ve bir takım önemli görevlerde bulunanlar için kullanılan bir terimdir. Tafsilat için bk. Pakalın, age, "Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn" maddesi, I, 693-695.

³ Bu eserin yazma nüshası İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, No:1479'da kayıtlıdır. Rıfki Melul Meriç, bu nüsha üzerinde çalışarak 18 Enderunlunun kimliğini tesbit etmiş, eserin metnini yeni Türk harfleriyle saptayarak 13 sayfa tutan fotokopisini de eklemiştir. Bk. İstanbul Enstitüsü Dergisi, 1956, sa. 12, s.139-168; hk.bk. Levend, age, I, 403.

⁴ H^vaca Naş'at'ın hayatını kaleme alan Pertev Efendi, babasının adını Refi'a şeklinde (ayn ve elif ile) kaydetmiş olmasına rağmen (Bk. Naş'at, DÎVÂN, Tertib eden: Pertev Efendi, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 42, vr.1^b), diğer kaynaklarda Refi' olarak yazıldığından (Bk. SO, II, 411; OM, II, 461) biz bu ikinci şeklini almayı uygun gördük.

⁵ Bk. SO, II, 411.

tan III.Ahmed ile I.Mahmud'un huzurlarında uzun bir süre musahib¹ ve nedim² olduktan sonra kaderinin cilvesi ile Edirne'ye sürgün edilmiş³, Naş'at de bu sürgün sırasında Edirne'de dünyaya gelmiş, bunun üzerine babası onun doğumuna şu tarihi düşürmüştür:

خدایا ایکی عالمده عزیز ایله سلیمان¹

"Hodāyā iki 'ālemde 'azīz eyle Süleymān'ı."

Bu mısradan da anlaşıldığına göre H^vāca Naş'at 1148/1735 yılında doğmuştur.

Naş'at iki yaşına kadar Edirne'de yaşamış, daha sonra babası, "Meskenimden dūr idub gurbetde sergerdān iden kısmet mi, t̄ālī^c mi yohsa cānā sen misin?"⁵ şeklinde başlayan Sūznāk makamında bir şarkı bestelemiş, bu şarkı dilden dile dolaşarak I.Mahmud'un kulağına varınca da padişah, onların affedilip İstanbul'a dönmeleri için bir hatt-ı şerif⁶ yazmıştır. Bunun üzerine oğlu Naş'at ile birlikte İstanbul'a dönen Ahmed Refi' Efendi, padişah-tan çok yakın bir ilgi görmüştür.

¹ Musahib: Padişahların, daha çok kendilerini eğlendirmek için hizmetlerinde bulundurdukları kişiler için kullanılan bir terimdir. Tafsilat için bk. Pakalın, age, II, 583.

² Nedim: Padişahların yakını için kullanılan bir terimdir. Tafsilat için bk. Pakalın, age, II, 667.

³ Bk. Divan, 1^b.

⁴ Bk. Divan, 2^a.

⁵ Bk. gösterilen yer.

⁶ Hatt-ı şerif: Padişah tarafından bir konu hakkında yayınlanan emirler için kullanılan bir terimdir. Emirler her zaman padişahların el yazıları ile çıkmazdı. Tafsilat için bk. Pakalın, age, I, 769.

Naş'at bülüğü çağına erişince, babası Hacc'a gitmek arzusu ile kaftanağalığı¹'na talip olmuş, bu görev kendisine verince oğlu Naş'at'ı de yanına alarak Hicaz'a doğru yola çıkmıştır. Hacc farizasını yerine getirdikten sonra geri dönerken bir süre Konya'da kalan Naş'at Efendi, Mevlânâ (ö.672/1273)²'nin türbesini ziyaret etmiş ve o sırada meşihat³'ta bulunan IV.Arif Çelebi (ö. 1159/1746)'nin oğlu II.Hacı Ebubekir Çelebi (ö.1199/1785)⁴'nin vasıtasıyla Mevlevî⁵ tarikatına girmiştir⁶.

Istanbul'a dönmelerinden kısa bir süre sonra 28 Receb 1163/ 3 Temmuz 1750 Cuma günü babası ölmüş⁷ ve Topkapı dışında Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Efendi (ö.1071/1660)⁸'nin mezarına yakın bir yerde gömülmüştür⁹.

¹ Kaftanağalığı: Sürre Emni ile birlikte Mekke'ye giden ve Padişah tarafından Mekke Şerifi ile diğerlerine hediye olarak gönderilen hil'atları giydiren birinin görevi idi. Tafsilat için bk. Pakalın, age, I, 134.

² Hk.bk. Önder, Mehmet, MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ, KTB, Ankara 1986; Ritter, Helmuth, CELÂLEDDÎN RÛMÎ, İA, III, 53-59 ve burada gösterilen bibliyografya; Banarlı, age, I, 308-319.

³ Meşihat: Şeyhlik, müritlik anlamında bir terimdir. Ayrıca ilmiye mansıplarının en büyüğü olan şeyhülislamlık hakkında da kullanılır. Tafsilat için bk. Pakalın, age, II, 491.

⁴ Bk. al-Aflâkî, Şams al-Dîn Ahmâd, MANÂKİB AL-ŞÂRİFİN, yay. Tahsin Yazıcı, TTK, Ankara 1980, 2.baskı, c.II, s.1355.

⁵ Hk.bk. Gölpınarlı, Abdülbaki, MEVLÂNÂ'DAN SONRA MEVLEVİLİK, İstanbul 1953; _____, MEVLEVİLİK, İA, VIII, 164-171; Banarlı, age, I, 291-293.

⁶ Bk. Divan, 2^a-2^b.

⁷ Bk. SO, II, 411.

⁸ Hk.bk.Akün, Ö.F., SARI ABDULLAH, İA, X, 216-220; OM, I, 100-2.

⁹ Bk. Divan, 2^b.

Babasının ölümünden sonra naş'at gece gündüz çalışarak ilim tahsil etmiş, mukaddemâtî bilgiler (ilk bilgiler) ve nesih yazısını Sarı Ali Efendi¹ ve Fahr al-Ulema Yâsînîzâde²'den öğrenmiş, büyük tasavvufçuların manzum ve mensur eserlerini okumuş, Mesnevî'yi anlayabilmek için de Farsça öğrenmeye başlamıştır. O günlerde, Tahmasb-kulî Nâdir Şâh (salt.1147/1736-1160/1747)³'ün, hekimlik yapmak üzere İstanbul'a gelen ve uzun bir süre İsfâhân ve Şîrâz'da Acemlere hitabet üslubu üzerine ders vermiş olan ikinci tabibi İmânî (ایمانی)⁴'nin yanında eski ve yeni şairlerin divanlarını okumuş ve Farsça'yı en ince noktalarına kadar öğrenmiştir. Hatta Özbek tâifesinden ve Acem diyârin-
dan gelen İrân ve Tûrân nüktedanlarına kendi dillerinin inceliklerini öğrettiği herkes tarafından bilinmektedir⁵.

Bu arada kendi kendine de çalışarak Farsça ve Türkçe gazeller söylemeye başlamış, Dâyezâde Cûdî (ö.I.Mahmud'un saltanatının sonları)⁶'yi söz üstadı olarak kabul etmiş ve çalışmalarını ona takdim ederek takdirini kazanmıştır. Cûdî şu kıtası ile Naş'at'e mahlas vermiştir:

¹ Pertev Efendi, bu şahsın adını Zârîbî Ali Efendi şeklinde yazmış olmasına rağmen (Bk. Divan, 2^b), diğer bazı kaynaklarda Sarı Ali Efendi şeklinde yazılmış olduğundan (Bk. Tansel, F.A., NEŞ'ET, IA, IX, 212-214; Karahan, A., NEŞ'ET, Türk Ansiklopedisi, XXV, 206) biz bu ikinci şeklini almayı uygun gördük.

² Hk.bk. SO, IV, 711.

³ Hk.bk. Minorsky, V., NÂDİR, IA, IX, 21-31.

⁴ Fevziye Abdullah Tansel bu kişinin adını "Aymani" şeklinde tesbit etmiştir.(Bk. IA, IX, 213).

⁵ Bk. Divan, 2^b.

⁶ Bk. SO, II, 91.

چونکہ علم و ادبہ ایتدک ادبلہ رغبت
 دائما صاحب عرفان ایلہ ایلہ صحبت
 غیرت طینتی صرف ایت اثر اسلافہ
 مخلص معرفتک اولہ جهانده نوات¹

"Çünkü 'ilm u edebe ettik edeble rağbet
 Dāima şāhib-i 'irfān ile eyle şoğbet
 Gayret tıynetî şarf et eger-i eslāfa
 Mahlaş-ı ma'rifetin ola cihanda Neş'et"

Sonraları kendisi de mahlas vermeye başlamış ve bu sanatı isteyenlere öğretmiştir. Pertev Efendi'nin söylediğine göre H^vā-ca Naş'at'in mahlas verdiği kişilerin sayısı, sadece adları anılacak olsa bile büyük bir kitap oluşturacak kadar çoktur².

Naş'at, 1170/1754'te Râgıb Mehmed Paşa sadarete geçince, onu ziyarete gelen Bursalı Şeyh Mehmed Emin Efendi ile tanışarak, onun etkisiyle Nakşibendî³ tarikatına girmiş ve ondan zâhirî ve bâtinî ilimler öğrenmiştir. Mehmed Emin Efendi Bursa'ya döndükten sonra da onunla mektuplaşarak dostluğunu sürdürmüştür⁴.

¹ Bk. Divan, 3^a.

² Pertev Efendi, H^vāca Naş'at'in mahlas verdiği kişilerin hal tercümeleri hakkında bilgi isteyenlere her ne kadar kendisinin yazmakta olduğu Tezkire-i Şuârâ'yı tavsiye etmekte ise de (Bk. Divan, 3^b), kataloglarda ve tezkirelerde böyle bir esere rastlayamadık.

³ Hk.bk. Yazıcı, Tahsin, NAKŞBEND, IA, IX, 52-54.

⁴ Bk. Divan, 5^a.

H^Vâca Naş'at, zamanının çoğunu Molla Gürânî semtindeki konağında¹ tarikat ehliye sohbet ederek, Mesnevî müzakeresi yaparak ve talebelerine ders vererek geçirir ve onlara layikiyle ikrâm ve iltifatta bulunmada kusur etmezdi. Duyarlı bir insan olduğu için de hüznü şairler söyler, onu dinleyen herkes bu şiirlerin etkisi altında kalırdı.

Babasından kendisine intikal eden zeâmet² nedeniyle 1182/1768 yılında Moskova Seferi (1182/1768-1188/1774)³'ne çıkan Naş'at, cephe gerisinde bazı görevlerde bulunmuş, askerlerin arasına katılıp savaştığı da olmuştur⁴. Savaşta gâzî ve mücâhitler arasında seçkin bir yer edinmiş, divanındaki şiirlerinin bir kısmını da bu savaş sahnelerinden esinlenerek yazmıştır.

H^Vâca Naş'at seferde iken İstanbul'daki dersleri ile, daha sonra onun divanını tertib edip hayatını da kaleme alan talebesi Vak'anüvis Pertev Efendi ilgilenmiştir. Seferden döndükten sonra ömrünün geri kalan kısmını döneminin ünlü şair ve şeyhlerine verdiği derslerle geçirmiştir. Yetiştirdiği önemli kişilerden Şeyh Gâlib, Pertev Efendi, Ârif ve Seyyid Fedâ Efendi'yi zikredebiliriz. H^Vâca Naş'at, ders ve müzakerelerden fırsat buldukça, Mîrzâ Bîdil (ö.1133/1720)⁵'in Tûr-ı Ma'rifat⁶ adlı eserine cevap olarak

¹ Bk. SO, II, 552.

² Zeâmet: Fetih sırasında emiriye arazisi sayılan yerlerden, savaşanlarla bazı devlet ve saray memurlarına kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen beytülmal hissesi için kullanılan bir terimdir. Tafsilat için bk. Pakalın, age, III, 649.

³ Hk.bk. Uzunçarşılı, age, IV/II, 174-203.

⁴ Bk. Divan, 4^b.

⁵ Hk.Bk.Ateş, Ahmed, BÎDİL, IA, II, 600-602.

⁶ Bk.Bîdil, KÜLLİYÂT, Bombay 1299/1882.

tenkitli metnini sunduğumuz Tūfān-ı Ma'rifat adlı eserini yazmakla meşgul olmuştur¹.

1185/1771-72'de Halil adlı 14 yaşındaki oğlunu², 1192/1778'de de ağabeyi Sürreeminizâde Hacı Süleyman Efendi'yi kaybeden Naş'at, Sürûrî (ö.1229/1814)³'nin düşürdüğü şu tarihten anlaşıldığına göre 1222/1807'de ölmüştür:

نصرت افندی کوچدی جان اوله منزلی⁴

"Naş'at Efendi göçdü, cinān ola menzili."

Mezarı, Topkapı dışında, Maltepe Hastahanesi yolunda, sağ tarafta Sakızağacı denilen set üstündedir⁵.

¹ Bk. Divan, 6^a.

² Bk. Tansel, Fevziye Abdullah, NEŞ'ET, İA, IX, 213.

³ Hk.bk. Akün, Ömer Faruk, SÜRÛRÎ, İA, XI, 250-252; SO, III, 13.

⁴ Bk. OM, II, 461.

⁵ Bk. gösterilen yer.

H^VACA NAŞ'AT'IN ESERLERİ

Muhtelif kaynaklardan ve tezkirelerden tespit ettiğimiz kadarıyla, H^Vaca Naş'at'in eserlerini telif, tercüme ve mektûbât olmak üzere üç bölümde ele almak mümkündür:

A- TELİF ESERLERİ:

I) DİVAN: H^Vaca Naş'at'in en önemli eseri olup, 4 naat, 16 mahlasnâme, 3 kaside, 7 manzum hikâye, 25 musammat, 25 tarih düşürme beyti ve 134 gazelden oluşmaktadır. H^Vaca Naş'at hayatta iken, talebesi Pertev Efendi 1200/1785-86 yılında bu divanı tertib ve tebyiz ederek, başına H^Vaca Naş'at'in 6 varak tutan bir tercüme-i hâlini yazmıştır. H^Vaca Naş'at, divanının musammatlar bölümünde, etkilendiği şairlerin şiirlerine tazmin, tahmis, tesdis, muşşer ve müsemmenler yazmıştır. Kasiderinde ise doğayı ve kış mevsimini tasvir etmektedir. Ayrıca çeşme, köprü, yol, câmî ve tekke gibi yapıların inşâ ve tâmîri ile ölüm ve doğumlar için çeşitli tarihler düşürmüştür. 1252/1836 yılında Bulak'ta basılan divanın İstanbul kütüphaneleri ile yerli ve yabancı kataloglardan tesbit edebildiğimiz 16 yazma nüshası şunlardır:

- 1)Süleymaniye Ktp., M.Hafid Efendi 365.
- 2)Süleymaniye Ktp., Dârulmesnevî 456/3.
- 3)Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi 692.
- 4)Süleymaniye Ktp., Râşid Efendi 775.
- 5)Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmûd Efendi 5128.
- 6)İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 42.
- 7)İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 303.

- 8)İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 1587.
- 9)İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 2824.
- 10)İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 2826.
- 11)İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 5456.
- 12)İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 5752.
- 13)Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.933.
- 14)Millet Kütüphanesi, Manzum 447.
- 15)Divan Edebiyatı Müzesi, H.854.
- 16)Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Ağâh Sırrı Levend Kitaplığı 381.

II. Tûfân-ı Ma'rifet¹

B) Tercüme Eserleri:

I. Tercüme-i Du Beyt-i Molla Câmî: Hâce Naş'et bu eserinde Abdurrahmân-ı Câmî (ö.898/1492)²'nin Farsça iki beytini tercüme ve şerh ederken, kendi tasavvufî görüşlerine ve başkalarının şiirlerine geniş bir şekilde yer verir. Eser müseccâ bir nesir ile yazılmıştır. 1263/1847 yılında İstanbul'da Dâru't-Tibâati'l-Âmi-re'de basılan bu eserin İstanbul kütüphanelerinde tesbit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır:

- 1)Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi 3233.
- 2)Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 1595/2.
- 3)Süleymaniye Kütüphanesi, Dârulmesnevî 456/2.
- 4)Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat 536/1.

1. Bk. s. 20-37.

2. Fk. bk. Togan, Z. Velidi; Ritter, H., CÂMÎ, IA, III, 15-20; SO, II, 65-66.

5)Süleymaniye Ktp., Fatih 3717.

6)Süleymaniye Ktp., Zühdî Bey 373.

II. Mesleku'l-Envâr ve Menba'u'l-Esrâr: Nakşibendî tarikati ile ilgili bilgileri içermekte olup Muhammed Nakşibendî tarafından Farsça olarak yazılan bu eseri H^Vâca Naş'at, Tercümetü'l-'Işk (ترجمة العشق) terkinin noktalı harflerinin delâlet ettiği 1203/1788-89 yılında Türkçe'ye tercüme etmiştir. Yazma halinde olan bu eser için Prof.Dr.Abdülkadir Karahan her ne kadar "Biricik yazması özel kitaplığımızdadır."¹ demektedir ise de, yaptığımız araştırma sonucu İstanbul kütüphanelerinde aşağıdaki nüshalarını da tesbit ettik:

- 1)İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 688.
- 2)İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 2141.
- 3)İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 2177.
- 4)İstanbul Üniversitesi ktp., TY 1618.
- 5)Süleymaniye ktp., Hacı Mahmud Ef., 2483.
- 6)Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., 2473.

C- MEKTÜBÂTI:

I. MUHARRERÂT-I HUSÛSÎYE-İ NAŞ'AT: H^Vâca Naş'at'in muhtelif konularda bazı dostları ile devlet adamlarına yazdığı mektuplar ve aldığı cevaplardan oluşmaktadır. Mektupların sonradan başka birisi tarafından toplanıp tertiplendiği anlaşılmaktadır. Ancak tertipleyenin adı ve tertip tarihi belli değildir. Son mektubun eksik kalmış olması, bunun devamının da olabileceğini düşündürmektedir. Her sayfada 21 satır olmak üzere 40 varaktan oluşan eserin tesbit edebildiğimiz tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 3134'te kayıtlıdır.

¹ Bk.Karahan,A.,NEŞ'ET,Türk Ansiklopedisi, XXV, 206.

TUFÂN-I MA'RİFAT'İN MÂHIYETİ VE KISA BİR ÖZETİ

Tufân-ı Ma'rifat'ı şerheden Hanif İbrahim Efendi (ö.1217/1802)¹, Mîrzâ Bîdil'in Tûr-ı Ma'rifat adlı eserini, birisinin bir vesile ile H^Vâca Naş'at'ın önüne koyup "Bunun gibisi bir daha söylenmez" diye iddiada bulunduğunu, bunun üzerine H^Vâca Naş'at'ın ona cevap olarak Tufân-ı Ma'rifat adlı eserini yazmaya başladığını belirtmektedir². Aynı şekilde, H^Vâca Naş'at'ın divanını tertipleyip hayatını kaleme alan Pertev Efendi de onun bu eserini Mîrzâ Bîdil'in Tûr-ı Ma'rifat adlı eserine cevap olarak yazdığını söylemektedir³.

İki eser incelendiğinde, Mîrzâ Bîdil'in eseri olan Tûr-ı Ma'rifat'ın baştan sona kadar manzum, H^Vâca Naş'at'ın kaleme aldığı Tufân-ı Ma'rifat'ın ise manzum ve mensur olarak yazıldığı, konular ve kullanılan mazmunlar farklı olsa bile, her ikisinin de tasavvufta mübtedî ve mutavassıt olanlara değil de müntehî olanlara hitap ettiği anlaşılmaktadır.

Nitekim H^Vâca Naş'at de eserinin ilk beytinde,

یقین میدانکه چندینو عجایب برای یک دل دانا نهادیم⁴

"Kesinlikle bil ki bu denli alışılmadık şeyleri

Gönül gözü açık olan biri için kaleme aldık"

¹ Hk.bk. OM, I, 281-283.

² Bk. Hanif İbrahim Efendi, Şerh-i Tufan-ı Ma'rifet, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 2148, vr.18^a.

³ Bk. Divan, 6^a.

⁴ Bk. Metin, 1.

şeklinde dile getirdiği gibi, metnini sunduğumuz *Ṭūfān-ı Ma'rifat* adlı eserini, tasavvufta pek çok mertebeyi aşmış ileri mertebelere ulaşmış olanlara rehber olması ve gerçeklerin anlaşılması, ayrıca tasavvuf vadisinde seyr u sefer edenlerin yararlanmaları için kaleme almıştır.

Ayrıca, مشار عیب گذشتگان مگنا ز هم لب سر زنان
اگر از حیا نگذشته‌ای بفسانه پرده کسی مدر¹

"Geçmişlerin kusurunu sayma, kınayarak konuşma

Eğer âr perden yırtılmamışsa, dedikodu ile kimsenin perdesini yırtma"

beytinde de; geçmişlerin ayıbının araştırılmaması ve onların aleyhinde kınamalarda bulunulmaması gerektiğini söylemekte, daha sonra nesir olarak ifâde ettiği görüşlerinde kişinin kendini tanıması, tasavvuftaki sükût mertebesini bilmesi, iyilikte bulunduğu kişileri minnet altında bırakmaması ve her şeyi ehline tevdi etmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Hâfız (ö.791/1390)²'ın bir gazeline nazire olarak yazdığı aşağıdaki gazelde ise, "mâ-sivâllâh" diye adlandırılan dünyanın değersiz; gençlik ve güzellik günlerinin geçici olduğunu; akıl, aşk ve gönlün bir işe yaramayacağını belirtmektedir:

غزل (رمل)

معنؤ کون و مکان هیچت هیچ	حاصل جان و جهان هیچت هیچ
حسن و خوبیها و رعنایی و ناز	آن میان و آن دهان هیچت هیچ
آب حیوان شور و عمر خضر تلخ	چیت عمر جاودان هیچت هیچ

¹ Bk. Metin, 1.

² Hk.bk. Ritter, H., HÂFİZ, IA, V/I, 65-71; Şafak, Rızâ-zâde, TÂRİH-İ EDEBİYÂT-I İRÂN, Çâphâne-i Ârmân, hş.1369/1990, 307-320.

نور عقل و نور عشق و بحر دل
 این سخن پردازى و نازك خيال
 نيستى و هستشان هيچت هيچ
 نداشت و نام و نشان هيچت هيچ¹

GAZEL

Kâinâtın mânâsı hiçtir hiç
 Can ve cihânın hâsılı hiçtir hiç
 İyilik, güzellik, dilberlik ve naz
 O bel, o ağız hiçtir hiç
 Âb-ı hayat tuzlu, Hızır'ın ömrü acı
 Nedir ebedî ömür? Hiçtir hiç
 Akıl nuru, aşk nuru ve gönül denizinin
 Varlık ve yoklukları hiçtir hiç
 Bu konuşma, bu ince hayâl
 Neş'et, ün ve şöhret hiçtir hiç.

H^vâca Naş'at daha sonra, insanın ömrünün hızlı bir şekilde tükenmekte olduğunu söylemekte; bu dünyada âhiret azığını hazırlamayanların mahrumiyet ve ümitsizlikle karşılaşacaklarını ifade etmekte ve aşk konusuna da değinerek, Allah'ın sevgisinin tüm varlıklara etki edeceğini ve dünyada sevgili olmayan hiçbir şeyin kalmayacağını belirtmektedir.

Gururlu ve kibirli olan zâhit görünümlü kişilerden bir şey beklemenin yanlış olacağını söyleyen müellif, bunların Allah'a kavuşma yolundan uzak olduklarını belirtmekte; yaşam ve ölüm konusundaki görüşlerini açıklarken de, yaşamın acılarla dolu olduğunu, bu acılardan kurtulmanın tek yolunun ölüm olduğunu, yani can vermeden cânânın ele geçmeyeceğini söylemektedir. Ona göre, bu dünyadaki üzüntü, mutluluk ve her türlü durum birer

¹ Bk. Metin,2.

sebebe bağılıdır. Örneğin susuzluğu gidermek için su içmek, açlığı gidermek için de yemek yemek gerekir. Âhiret ise bunun tam tersidir.

Cesareti ve yiğitliği öven müellif, savaşta Allah'a tevek-
kül edip kendini düşman safına atan cesurların zafere ulaştık-
larını ve bunların Allah katında sevildiklerini, kaçış yolunu
seçen kötü kalplilerin ise dâima acımasız düşmanların kılıçla-
rıyla öldürüldüklerini söylemektedir. Ona göre, düşmanı olmayan
birinin ömrünün bir nefes kadar kısa olması, düşmanı olup ta
yüzbinlerce yıl yaşamasından daha iyidir.

Müellif, cesaret ve cömertliği karşılaştırırken, cesare-
tin can fedâ etmek, cömertliğin ise altın bahşetmek olduğunu;
her hâlükârda giden canın, giden hazineden daha kıymetli sayıl-
ması gerektiğini; yiğitliğin bir cevher, cömertlik ve cesaretin
ise o cevheri sunabilmek olduğunu; cevheri sunma cesaretinin ise
îmânın alâmeti sayılabileceğini belirtmektedir.

Bir beytinde Mîrzâ Bîdil'e seslenerek "Ey Bîdil, senden
toprağın eteğine kadar sadece bir adımlık yol vardır. Sen, kir-
piğin üzerindeki gözyaşı gibisin, dikkatli ol!"¹ demektedir.
Aşağıdaki rubâide ise H^vâca Naş³at, bir kul olarak bazı günah-
lar işlemiş olabileceğini kabul ederek, yaptıklarından pişman-
lık duyduğunu belirtmekte ve Allah'a yalvararak mağfiret dile-
mektedir:

یا ربِّ ز گناه زینتِ خود منمعلم
وز قولِ بد و فعلِ بدِ خود خجلم
فیضِ بدلم ز عالمِ غیبِ رسان
تا محو شود خیالِ باطلِ ز دلم²

¹ Bk. Metin, s.16.

² Bk. Metin, s.20.

"Allahım! Kötü günahımdan dolayı perişânım
Kötü söz ve fiilimden dolayı utanç duyuyorum
Gayb âleminden gönlüme bir feyiz ver ki
İçimdeki bâtıl düşünce yok olsun."

Ölümden korkmamak gerektiğini, can ve cihânın bir nefes gibi olduğunu, gösterişten kaçınmayı ve Allah yolunda ilerlemeyi tavsiye eden müellif; cennet ve cehennem, insanoğlunun yaptıklarının karşılığını alacağı birer ev olduğunu ve her şey için Allah'ın kâfî olacağını belirtmektedir.

Müellife göre, insanın bu fesat ve fitne dünyasına gelmesinden maksat, vâcibülvücûd olan Allah'ı tanımaktır. Dünyayı zâlim bir padişaha benzeten müellif, o padişahın içmekte olduğu şarabı, haksızca öldürülenlerin kanına; eğlence meclisindeki sâkî ve dansözleri, cellâtlara; çeng, rübâb ve ud gibi müzik aletlerinin sesini, sitem görenlerin kanlı ciğerlerinden yükselen feryatlara; bahçelere yağan nisan yağmurunu, ağlayan göze; bahçede yeni yetişmekte olan gül ve lâleyi, parça parça olan gönül ve ciğere; o bağ ve bahçelerin akarsularını, çeşitli belâlara düşmüş olanların kanlı ciğerlerine benzetmekte ve o padişahın divânında sadece zâlimlere ödül verildiğini ilâve etmektedir¹.

Müellife göre, aynı îmandan sonra îmân etmeye çalışmak câhillik olur. Çünkü Allah'ı görmek, îmân ve irfânın sebebi olmaz.

Muhyiddîn b. Arabî (ö.638/1240)² tarafından tesis edilen

¹ Bk. Metin, s.37-38.

² Hk.bk. Ateş, Ahmed, MUHYİ-D-DİN ARABİ, İA, VIII, 533-555 ve burada gösterilen bibliyografya.

varlığın birliği anlamına gelen vahdet-i vücûd nazariyesini savunan müellif; insanın öldükten sonra, ruhunun başka bir beden içinde tekrar dünyaya gelmesi anlamına gelen tenâsüh¹'ü reddetmekte, cifir² ilmini de kabul etmemektedir.

¹ Hk.bk. de Vaux, B.Carra, TENASUH, IA, XII/I, 158-159; n Hazm, al-Faşlu fi'l-Milal va'l-Ahvâ' va'l-Nihâl, Beyrut 1406/1986, c.I-II, s.90-94.

² Hk.bk. Kâtib Çelebi, Kaşf al-Zunûn 'an Asâmi'l-Kutubi va'l-Funûn, MEB, II.baskı, İstanbul 1971, c.I, s.591-592.

TÜFÂN-I MA'RİFAT'İN NÜŞHALARI

1)Ü:İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi FY 844.

Çalışmamızda esas nüsha olarak kabul ettiğimiz bu nüsha, şîrâzesiz, miklepsiz, sırtı meşin, kırmızı bir böz cilt içinde olup kapak içleri ebrûludur. Kağıdı âharlı beyaz, yazısı ise nesihdir. 214x146 (162x94) mm. ebadında, 36 varak, her sayfada ise 20 satır vardır.

Serlevha müzehheb, sayfalar yaldızlı çerçvelidir. Eserin adı ve metinde geçen Naş'at isimlerinin çoğu yeşil, başlıklar ile diğer isimler kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı âyet, hadîs ve ibarelerin üzeri ise kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Bu nüsha muhtemelen H^vâca Naş'at tarafından yazıldıktan sonra tekrar gözden geçirilmiş, bir çok eklemeler yapılmakla birlikte bazı kısımlar metinden çıkarılmış veya değiştirilmiştir. Yapılan her değişikliğin altında "sah" kaydı bulunmaktadır. Eserin sonunda ise "temme ve sahha" (تم و صح) kaydı vardır. Telif veya istinsah tarihi belli değildir.

1^a'da چاکر دیرینه نشأت رضا ve
استصحابه الفقیر السید علی رضا عرضحالی حضرت ولی النعمی
kayıtları ile bazı hesaplar vardır.

Başı (1^b):

طوفان معرفت لجناب نشأت

یقین میدانکه چندینی عجایب برای یک دل دانا نهادیم

Sonu (36^a):

معرفت نشأت و این قال وقیل گفتن طوفان همان زین قبیل

دیف مویه با نسیام از نظام
 بیکه در نظم کرب صفی بجاغ فریب
 این چه فتنه نعل غازی عیب
 این چه جانف چه بیارنگ

چشم بدش گوشت یکی بوئش قباب گوشت نه این هم جوی و جرم بود مرد نظری بده ان میبهمان از سر اگرام ربابت سمان اینت بی و جرم دکر استخوان نشأت ماکتة ربابی صهین	جزد کرمی لی نه شراب و کباب خواجیه از ان مائده پیر شرم بود کرد سراغ از سخن انجمنان کر حر قربان زری میبهمان کرد کرمی عست بکو را بجان کر حر قربان ربایش جنین با
---	---

از زلی یاران جهان جشن ساجت
 شروت و سمان درین راه با

لغته معذرت به بشمیله طوفان معوجت

اهل دلی گویم و بیدل بد او مستی و بیسی همه کرده جها چین سحر دامن صحر اکرت خنده کل کرید بیل شنید لگنه از زکس کو با شنید از دامن غنچه آن راز یافت آین از شنیم تا اقباب چونکه ز کلکست کگمند دید جو روی نیازیش سود خواجه در انجای خوش خوس نشنت	بیدل اگر گویم و پر دل بد او داد قمار او بقار افشا جست کریان تا سا کرت آخه شنیدند و کران او بدید کرد بسوسن و سه گفت و شنید که بسراغیش صبا می شنافت ساحت ز دیدار بش فیض با سایه که از اولش منشد سایه بیدی که چمنطفه بود بر شده برخت جنین جم بکشت
--	---

فقد ز جنت که قدریان
 ناست از نوزد و جنبید
 کاه نریه بکباب کنگست
 و او جنین یک ز او می بود
 معذرت از اصلی مسان
 این چه نماز این چه نیاز این چه
 کجای بنیم و محرم راز
 این خندان او همین
 جوده کتابت و اجب با
 این خندان این او همین
 سجده شکر نعم ای رسوله
 سجده شکر کرم و لطف حق
 فرض شده برین تو این سخن
 دی سحری که و طوفان خدا
 بو روید ز فرمود در را
 خواجه کفنا که طوفان با
 شکله ز نوزد و در با این نما

فاندم از فلامه دران نوزد
 بکجهان کرم طوفان نوزد
 اولک بوران جواز نوزد
 فتنه ام نلفقتن ان
 دی هم بر کمره و کوری
 فلامه مویه با نسیام از نظام
 بیکه در نظم کرب صفی بجاغ فریب

2) T: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H.833.

Miklepli, şemseli kırmızı bir cilt içindedir. Serlevha müzehheb, cetveller yaldızlı, sözbaşları ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kağıdı âharlı olup açık mavidir. 213x125 (140x72) mm. ebadında, 50 varak, her sayfada nestalik yazısı ile 17 satır vardır. Bu nüsha muhtemelen XIII/XIX. yüzyılın başlarında istinsah edilmiştir. Müstensihi belli değildir.

1^a'da aşağıdaki temellük kaydı vardır:

استصحابه محمد راشد رئیس الكتاب سابقا

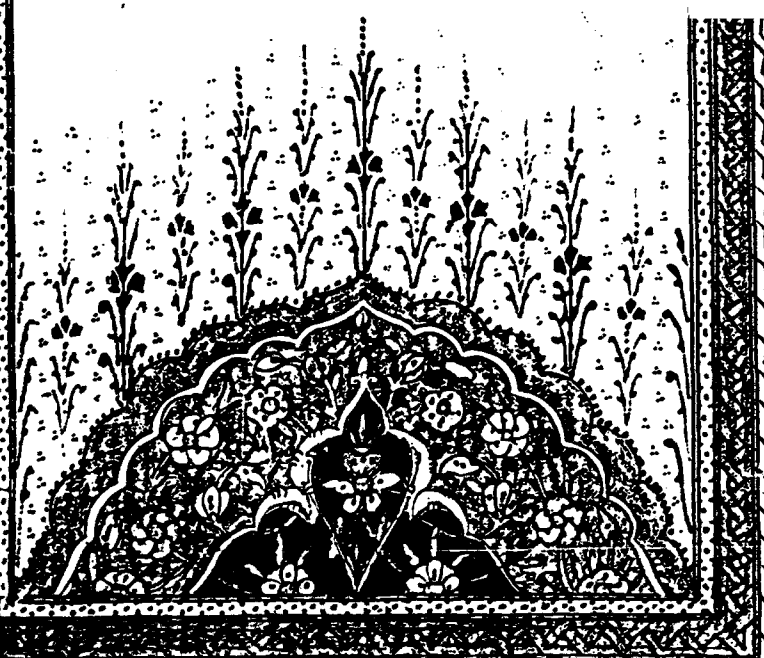
Başı (1^b):

طوفان معرفت نشأت رومی طینت

یقین میدانکه چندینسی عجایب برای يك دل دانا نهادیم

Sonu (50^a):

معرفت نشأت و این قال و قیل گفتن طوفان همان زین قبیل

طوقا، معرفت نشات رومی ملت

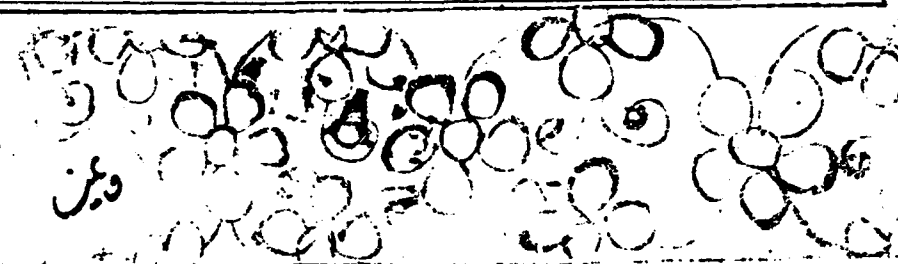
یقیزمید انکه جندی عجایب برای یک دل دانا نهادیم

نقشه

مشاعر عیب گذشتگان گشت زهم لب سر زمان
اگر از دنیا گدشته بغض بر چه کس مدر

جان مرا کرد دل تشنه سیرابنی، ابی باخی، واکر در سوزش آتشی بهی
واکر در آتش و در آبی چراغی، در فهمیدن خود را گوش، اگر یافته
مخروش، و بزبان دل خاموش خاموش، نمای همایون آسمان
همت باشی، کس را بر یار دمت سایه دولت میار، و شمع
شبستان عنایت شو به، از چرتی فروغ افشانی احسان
بزوانه میازاز، کل و یکجا را بچمن، لعل و عقیق را بید خندان

<p>جمعه جهان یکسره طوفان شود قطره امید آن که طوفان است قطره طوفان بن ای جان من</p>	<p>خانه ام از قطره اویران شود زاله با مورچه کیل فناست در خور من غرقه و طوفان من</p>
<p>معرفت نشأت و این قال و قیل گفتن طوفان بهان زین قیل</p>	

3) S: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 3654.

Sırtı kahverengi meşin, miklepli, şîrâzesiz, yeşil-sarı desenli mukavva bir cilt içindedir. 238x143 (bb) mm. ebadında, kağıdı âharlı beyaz, 32 varak, her sayfada talik yazısı ile 23 satır bulunmaktadır. Serlevha müzehheb ve yıldız çerçevesi olup diğer sayfalar kırmızı çerçeveslidir. Başlıklar, şahıs ve kitap adları ile bazı âyetler kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı âyet ve Arapça sözlerin ise üzerleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Bazı sayfaların kenarlarına tashihler yapılmış olup "sah" kaydı bulunmaktadır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

Baş ı (1^b):

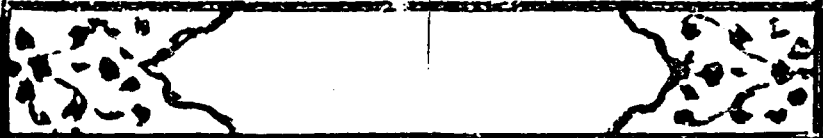
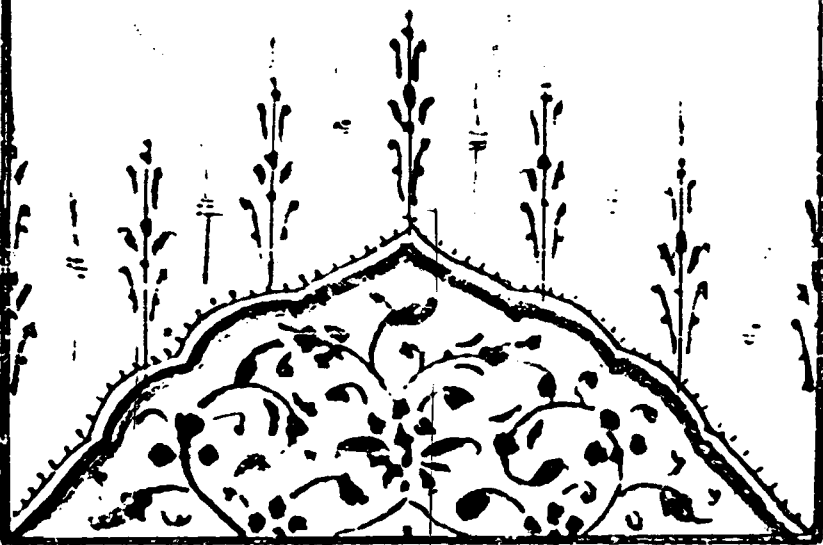
یقین میدانکه چندینی عجایب

برای يك دل دانا نهادیم

Sonu (32^a):

معرفت نشأت و این قال و قیل

گفتن طوفان همین زین قبیل

یقین میدانم که چند سیر عجایب
برای مکنش دانانها د بسم

شمار عجب کدنگان ، کشت زهم لب سر زجا ، اگر از جفا نگذشته
بفسخ برده کس در ، جان من اگر دلتشده سیرابی آبی باغی و کمر
در سوزش آتش ، داغی ، و اگر در آتش و در آبی جوارغ ، تا در فمیدن
خود را گوش اگر یافتی محوش ، و بزبان دل خاموش خاموش
بآسمان همت باشی کس را بزیر بار سابه موت مبار ، و شمع شبستان
عنابت شوی ، از بر تو فروغ افشانی احسان روانه مبار ، از کجای
بچمن اصل و عقیق را به بدخشان و بمن ، و عنبر مشک را بخط و ختن
و شوخرا حشیم را به آهوان حرم ، و بسم وزر و دینار درم را با صاحب
جود و کرم ، بختش فرما ، تو ازاد باش ، و تخت و ناز ازاد را هم
سر و ازاد چمن بینداز ، ما تو هم از قبه ازاد در ازاد باش ، و کور
چار مقرر جوز و موز بخت ازین هنگامه سر محرابش خسران

حاصل جان و جهان هجبت هیچ
آن میان وان دهان هجبت هیچ
جبت نخر جاودان هجبت هیچ

معنر کوب و مکان هجبت هیچ
حسن و خوبها و رخسای و ناز
آب حیوان شوختر خضر تلخ

<p>سجده شکریت واجب بی سجده شکر نعم ای بر شکوه فرض بر من و نوزیرین نفس یور و پدر دختر مادر رها خشک گذشته چه ما این نام ریشه نشان چه چون بنهر موب موران جواش جبه خانه ام از قطره ویران شود زاله با مورچه سبیل فثات در خورین غرقه و طوفان من</p>	<p>با بخشش آن داد بهمن بشوا با بخشش داد بهمن آن گروه سجده شکر و کرم و لطف حق دی سحوی کرد ز طوقا خدا خواجه بگفتا که چه طوقا بان در سحر آمده و یکدے قهقهه آمیز بگفتند شان جد جهان بکسره طوقان شود قطره مبدانکه طوقان مات قطره طوقان بمن ای جان من</p>
--	--

موقت نشأت و این قال و قیل
گفتن طوقان بهمن زین قبیل

4) Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2836/1.

Yaldızlı, zencirekli, kapak içleri ebrûlu, kirli siyah meşin bir cilt içindedir. Kağıdının bir kısmı âharlı beyaz, diğer kısmı ise sarı renklidir. 214x134 (156x75) mm. ebadında, 35 varak, her sayfada talik yazısı ile 19 satır bulunmaktadır. Başlıklar ve Naş at isimleri kırmızı mürekkeple yazılmış, Arapça ibâreler ile âyetlerin üzeri ise kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Mehmed Şâkir tarafından istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi belli değildir.

Başı (1^b):

طوفان معرفت نشأت

یقین میدانکه چندینی عجایب برای يك دل دانا نهادیم

Sonu (36^a):

معرفت نشأت و این قال و قیل

گفتن طوفان همان زین قبیل

5) Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 2024/2.

Sırtı kahverengi meşin, miklepli, şîrâzesi dağınık, kirli sarı mukavva bir cilt içindedir. 200x140 (125x60) mm. ebadında, 45 varak (51-95 varakları arasındadır), her sayfada nesih yazısı ile 17 satır bulunmaktadır. Kağıdı âharlı beyaz olup sayfalar çerçevesizdir. Başlıklar ve Naş'at isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüsha muhtemelen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshadan veya onunla aynı nüshadan istinsah edilmiştir. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.

Baş (51^b):

طوفان معرفت نشأت رومی طینت

یقین میدانکه چندینی عجیب برای يك دل دانا نهادیم

Sonu (95^b):

معرفت و این قال و قیل

گفتن طوفان همان زمین قبیل

6) Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi İlâvesi 108.

Şemseli, salbekli, yıldızlı çerçevesiz, şîrâzesiz, kahverengi meşin bir cilt içindedir. Kağıtların bir kısmı âharlı beyaz, diğerleri ise sarı renklidir. 221x140 (160x71) mm. ebadında, 47 varak, her sayfada talik yazısı ile 17 satır bulunmaktadır. Serlevha müzehheb, ilk iki sayfa yıldızlı, diğer sayfalar

kırmızı gerçevelidir. Başlıklar ile bazı ayetler kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı ayetler ile Arapça ve Farsça ibarelerin üzeri ise kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Sayfa kenarlarında bazı tashihler olup "sah" kaydı bulunmaktadır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 1^a'da Galeta Mevlevihânesi'nin vakıf mührü vardır:

وقف مولیخانہ غلطہ

Başı (1^b):

طوفان معرفت لجناب نشأت

یقین میدانکه چندینی عجایب برای يك دل دانا نهادیم

Sonu (47^a):

معرفت نشأت و این قال و قیل

گفتن طوفان همان زین قبیل

7) Süleymaniye Kütüphanesi, Darulmesnevî, 456/1.

Kenarları zencirekli, miklepli, açık kahverengi meşin ciltli bir mecmua içindedir. 207x137 (bb) mm. ebadında, kağıdı âharlı beyaz, 46 varak, her sayfada talik yazısı ile 21 satır vardır. Başlıklar, **Naş'at** isimleri ve ayetler kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı ayetlerin üstü ise kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Mecmuanın istinsah tarihi 1235/1820'dir. Müstensihi belli değildir. Bu nüshanın sonunda diğer nüshalardan fazla olarak 5 beyit bulunmaktadır. 1^a'da aşağıdaki temellük kaydı vardır:

وقف هذا الكتاب السيد حافظ محمد مراد شيخ خانقاه مراد ملا

Başı (1^b):

طوفان معرفت نشأت افندی

یقین میدانکه چندینی عجایب برای يك دل دانا نهادیم

Sonu (46^b):

جهان ملكت معنى بود بخشایش احسانش

در اقلیم سخن نشأت جهاندار اینچنین باید

8) Süleymaniye Kütüphanesi, M. Hafîd Efendi 318.

Şîrâzesi dağınık, miklepli, yıldızlı çerçevesi, kirli siyah meşin bir cilt içindedir. 220x145 (158x90) mm. ebadında, kağıdı ahırlı beyaz, 43 varak, her sayfada talik yazısı ile 17 satır vardır. Serlevha müzehheb, sayfalar yıldızlı çerçevesindedir. Başlıklar ve bazı isimler kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı ayet ve beyitlerin üzeri ise kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

1^a'da Mehmed Hafid Efendi adına aşağıdaki temellük kaydı ve mühür vardır:

هذا مما وقت و نمت الى كتب حضرت الجد (؟) عليه الرحمه بشروطه و انا
الفقير محمد حفيد الواقف.

راجو احسان محمد حفيد (mühür)

Baş1 (1^b):

طوفان معرفت نشأت

یقین میدانکه چندینی عجایب برای يك دل دانا نهادیم

Sonu (43^b):

بدرگاهت زمن هیچست ز نسیان

پریشانم پریشانم پریشان

9)İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY 981.

Miklepsiz, şîrâzesiz, siyah meşin bir cilt içindedir. 196x127 (134x76) mm. ebadında, kağıdı âharlı beyaz, 42 varak, her sayfada nesih yazısı ile 21 satır vardır. Serlevha müzehheb, sayfalar kırmızı çerçvelidir. 1^a'da طوفان نشأت ve دیوان غیاث الدین بن عشی kayıtları vardır. Metin içindeki bağlantılar yazılmamıştır. Bu nüshada, diğer nüshalara nazaran daha fazla eksiklik ve yanlışlıklar vardır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

Başı (1^b):

یقین میدانکه چندینی عجایب برای یک دل دانا نهادیم

Sonu (42^a):

محررت نشأت ازین قال قیل

گفتن طوفان همین زین قبیل

10)Selimiye Kütüphanesi 272.

Bu nüshayı görme imkanımız olmadığından tavsifini yapamadık.

TUFÂN-I MA'RİFAT'İN KAYNAKLARI

H^vāca Naş'at, Tufân-ı Ma'rifat adlı eserinde, kendisinden önce yetişen Rûdakî (ö.329/941)¹, Farîd al-Dîn 'Atţâr (ö. 589/1193)², Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî³, Hâfız-ı Şîrâzî⁴, Sâib-i Tabrîzî (ö.1081/1670-71)⁵ ve Şeyh Galib⁶ gibi ünlü şairlerin eserleri ve sözleri ile Kur'ân-ı Kerîm, hadîs-i şerif, tefsir ve darbimesellerden yararlanmış, hatta eserinin bazı yerlerinde bunlardan bazen aynen, bazen nazire yazarak, bazen tercüme ederek, bazen de küçük ifâde değişikliği yaparak alıntılar yapmıştır.

Bu alıntılarının büyük bir kısmını, çalışmamızın esasını teşkil eden metin kısmının dipnotlarında gösterdik.

¹ Bk. Metin, s.59-60; Rûdakî hk.bk. Hasse, Henri, RÛDEKÎ, IA, IX, 761-763.

² Bk. Metin, s.46; Farîd al-Dîn 'Atţâr hk.bk. Ritter, Helmuth, ATTÂR, IA, II, 7-12; Şahinoğlu, M.Nazif, ATTÂR, Feridüddin, DİA, IV, 95-98.

³ Bk. Metin, s.6, 13, 15, 23, 77, 87, 88 ve 92.

⁴ Bk. Metin, s.2, 75; Hâfız-ı Şîrâzî hk.bk. Ritter, H., HÂFİZ, IA, V/I, 65-71.

⁵ Bk. Metin, s.5, 83; Sâib-i Tabrîzî hk.bk. Yazıcı, Tahsin, SÂİB, IA, X, 75-77.

⁶ Bk. Metin, s.94.

TŪFĀN-I MA^cRĪFAT'IN DİL VE İMLĀ ÖZELLİKLERİ

1. Sonu ha-yı gayr-ı melfûz (ه) veya ya (ی) ile biten kelimelerin sonunda birlik ya'sı (یای وحدت) olarak kullanılan hemze(ء)leri,

پروانه	yerine	پروانه ای
نشئه	yerine	نشئه ای
فوطه	yerine	فوطه ای
حاجی	yerine	حاجی ای

örneklerinde görüldüğü gibi, bugünkü dil kurallarına uyarak (ای) şeklinde yazdık.

2. Miş'li geçmiş zaman çekiminde ikinci tekil şahısa delâlet eden ya-yı muhatap yerine kullanılmış olan hemze(ء)ler ile ek fiil ikinci tekil şahıs yerine kullanılmış olan hemze(ء)-leri

نگزشته	yerine	نگزشته ای
نه	yerine	نه ای

örneklerinde görüldüğü gibi, bugünkü dil kurallarına uyarak (ای) şeklinde yazdık.

3. Bilindiği gibi فرخنده , زنده ve خسته gibi sonu ha-yı gayr-ı melfuz ile biten kelimelerdeki bu ha(ه)ların aslında (ك) olduğu ve bu tür kelimeler çoğul yapıldıklarında veya sonlarına ya-yı mastariyet geldiğinde aslına rücu' ettiğinden dolayı, müellifin sehven ha(ه)ları hazfetmeden فرخنده می , زنده می şeklinde yazmış bulunduğu kelimeleri,

فرخندگی	yerine	فرخندگی
زندگی	yerine	زندگی

örneklerinde görüldüğü gibi bugünkü dil kurallarına uyarak yazdık.

4. Ayrı şahıs zamirlerinden üçüncü çoğul şahısa delâlet eden ایشان yerine zaman zaman bitişik şahıs zamiri olan شان kullanmıştır. Bu durum, metnin özelliklerinden biri olduğu için değiştirmedik.

5. Sonu ha-yı gayr-ı mefuz ile biten Farsça kelimeler (ها) ile çoğul yapıldığında,

کوچه	—	کوچها
اندیشه	—	اندیشهها

örneklerinde görüldüğü gibi bu ha(ه)lar kaldırılmıştır. Bu tür yazımları da aynen muhafaza ettik.

6. Sonu ta-yı te'nis (ه) ile biten Arapça kelimelere (كه) soneki getirildiğinde düşürülmemesi gerekirken, müellifin sehven düşürdüğü ha(ه)ları,

حجله كه	yerine	حجلكاه
---------	--------	--------

örneğinde görüldüğü gibi bugünkü dil kurallarına uyarak yazdık.

7. Şimdiki zaman ve şimdiki zamanın hikayesini yapmak için mâzî-i mutlak ve muzârînin başına getirilen (می) yerine, zaman zaman mâzî-i mutlak ve muzârînin sonuna,

می یابند	yerine	یابندی
می فرمودند	yerine	فرمودندی
می رفتند	yerine	رفتندی
می رسید	yerine	رسیدی

örneklerinde görüldüğü gibi ya-yı istimrârî (ی) kullanmıştır. Bu şekilde yazılmış olan fiilleri de aynen muhafaza ettik.

8. پ , چ ve ژ harfleri çoğunlukla üç noktalı yazılmış olmasına rağmen zaman zaman tek noktalı olarak yazılmıştır. Biz tümünü üç noktalı olarak yazdık.

9. Serkeşsiz olarak (ك) şeklinde yazılmış olan kâf-ı fârsîleri (گ) şeklinde yazdık.

10. Şart cümlelerinde şart edatı olan eger(اگر)i,
همای همایون آسمان همت باشی
شمع شبستان عنایت شوی

örneklerinde olduğu gibi zaman zaman hafzetmiştir.

11. Zaman zaman, -di'li geçmiş zamanın başına tekid için,

بینداخت

بیامد

بسوخت

بساخت

örneklerinde görüldüğü gibi (ب) harfi getirmiştir.

TUFÂN-I MA'RIFAT'IN ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

1. Eserde bâb ve fasıl olmamakla birlikte; nesir, nazım, gazel, cur'a, neş'e, hikâye, hikaye-i manzume, lücce, beyit, mısra', mevce, işâre, rûbâî, mesnevî-i şerif, terkib-i bend, buhayra, âğâz-ı dâstân, der şıfat-ı bahâr u gülzâr li-münşiihi, şeb-i çırâğân-ı şebistân-ı şâh-ı cihân bâ perizâdegân, sobh-ı restâhiz-i 'ışk sâhten ve âftâb-ı tal'at-ı şehzâde ez mağrib-i şûriş-i sevdâ ber hâsten, beyt-i Tâzî, kıt'a-i Tâzi, hülâsa, fâide-i zâide, ferd, katra-i hatimet ve gofte-i ma'ziret be tesmiye-i Tufân-ı Ma'rifat gibi başlıklar altında tasavvufî ve ahlâkî meseleler açıklanmıştır.

2. Eser çok ağır bir Farsça ile yazılmış olup, nesir kısımları çoğunlukla müseccâdır.

3. Meselelerin açıklaması yapılırken, yeri geldikçe anlatılanları teyid etmek için âyet, hadis-i şerif, tefsir, Arapça darbimesel ve ibareler, Arapça şiirler, Mevlânâ'nın mesnevîsinden bâzı mısra ve beyitler nakledilmiştir.

4. Eserdeki cümlelerin çoğu çok uzun, anlaşılması güç ibareler ve girift cümleler halindedir.

ŞERH-İ TUFAN-I MA'RİFET

Çalışmamızın esasını teşkil eden Tūfān-ı Ma'rifat adlı eser, daha önce de belirttiğimiz gibi belli bir düzeye gelmiş olan tasavvuf ehline hitap etmektedir. Tasavvufa yeni adım atanların özellikle de Farsça bilmeyenlerin bu eseri anlamalarının imkansız olacağı düşüncesinden hareketle Hanif İbrahim Efendi, Tūfān-ı Ma'rifat'in daha geniş bir kitle tarafından okunup anlaşılması için, H^Vāca Naş'at hayatta iken bu eseri tercüme ve şerh etmiştir.

Hanif İbrahim Efendi, eserinin sonunda, H^Vāca Naş'at'in derslerine katıldığını, bu dersleri bir bir not alıp sakladığını, uzun bir süre sonra ise bunları tamamlayıp tertiplediğini ve eserini 1207 yılının Receb ayının üçüncü perşembe gecesi tamamladığını belirtmektedir¹.

Hanif İbrahim Efendi, Tūfān-ı ma'rifat'i, bazı yerlerde kelime kelime tercüme ederek, bazı yerlerde tercümeden sonra konuyu açıklayarak ve yeri geldikçe de anlatılanları teyid etmek için âyet; hadis; Arapça, farsça ve Türkçe deyim, darbimesel ve beyitleri şahit olarak göstererek şerh etmiştir.

Resmî memuriyetten emekli olduktan sonra, ömrünün sonlarına doğru tercüme, şerh ve telife başlayan Hanif İbrahim Efendi, Pertev Efendi'nin düşürdüğü

¹ Bk. Hanif İbrahim Efendi, age, 120^a.

حزن ایله ناچار تاریخن دیدم
عدنه محویت ایله کیتدی حنیف¹

" Hüzn ile nâcâr tarihin dedim
Adn'e mahviyet ile gitti Hanif"

tarihten anlaşıldığına göre 1217/1802'de ölmüştür.

Şerh-i Tufan-ı Ma'rifet'ten başka çok sayıda telif, tercüme ve şerh eseri bulunan Hanif İbrahim Efendi'nin başlıca eserleri şunlardır :

- 1) Tefsir-i Ayet-i "İnna al-Şalât Tanhâ 'an al-Fahşa'".
- 2) Şerh-i Hadis-i Erbaîn bi-lafzateyn.
- 3) Tercüme-i Sadr al-Şeri'a.
- 4) Levâmi' al-İlhâm.
- 5) Minhac al-Adîb fî şarh-i Ünmûzec al-Ḥabîb.
- 6) Esâmî-i Ashâb-ı Bedr.
- 7) Menâzil al-Harameyn.
- 8) Divân.
- 9) Şerh-i Hasais al-Suğra li'l-Suyûtî.
- 10) Durub-ı Emsâl-ı Türkiyye.
- 11) Risâlat al-Nâsiḥ va'l-Mansûḥ.
- 12) İhtisâr-ı Lugat-ı Vassâf.
- 13) Şerh-i Esma' al-Nebi.
- 14) Hediyyetü'l-İhvân.
- 15) Risale-i kadem-i Şerif fî Eyyub-i Ensârî.
- 16) Tahric-i Khadis-i Şar'atu'l-İslam.²

¹ Bk. OM, I, 281.

² Hanif İbrahim Efendi'nin diğer eserleri için bk.OM,I, 281-283.

ŞERH-I TUFAN-I MA'RİET'İN NÜSHALARI

Baş (Bütün nüshalarda aynıdır):

بسم الله الرحمن الرحيم
اسم هر چیزی تواز دانا شنو سر رمز ظم الاسما شنو
بارك الله زيبا شكوه گردش عرش پایه قلب عارف بالله هماندم ضبط
و تقرير دلپذير لرينه وضح قلم و شرحه غيرت ديو مرتسم قلندی والله الهادی.

بسم الله الرحمن الرحيم

يقين ميدانکه چندینی عجایب برای يك دل دانا نهادیم
ای هوسکار نشئه صهبای عرفان مددرسی ساغر آفتاب احسان و نورپاشی چهره
ساقی علم اليقين اتقان ایله طوفان نوشانوش بزم حقیقتدن سرمست اذعان اولکه
بو نقطه عموم وحدت حقی افاده ایدر

Sonu (Bütün nüshalarda aynıdır):

..... عبد بیچاره دخی بو دراری تقریرات لطیفه استادی
اگرچه درس بدرس ضبط و تقریر و ترقیم ایدوب لکن تبیيض و تنظیم و تکمیلی بر
وافر مدت گذران برله فله الحمد والمنة اشبو بيك ايكیوزیدی سنهسی ماه رجب
الفرديك اوچنجی پنجشنبه گيجهسی بهمت پیران و عاطفت استاد جهان میسر و
مقدراولمغین تشکراً لنعم الله اشبو چند ابیات ایله تزییل و وسیله حسن قبول
خاطر استاد بی عدیل قلندی امیددرکه طفیل یادگار استاد و باعث فیض واحسان
رب العباد اوله بجاه النبی الامین تم.

سخن ایجاد ایدن استاد حضرت نشأت

سن بو طوفان معارفده حنیفا ناقل

.....
سرمه چشم لقا باشد حنیف
مطلع هم مقطع از مثنویست
خاکهای حضرت پاکان خوش است
اتحاد یار با یاران خوش است

1) Süleymaniye Kütüphanesi, Darulmesnevî 583.

200x120 (140x60) mm. ebadında 166 varak, her sayfada talik yazısı ile 17 satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1215, müstensihi belli değildir.

2) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 2205.

215x130 (145x70) mm. ebadında, sırtı kahverengi meşin, eb-
rulu, şirazeli, miklepli bir cilt içindedir. Kağıdı aharlı beyaz
olup 155 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada nesih yazısı ile 19
satır vardır. Tūfān-ı Ma'rifat'in esas metni kırmızı mürekkeple
yazılmıştır. İstinsah tarihi 1239, müstensihi belli değildir.
1^a'da, Ziver adına 1249 tarihli temellük kaydı vardır.

3) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 2148.

210x140 (140x82) mm. ebadında 121 varak, her sayfada ne-
sah yazısı ile 21 satır vardır. Mehmed Said oğlu Hafız İbrahim
Edhem tarafından 1249 yılında istinsah edilmiştir.

4) Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 2893.

210x130 (155x75) mm. ebadında 120 varak, her sayfada ta-
lik yazısı ile 27 satır vardır. 1268 yılında Ahmed Kirsuvari ta-
rafından istinsah edilmiştir.

5) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 1608.

210x135 (165x75) mm. ebadında 90 varak, her sayfada nes-
talik yazısı ile 27 satır vardır. Müstensihi ve istinsah tarihi
belli değildir.

6) Mevlana Müzesi Kütüphanesi no: 1677.

144 varak, her sayfada talik yazısı ile 17 satır vardır.

SUNULAN METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL

1. Metnini sunmağa çalıştığımız Tūfān-ı Ma'rifat adlı eserin, kütphanelerde ve kataloglarda 10 adet nüshasını tesbit edebildik. Bu nüshalar üzerinde yaptığımız çalışmalardan anlaşıldığına göre bu eser muhtemelen müellif tarafından yazıldıktan sonra gerekli görülen yerlerde ilaveler yapılmış, bazı kısımlar ise metinden çıkarılmış veya değiştirilmiştir. Yaptığımız incelemede müellif nüshasını tesbit edememekle birlikte, üzerinde tashihler yapılan ve sonunda tashih kaydı bulunan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi FY 844'te kayıtlı nüshayı metin tesisinde esas nüsha olarak kabul edip, Ü rümuzu ile gösterdik.

2. Bu nüshaya en yakın olan ve bu nüsha ile aynı nüshadan istinsah edilmiş olabileceğini tahmin ettiğimiz Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H.833'te kayıtlı nüshadan faydalandık. Bu nüshayı T rümuzu ile gösterdik.

3. Bu iki nüshaya yakın bulduğumuz Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3654'te kayıtlı nüsha ile karşılaştırarak farkları dipnotta gösterdik. Bu nüshayı da metin tesisinde S rümuzu ile gösterdik.

4. Esas aldığımız nüshada çok az sayıda bulunan bazı imlâ hataları ve eksik kelimeleri, Hanif İbrahim Efendi tarafından müellif hayatta iken yapılan şerh ile de karşılaştırarak bu durumda doğru olan kelime veya ibareyi metne aldık, esas nüshayı ise fark olarak gösterdik.

5. Muahhar olduğu için karşılaştırmada kullanmadığımız Süleymaniye Kütüphanesi , Darulmesnevî 456 / 1' de

kayıtlı nüshada , metin tesisinde kullandığımız nüshalarda bulunmayan ve H^Vāca Naş'at tarafından yazılıp yazılmadığı şüpheli olan, ancak metnin devamı gibi görünen 5 beyitlik manzumeyi metnin sonuna almayı uygun gördük.

6. Metinde şahit olarak getirilen âyetleri, metinde ve âyetin hemen bitiminde önce sure, sonra âyet numarasını yazarak, köşeli parantez içinde gösterdik.

7. Varak numaralarını birinci sıradaki dipnotta gösterdik.

8. Nüshalar arasındaki farkları ikinci sıradaki dipnotta gösterdik.

9. Kaynağı tesbit edilen hadis ve şiirleri üçüncü sıradaki dipnotta gösterdik.

10. Metinde geçen Farsça ve Arapça şiirlerin, veznini bulamadığımız iki üç beyit dışında, tamamının bahirlerini köşeli parantez içinde yazarak metinde gösterdik.

11. Metin içinde zorunlu olarak tarafımızdan yapılan eklemeleri köşeli parantez içinde gösterdik.

12. Metinde geçen âyet , tefsir, hadis, Arapça şiir, darbimesel, kelâm-ı kibâr ve her türlü Arapça ibareyi tamamen harekeledik.

13. Metinde geçen ve yanlış okunması ihtimali olan kelimelere hareke koyduğumuz gibi, eserin başından sonuna kadar geçen bütün tamlamalar izafet kesresi veya hemzesi ile gösterdik.

14. Şiirlerde vezin icâbı uzun okunması gereken izafeleri ($\frac{\quad}{\quad}$) şeklinde gösterdik.

15. Hazırladığımız fihristlerde aynı kelime veya ibare aynı sayfada birden fazla geçiyorsa, sayfa numarasının yanına mükerrer anlamına gelen (f) harfini koymak suretiyle belirttik.

İ N D E K S

Sahıs Adları

- Abdulhamid I. : 2
Abdurrahman-ı Cami : 18
Ahmed Refi Efendi : 10, 11
Ahmed III : 7, 11
Akif Paşa : 8
Arif : 7, 15
Arif Hikmet Bey (Şeyhulislam) : 8
Bağdatlı Şefkat : 9
Bursalı Şeyh Mehmed Emin Efendi : 14
Dayezade Cudi : 13
Ebubekir Efendi, Hacı : 12
Enderinlu Vasıf : 8
Es'ad Mehmed Efendi : 9
Farid al-Din Attar : 40
Fıtrat Zübeyde Hanım : 6
Hafız-i Şirazi : 21, 40
Halil : 16
Hanif İbrahim Efendi : 20, 45
Haşmet : 7
İlhami (III.Selim) 7
İmani : 13

- Kami : 5
Karahan, Abdulkadir : 19
Katarina III. : 2
Keçecizade İzzet Molla : 8
Koca Ragıp Paşa : 6

Mahmud I. : 7, 11, 13
Mehmed Efendi : 10
Mehmed Hafid Efendi : 31
Mehmed Şakir : 32
Mevlana Celaleddin-i Rumi : 12, 44
Mirza Bidil : 15, 20, 23
Mirzazade Neyli Ahmed Efendi : 5
Muhammed Nakşibendi : 19
Muhyiddin b. Arabi : 24
Mustafa II. : 7

Nabi Yusuf Efendi : 4, 6
Nahifi Süleyman : 5
Naili-i Kadim (Mustafa Efendi) : 4
Naima : 5
Nedim : 4
Nevres-i Kadim (Kerküklü Nevres Abdurrezzak Efendi) : 6

Pertev Efendi : 7, 14, 15, 17

Ragıp Mehmet Paşa : 14
Rasih, Balıkesirli : 4
Raşid Vakanüvis : 6
Rudaki : 33

- Saib-i Tabrizi : 40
 Sarı Abdullah Efendi (Mesnevi Şarihi) : 12
 Sarı Ali Efendi : 13
 Selim III. (İlhami) : 3, 7
 Seyyid Feda Efendi : 15
 Seyyid Vehbi : 4
 Süleyman II. : 1
 Sürrieminizade Hacı Süleyman Efendi : 16
 Sururi : 16
- Şeyh Galib : 7, 40
 Şeref Hanım : 8
- Tahmasb-Kuli Nadir Şah : 13
 Taib Ahmed Efendi : 4
 Yasinizade : 13
 Yeğen Mehmed Paşa (Sadrazam) : 2

Yer Adları

- Ada Kalesi : 1
 Azak Denizi : 1
- Belgrad : 1, 2
 Belgrad Kalesi : 2
 Bulak : 17
 Bursa : 14
- Daru't-Tibaati'l-Amire : 18

Edirne : 11

Galata Mevlevihanesi : 37

Hicaz : 12

İsfahan : 13

İran : 4, 13

İstanbul : 11, 13, 15, 17, 18, 19

Kırım : 2

Lehistan : 1

Macaristan : 1

Maltepe Hastahanesi yolu : 16

Molla Gürani Senti : 15

Mora Yarımadası : 1, 3

Nemçe : 2

Niş (Kale) : 1

Osmanlı İmparatorluğu : 1, 2, 3

Özü Kalebi : 1

Özü Eyaleti : 3

Podolya : 1

Rumeli : 3

Rusya : 2

Sakızağacı : 16

Şiraz : 13

Temeşvar : 1

Trablusgarb : 3

Topkapı : 12

Venedikliler : 1

Kitap, Dil, Millet vs. Adları

Arif Hikmet Tezkiresi : 8

Bahçe-i Safa-endaz : 9

Divan-ı Neş'et : 17-18

Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Müsiki Sanatları Tezkiresi : 10

Esad Tarihi : 9

Hadâkatu'l-Milk : 4

Kırım Hanlığı : 2

Kur'an-ı Kerim : 40

Layiha-i İttihadiye : 10

Meslekü'l-Envâr ve Mesbau'İ-Esrar :: 19

Mesnevi Tercümesi : 5

Muharrerat-ı Husisiye-i Naş'at : 19

Naima Tarihi : 5

Raşid Tarihi : 5

Şefkat Tezkiresi : 9

Tercüme-i Dî Beyt-i Molla Cami : 18

Tur-ı Ma rifat : 15, 20

Üss-i Zafer : 9

Acem, Acemler : 13

Arap : 6

Arapça : 32, 37, 42, 44, 46

Farsça : 13, 37, 46

Fransızlar : 3

İngilizler : 2

Mevlevi Tarikatı : 12

Nakşibend : 14, 19

Nemçeliler (Avusturyalılar) : 1

Osmanlı Türkçesi : 3, 4

Ruslar : 1, 2

Sırp lar : 3

Turan : 13

Türk : 3

Türkçe : 6

Özbek Taifesi : 13

دانشگاه استانبول
انستیتوی علوم انسانی
دانشکده ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

طوفان معرفت

تألیف

خواجہ نشأت

(رسالہ فوق لیسانس)

بتصحیح و حواشی

علی گوزلیوز

زیر نظر پروفیسور دکتر عبد الرحمن ناجی طوقاق
استاد گروہ زبان و ادبیات فارسی
دانشگاه استانبول

استانبول - ۱۹۹۲

۱۴	نشئه
۱۴	حکایه مظلومه
۱۵	جرعه ✓
۱۵	نثر
۱۵	مثنوی شریف
۱۶	موجه
۱۶	بیت
۱۶	نثر
۱۷	غزل
۱۷	نشئه
۱۸	مصراع
۱۹	مصراع
۱۹	نثر
۲۰	رباعی
۲۰	ترکیب بند
۲۰	بحیره
۲۱	نثر
۲۲	نظم
۲۲	نثر
۲۳	مثنوی شریف
۲۳	نثر
۲۴	مثنوی شریف
۲۴	آغاز داستان
۲۴	نثر
۲۵	نظم
۲۶	نثر
۲۶	نظم
۲۷	نثر

۲۸	در صفت بهار و گلزار لمنشئه
۲۸	نثر
۳۰	بیت (م)
۳۰	نثر (م)
۳۱	بیت
۳۱	نثر
۳۲	شب چراغان شبستان شاه جهان با یریزادگان
۳۲	نظم
۳۳	نثر (م)
۳۳	بیت
۳۴	مصراع
۳۴	بیت
۳۵	مصراع (م)
۳۶	نثر (م)
۳۶	نظم (م)
۳۷	نثر
۳۸	نظم
۳۸	نثر
۳۹	نظم
۳۹	صبح رستاخیز عشق ساختن و آفتاب طلعت شهزاده از مغرب شورش سودا بر خاستن
۴۰	بیت
۴۰	نثر
۴۱	لمنوده
۴۱	نثر
۴۲	نظم
۴۲	نثر
۴۳	نظم
۴۳	نثر

۴۴	مصراع
۴۵	نظم
۴۶	نثر (م)
۴۶	بیت عطار
۴۸	مثنوی شریف
۴۸	نظم
۴۹	نثر
۵۰	لمنشیه
۵۱	نثر
۵۱	نظم
۵۲	نثر
۵۳	بیت
۵۳	نثر
۵۵	بیت
۵۵	نثر
۵۶	بیت
۵۶	نثر
۵۷	بیت
۵۷	نثر
۵۹	نثر
۵۹	نظم
۶۰	نثر
۶۴	مصراع
۶۴	نظم
۶۴	نثر
۶۸	بیت
۶۸	نثر
۶۹	مصراع (م)

۷۰	بیت
۷۱	مصراع (م)
۷۲	مثنوی شریف
۷۳	نثر
۷۴	مثنوی شریف
۷۵	بیت (م)
۷۶	بیت تازی
۷۷	نثر
۷۸	نثر (م)
۷۹	نظم
۸۰	قطعه تازی
۸۱	غلامه
۸۱	مصراع
۸۲	حکایه
۸۲	نظم
۸۲	نثر
۸۲	بیت
۸۲	نثر
۸۳	نظم
۸۳	حکایه
۸۴	نظم
۸۴	لجه
۸۵	نظم
۸۵	نثر
۸۷	فائده زائده
۸۷	مثنوی شریف
۸۸	نثر
۸۸	مثنوی شریف

۸۸	غزل
۸۹	فرد فرد
۸۹	قطعه
۸۹	نشئه
۹۰	نظم
۹۱	نشئه
۹۲	مثنوی شریف
۹۲	نثر
۹۲	حکایه
۹۳	جرعه
۹۴	مثنوی شریف
۹۴	نثر
۹۵	غزل
۹۶	نشئه
۹۶	بیت
۹۶	حکایه مظلومه
۹۸	نثر
۹۸	بیت
۹۸	قطره خاتمت
۹۸	غزل
۹۹	حکایه
۱۰۲	قطره
۱۰۳	حکایه مظلومه
۱۰۳	کفته معنرت به تسمیه طوفان معرفت
۱۱۰	فهرست ابیات فارسی
۱۱۳	فهرست ابیات عربی
۱۱۴	فهرست آیات و احادیث
۱۱۵	فهرست امثال و اقوال عربی
۱۱۶	فهرست نامهای اشخاص و امکنه و قبایل
۱۱۹	فهرست کتابهاییکه در متن و حواشی وارد شده است

طوفان معرفت لجناب نشأت

[هزج]

یقین میدانکه چندینی عجایب برای یک دل دانا نهادیم 3

نشئه [کامل]

مشمار عیب گذشتگان مگشا زهم لب سرزنان
اگر از هیان گذشته ای بفسانه پرده کس مدر 6

نثر

جان من، اگر دل تشنه سیرا بج آب باغی، و اگر در سوزش
آتش داغی، و اگر در آتش و در آب چراغی، در فهمیدن خود را کوش، 9
اگر یافتی فروش و بزبان دل خاموش خاموش. های هایون آسمان
همت باشی، کس را بزیر بار منت سایه دولت میار. و شمع شبستان
عنایت شوی، از پرتو فروغ افشانی آسمان پروانه ای میازار گل و گیاه 12

1 طوفان تا اب: ت اب: س اب ||

1 طوفان ... نشأت تا: طوفان معرفت نشأت رومی طینت ت: - س ||

8 و اگر تا ت: و گر س || 11 منت تا ت: - س ||

9 در فهمیدن... کوش: اشاره ایست به حدیث شریف "مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ" 9

را به چمن، لعل و عقیق را به بدخشان و یمن، و عبیر و مشک را
 به خطا و ختن، شوخی چشم را به آهوانِ هرم، و سیم و زر و دینار و
 3 درم را به اصحابِ جود و کرم بخشایش فرمای. تو آزاد باش، و نخوت
 و نازِ آزادی را هم به سروِ آزادِ پهن بینداز. تو هم از قیدِ آزادی آزاد
 باش. دعوی پُر مغزی جوز و موز و چار مغزیست. ازین هنگامه سر مهرش.

غزل [رمل]

6

معنی کون و مکان چیست هیچ	حاصل جان و جهان چیست هیچ
حُسن و خوبیه‌ها و رعنائی و ناز	آن میان و آن دهان چیست هیچ
آبِ حیوان شور و عمرِ خضر تلخ	چيست عمر جاودان؟ چیست هیچ
نور عقل و نور عشق و بحر دل	نیستی و هستشان چیست هیچ
این سخن پردازی و نازک خیال	نشأت و نام و نشان چیست هیچ

9

12

جرعه

از نشئه صهبای نیستی در ساغر هستی فطرتِ انسان قطره
 اشکیست بر مرثه چشم جهان آویخته، ریخته و نارنجته، و مدتِ عمر

1 و یمن T آ 2 || 4 هم از تا آ 2 || 10 a نور عقل S آ 2 ||

1 عبیر تا T: عنبر S || 2 ختن تا T: + و S || دینار و تا T: دینار S ||
 5 باش تا S: + و T || دعوی... مغزیست تا T: دعوی چار مغزی جوز
 و موزیست S || 10^ط هستشان تا T: هست و شان S || 12 جرعه تا T: نشئه S ||

11-6 غزل: این غزل را با استقبالِ غزلِ معروفِ حافظِ سروده است که مطلع
 آن چنین است: حاصل کار گه کون و مکان این همه نیست. (دیوان حافظ،

از مژگان تا بدامان و حاصل این دانه ریزان یأس و حرمان .

حکایه منظومه [رمل]

3	رفت به گرمابه به فرخنده فال
زال همین لابه کاری گرفت
کرد برو مالش صابون چنان	پیر زنی با پسر نمرده سال
کودکی چون تندی وزاری گرفت
فوطه ای بر طاس کشیده همان
6	شیشه هزاران شده چون قباب
خنده و فرخندگی آغاز کن
چون گل خندان بخنده بگفت	دم زد و دم کف شد و کف شد هباب
دار به کودک که برو باز کن
چون پسرک دیده و مانده شکفت
9	پاسخش آن داد که همام تو
گشت همین شیشه و همام فراب
های هوی کرد گریبان گرفت	مادر من این چه عجب چیز گو
پس بدم اشکسته شده آن هباب
آن پسرک شیون واقفان گرفت
12	آهوی یک دشت بر دیوانه ای
لابه کنان بملگی پُرسان شدند
سر دلش کرد چنین آشکار	شمع رخان بر سرم پروانه ای
همه زنان گرد بگرد آمدند
کودک بازاری و باسوز و بار
15	بر دل من سنگ شکست جام من
دست فشان باز کنان لعبتان	مرد در بیخ آه که همام من
قهقهه و خنده زنان آن زنان

3 پیر زنی ت ۲ ب || ۱۵^ا پس بدم تا ۲ ب ||

۳ پیر زنی تا : پیره زنی ت : پیره زنی س || ۴^ا کودکی تا ت : کودک س ||
 ۶^ا باز کن تا ت : ناز کن س || ۷^ط فرخندگی تا س : فرخنده ت || ۱۲^ط آهوی تا س :
 هوی ت || بر تا ت : به س || ۱۲ شمع ... دیوانه ای تا س || ۱۳ جمله ... شدند ت ||

یک دهنان یک سخنان گفتشان
 اینک گرمابه و فرش و قباب
 گریه مکن زنده و نه مرده است
 از غم او آن پسرک زار زار
 از غم کودک نه زنان را خبر
 مردن هم چه گفتار همان
 گرمی و گرمابه و طاس و هباب
 غم فخور و گرم نه افسرده است
 جمله زنان خنده زنان چون بهار
 خنده ایشان نه پسر را اثر

نَجه

از عاشق نشأت پرسیدم که عشق چیست؟ گفت
 تبلرزه ایست . یعنی در جهان وجود بی بهار و خزان سردی سرما
 و گرم گرما، همین تابستان و زمستان است، بی برف و باران
 باران، و بی غبار باد وزان، و زمهریرش سردی چنانست که دل
 از جان و جهان، بلکه از جانان جهان، چنان افسرده و مرده شود
 که گویا سرپشمه آب حیات محبت، یخ خانه سردی مرگ هست
 شود . و در تموز عالمسوز او گرمی گرما چنین شود که از اثر گرمی
 مهر محبت حضرت محبوب جان و جهان، همه محبوب شود، یعنی
 از معشوق به خاندان معشوق، و به اهل آن خانوا تا به گربه و ماکیان،
 و از خانه به کوی تا به سگهای کوی، و از کوی به شهر، و از شهر به
 اقلیم، و از اقلیم به جهان، از پرنده و پرنده و دد و دام و مردمان

4^a از غم S ۲ ب : T ۳ آ || 14 حضرت تا ۳ آ ||

2^a و قباب ت : قباب S || 2^b گرمی و ت : گرمی S || 9 و باران ت : باران
 T || 10 وزان و ت : + در S || 11 جنان تا : و جنان ST || 12 محبت
 ت : - S || 15 خانوا تا : خانوا T ||

و دیوان و جملهٔ جهانیان اثر کند، و هیچ چیزی نماند که محبوب
و معشوق نشود.

3

بیت [هزج]

اگر از حسن عالمگیر او زاهدشدی واقف
پرستیدی بجای کعبه هر سنگ نشانی را

6 بعضی از افسرده دماغان در زمستان زمان خود را لُچ کرده،
و در قلمرو برف بالای اورنگِ بَخ نشسته، و از سردی زمهریر عشه
باندام افتاده، و دندان بر هم زده و کچقیقی دندان، ولوله در جهان
انداخته، خود را سپهسالارِ عشق خوانده، و همی بدو بنده و مخلص
9 شده.

مصراع [رمل]

12 سوخت این افسردگان خام را

نثر

15 هیئات هیئات، یکی در پندارِ خود رسا بود. کهنه تقوی
یافت و خواند. گویا سرِ عشق را در یافت. بانگ زد که

6 بعضی T ۳ ب ||

1 و جمله T: جمله T || و هیچ T: هیچ S || 3 بیت T: صائب T: -S ||

11 مصراع ST: -T || 13 نثر S: -T ||

4-5 اگر از... نشانی را: (کلیات صائب تبریزی، ص ۱۱).

يَا مَعْشَرَ النَّاسِ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ [۱۱۴ / ۵] بیاید
 بیاید آنرا که یافتم بیاید.

3

مصراع [رمل]

الصَّلا ساره دلان هیچ هیچ

من هوای عالم وجود را تمام دانستم، عالم شدم بلکه
 6 عالم شدم. زمهریر سردی فناء و ایام باهور تابش بقا، از من پرسید که
 گرم و سرد عالم از عالم وجود منست، امروز در عالم وجود من
 9 اربعین است، و سردی هوا از آنست. اگر خواهی که از درد سردی
 سردی آزاد شوید مرا گرم بسازید. همان از گرمی بازار این زن طینتان،
 و علا و شور غوغای ایشان، بهمان چون گرمابه زنان چنان پُر هنگامه
 و پُر و لوله است که ازین آوازه گوش هوشیها کر، و سرها به بیدمانی
 12 از کدو بدتر و ابتر.

حکایه منظومه [هزج]

هرخانه ازو چو شکل سنطیر	نازک پسری بشهر کشیر
15 یوسف منشی ز مهر ایجاد	زیبا رخ نوبهار بنیاد
از زلف هدایت لیلی کج هیچ	شیرین زدهانش یک سخن کج

5 عالم شدم S آ 3 || 9 گرمی بازار تا 3 ب || 13 حکایه T آ 4 ||

1-2 بیاید... بیاید تا S: بیاید بیاید آنرا که یافتم بیاید T || 3 مصراع

T: - || 6 پرسید تا: پرسید ST || 9 زن تا S: زین T || 11 ازین تا T:

زین S || 13 حکایه منظومه تا S: حکایه T ||

4 الصلا... هیچ: (مثنوی، ۲۱/۶۰).

- از هیرت حسن جان یک آه
شیوه‌گری و گرشمه کاری
در چارسو یک دکا نچه اش بود
بسته شده دیر می فروشان
رندان په که صوفی و مست و هشیار
روزی که ز منعمان آن شهر
میکرد گذر بر آن دکا نچه
چون کرد نگاه آن پری زاد
نظارگیان یک دهن گفت
فرما وستان فقاع خور باش
رفت و دو سه جام از آن می خورد
هر روز شبان چنین بیاموخت
آب و خور و کار و بارش این بود
موردیش فقاع جامه دستار
میخورد فقاع فقاع میگفت
هر روز بداد صد زر سرخ
صد بدره زرش فسانه میگشت
بخرید فقاع با هم هم
- 3 کرد او بفقاع فروشی و سود
سر جمله شدند فقاع نوشان
فیکی زفقاع گشته سرشار
6 از مال و جمال فرخی پیر
دید آن مه و زد برخ طینه
شیدا شد و کرد آه و فریاد
9 چه جای روان دادن مفت
بُرعه برقیب روسیه پاش
دلشنگیش از آن بیفزود
12 میخورد فقاع او دلش سوخت
او را دو نماز و طاعت و سود
گفتار فقاع و کار کردار
15 استاد فقاع هم باو نخت
میکرد فزون همین آن نرخ
نوبت بدکان و خانه میگشت
18 میخورد و بداد هم به مردم

14 خوردیش S ۳ ب : ت آ آ : ت ۴ ب ||

- 1^ط هیچست تآ : ت S ۳ و سود تآ : سود S 5^ا صوفی و تآ : صوفی S ||
6^ط جمال تآ : ت S ۳ و ت آ 12^ا روز تآ : ت S ۳ و ت آ 13^ا خور و کار تآ : خور کار T :
خور کار S || 13^ط نماز و تآ : نماز T || 14^ا فقاع تآ : ت S ۳ و ت آ 14^ط کار تآ : ت S ۳ و ت آ ||
15^ط استاد تآ : ایستاد T || 16^ا زر تآ : ت S ۳ و ت آ ||

- سامان و زری که مایه‌ای سافت
 اینها همه فرج گشته آنگاه
 آن لیلی^۱ حسن شد سرگاه
 سنبل به بنفشه شد سمنزار
 آن حسن و جمال و عشقزاری
 پرسند ز خواهه پس از آن سال
 فرمای که کار عاشقی چیست؟
 میگفت بآه و زار زاری
 مال و زر و سرنثار کردن
 گر عمر و گر جوانی و زر
 سر جمله رموز عشق اینست
- در راه فقاخ جمله در باخت
 شد خواهه خلاص حمد لله
 3 **مجنون** بقیله آمد آنگاه
 سرین و سمن بنفشه کردار
 افسانه شده پیادگار
 6 بیگانه و آشنا ازین حال
 داناتر عشق چون توکس نیست
 میگویم اگر تو هوشداری
 9 بستادن و پس فقاخ خوردن
 دادن بفاخ جمله یکسر
 دیگر بدروغ گفتگو هست

12

موجه

- عنقای قاف لاف، و پری^۱ احقاف^۲ گزاف^۳، فرمگس^۴
 زنبورخانه^۵ شهید و شهوت^۶، و نهروس^۷ پر افسوس^۸ ماکیان^۹
 15 کا شانه^{۱۰} پیره زن الفت^{۱۱} و صحبت^{۱۲}، و قدسیان^{۱۳} قرب^{۱۴} عرش^{۱۵} معلای
 عشق و محبت^{۱۶} را از یکدیگر امتیاز باید کرد که سرکار^{۱۷} جمله کار و بار
 اینست و بس.

12 موجه ۵ آ || ۱۶ عشق تا ۴ ب ||

۲^ه فرج تا ۵: پرخ ت || ۴^ه بنفشه تا ۵: بنوشه تا || ۵^ه حسن و ۵: ت:
 حسن ۵ || ۸^ه زار تا ۵: + ت || ۱۴ شهد و ۵: شهد ت ||

اشاره

- 3 پسرخوان من جان من ، زهاد خشک چون گل دسته و منارست .
از ایشان جز کلام حق و دعوت مطلق چیزی امید مدار . این گلدسته
رنگ و بویی ندهد . اگر در جامع نزدیک اما در جامع شدن محال ، یعنی
جمعیت خاطر از ایشان امید داشتن وبال .

نشئه

- 6 قبله من جان من ، سخن ورقای لا مکان ، مطاف آسمان باشت .
بلکه جان ، سر و ش عالم بالای سخن . فی فی روح روان یک کبوتر
9 پرده باز و معلق انداز ، کبوترخانه گلشنسرای شاهزاده سلطان
سخن است . اگر سخن فهم باشی ، جان ، یک آه سرد **مجنون** سخن ، و
گردی از خاکپای لیلی گن است ، این هم سخن است . داد از بین
12 گروه که نهمی رهای از استران موبک همایون حضرت صاحبقران
سخن ، در بیابان افتاده آنرا یافتند . ذرة التاج **کینسرو** سخن دانسته ،
دکه عمامه خود کردند ، و از آن افتخار نمودند . اجناس جناس و
15 استعارات و مجاز و کنایات و ایما و ایهام ، و صنایع شعریه که خارو
خاشاک سردیوار گلستان سخن است ، از برای بیگانگی بیگانگان و

4 در جامع نزدیک S آ 4 || 10 سرد T 5 ب ||

1 اشاره تآ : S - || 8 روح روان تآ : S - || 14 دکه تآ : تکمه ST ||
جناس و تآ : جناس S ||

2 پسرخوان من : تآ^ه یعنی شاگرد من || 7 قبله من : تآ^ه یعنی عزیز من ||

- هرمئ نامرمان نهاده اند. آنرا گل و بهشت سخن دانسته، و از آن
 خار و خاشاک قدری چیده، و بر طبله شهرت نهاده. چون کودکان
 استانبولیان بخور فروشان، زیبا و رعنا گویند، خود بخود وصف
 سخن خود کرده، بگرد کوچیها گردان، و با یاران بخردن او ابرام کنند.
 هیئات هیئات، سخن جان، و کائنات جسم بلکه او مستی جمله
 جان و جهان اسم، لکن از شنیدن تا بفهمیدن، هشت ده هزار حجابست.

جرعه

- شربت فروشان، از خون تزرورنگین لعین، و از بر طوطی
 زهر دین، سبز اب و سرخاب شیشه ها پر کرده، کنار دکانه نهاده و
 آرایش کرده، بر طاوس نظر ساخته اند. همین نمایش است بی مزه،
 اگر چه **خضر نگاه** را آب حیات، اما اسکندر ذائقه را تشنگی ظلماتست،
 دیگر شربتی دارند رنگین و دلنشین، از سر چشمه چاشنی جو یار قند
 روان شده، سرد و شیرین "لَذَّةٌ لِلشَّارِبِینَ" [۴۶/۳۷] است. اما بجز
 دفع تشنگی و سیرابی، دیگر هیچ چیزی نیست، و در همتاها شراب
 سبز اب هست، اگر چه بدرو و بدبو و بدخوست، اما نشئه ای
 دارد که مرد افکن، بلکه مرد را بعالم دیگر افکند. حالت مستی و جوش

2 چون ت ۵ آ || ۹ نهاده ت ۶ آ || 15 بدرو س ۴ ب ||

1 گل و ن: گل ST || 4 کنند ت: کرده S || 11 اگر چه ت: گرچه S || اسکندر
 ت: سکندر S ||

و خروش بهر دو جهان بی بها فروشی، و سکر و هو و فهار و دیگر
 چیزها هست که مَنْ ذَاقَ عَرَفَ، سخن ازین قبیل است. جوانمردی
 آنست که آب رنگین، و شربت شیرین و صیهای کهن نازنین را
 3 با یکدیگر فرق کند.

غزلِ نا مطبوع

6 تو چو مرغ آتشین نفسی بیهار در چمن آمدی
 چه سمندری شراره فشان بجلوه گل و سمن آمدی
 در انجمنی به تیره دلان بچاه فتاده مه آسمان
 9 تو سروش عرش و این چه عجب بصیبت برهن آمدی
 مه مشرق جهانی همین زمین بتافت نه ای آفتاب
 چه سهیل آسمان شرف بر برج عقیق پین آمدی
 12 بآمدنت بجهان غرض بجامه و جام دیگر چه هوس
 تو چوماهی ای بکعبه همین که برای یک کفن آمدی
 ز چه نشئه ای تو که نشأتی ز خودی خود نه ای آگهی
 15 عجبست و عجب بلا فاسخن با و منی بمن آمدی

نشئه

از حضرت بیدل پرسیدم که سلامی سلامت، در دشت و هشت

1 دو جهان تا 5 ب || 10 مه مشرق ت 6 ب ||

1 فروش ت+ : 5 || محو و ت+ : 6 || 11 عقیق ت+ : 5 || 15 و عجب ت+ :

عجب ST ||

- و دهشت ، و لیلای امید و صلت ، در سیاه خانه شب تاریم و بلای
 و اویلای هجران فرقت گوشه گرفته، یعنی مفاد کریمه «إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ
 يُسْرًا» [۶/۹۴]، هر عقده پیاپیچ و سر رشنه کم و نا پدید هیچ اندر
 3 هیچ ، البته بنا هنر سر انگشت فیض عنایت گشایش یابد.

مصراع

- 6 هیچ عقدی نیست نگشاید بطف کردگار
 هر دشوار و درشتی در آینه امکان رو نماید . هر آینه
 با سانی صورت عکس بزند .

مصراع

- 9 آرامش است عاقبت اضطرابها
 اما دشواری جاودانی پایان مرگ که درختیست ، بر و بارش
 12 باس و فرمان و کشتیست ، حاصلش خوف و هراسان ، این عسریست
 که بی یسر ، حضرت آهوند این را چه جواب فرماید ؟
 شان فرمودند که زندگی عسریست که مرگ یسر است . مدعا
 15 و مرام این مقال ، زندگی قوه ایست تعلق با سباب ، و مرگ آزادی تمام
 تعلقست . لکن ازین حال بر سبیل عقل راه یافتن محال .

13 حضرت T ۷ ۲ ||

2 هجران ت+ و ST || گرفته ت+ : گرفتند ST || 4 فیض ت+ : و T ||

5 مصراع S : - ت T || 3 مصراع ST : - ت T || 12 کشتیست ت+ : کشتیست

|| T

رباعی

در عالم کون رنگِ فطرتِ دگر است خلقی مغرور نازِ همتِ دگر است
 زین جنس تو هم که مجازش دانند گر دست فشانند حقیقتِ دگر است

3

جرعه

جنابِ پروردگار، متاعِ دنیا را لعب و لهو فرموده است و هر حال
 اشتغالِ بازیِ کودکان کنند، و ایشانرا جز از شیر آرزویی، و از غیر
 مادر امید و بیمی نیست، هر چند از فرّ و افسر و کلاه، و تخت و
 تختِ شهنشاه، و از شیوهٔ پریشانِ چون ماه و از ذوقِ باه‌پیزی
 گویی فهم و ادراک نکنند. بالفرض اگر سخن فهم کنند و ادراک یابند،
 و تصرف می‌توانند، همهٔ متاعِ دنیا را بیک قطرهٔ شیر می‌فروشند، و
 مرگ و زندگی ازین قبیل است.

9

مثنوی شریف [رمل]

12

آنچه می‌گویم بقدر فهمِ تست مردم اندر حسرتِ فهمِ درست

1^a در عالم تا ۲۶ || 3^a زین s آ ۵ ||

2^a دگر تا: دیگر sT || 2^b دگر تا: دیگر s || 3^b دگر تا: دیگر s ||
 7 امید و تا: امید s ||

5 متاع... است: اشاره است بآیهٔ "وَمَا هَذِهِ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ
 وَلَعِبٌ" (۴۴/۲۹) و نیز آیه‌های (۳۲/۴)، (۳۱/۴۷) و (۲۰/۵۷) ||
 13 آنچه... درست: (مثنوی ۳/۲۴۷) ||

نشئه

- ۳ **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الشُّجَاعَ** نکته ایست، دلیران در کارزار محسن
 حصین حفظ پروردگار اعتماد کنند، و خود را بصف دشمن زند، امان
 و ظفر یابند، و بنزد حق محبوب شوند. و بدلان اعتماد بکردار و گریز
 خود کنند. بنا برین، اینها بتیغ بیدریغ کشته شوند. این مدعا بر تبه بداهت
 ۶ رسیده است. چه در تواریخ سلف یلان و پهلوانان چون رستم دستان و
 اسفندیار و سام و قهرمان، تا بدین زمان، دلیران نامداران بیمن هفیظه
 و بازوبند زور بازو و پردلی، در امن و سلامت سال خورده و زنده ماندند.
 ۹ اگر چون ارباب ترس و بیم مرده باشند، در روزگار دیر نمانندی
 و نیک نامی از کجا یابندی؟

هکایه منظومه [مقارب]

12	برآمد برو کرد بس کارزار	تیمتن بیکار اسفندیار
	برواز سلیمی نماند یادگار	چو رویی تن بود اسفندیار
	بسی زخم زد وی نکرده اثر	بتیغ و بتیر و بگرز و تبر
15	نه برید گردن نه پا و نه سر	نه اشکست پهلوانه سینه کمر
	که فولاد بیضه شکستش هجو	شده داغ دستان پرفاش جو
	بگویند هزمرگ چه چاره به من	پرسید از موبدان گمن
18	جهان پهلوان را بیاراشکوه	بدادند پاسخ چنان آن گروه

1 نشئه ۷ ب || 8 بازوبند ۶ ب || 16 شده ۲۸۲ || 18 بدادند ۵ ب ||

4 و گریز ۵: گریز ST || 6 یلان و ۵: یلان S || 7 اسفندیار و ۵: اسفندیار S || 8 ماندند ۵: ماندندی S || 11 منظومه ۵: ۵ - T || 12 برو ۵: بروا T ||

باشکست دشمن بدانیم اساس
 که روین تنی را گنشد پهلوان
 چنان داد پاسخ یل اره‌مند
 پس از دشمنم عمر بدیک نفس

3 اگر پهلوان را نباید هراس
 باندک زمانی بمیرد همان
 نویدست مرا این چه ترس و گزند
 به از صد هزاران سالست بس

جرعه [رمل]

6 مرد میدانرا چه بی‌برگی ز نقصان ز راست
 برگر شمشیر جوهر دار همیان ز راست

نثر

9 شجاعت ایثار جان، و سخاوت نثار زر، و بهر حال روح
 روان، از گنج روان محبوبتر است. هر که این را خدا و ایثار نتواند،
 آنرا البته دادن نتواند. فتوت گوهر است و سخاوت و شجاعت
 12 عرض آن و این فتوت عرض جوهر ایمانست.

مثنوی شریف [رمل]

چون نبی السیف بوره است آنرسول امت او صفدرانتد و فحول
 15 مصلحت دردین ما جنگ و شکوه مصلحت دردین عیسی غار و کوه

10 فدا تا ۷ آ || 15 مصلحت تا ۸ ب ||

1 نباید تا ۵: نباشد تا 4 سالست تا ۳: + و ۵ || 5 جرعه ۳: بیت
 جرعه تا 8 نثر تا ۳: - تا 9 و بهر ۳: - تا ۱۱ ||

14-15 چون... کوه: (مثنوی، ۱/۵۶۳) ||

موجه

- بگوشِ هوش این منگوشِ عالمِ بیها، یادگارِ این بیهوشِ باد.
- 3 اسبابِ جهانِ خواه از زرو ثروت و سامان و جوهر، خواه پرستارِ
سمنبر و نازکِ پسر، خواه شرابِ خوشگوار و قندلیات و شهد و شکر،
خواه کر و فرّ و مرغابِ زربفت و زردوزِ چکمن و پوستینِ سمور و کُفتَر،
6 خواه زرینِ کلاه و افسرِ جاه و جلال و اقبال، این جمله مطلوبِ مرتبه
انسان و اسبابِ آسایشِ دل و جانست. با این همه، اگر در کافِ بهشت
هم آغوشِ هور، و جمله کنوزِ جهان را گنجور و منشورِ عمرِ جاودانی
9 بدستِ حضور، یعنی هم آسایشِ دلخوشی هر چه باشد آماده شود.
اگر ذرّه آفتابِ خرد نصیبه تو باشد بهر حال در همه احوال مبتلای
بلائی غم پریشان مآل باشی. زیرا این اسبابِ صفا در معرضِ فنا،
12 و تو هم در دهنِ ازدهای مرگ، و اینها را البته ترک باید کرد.

بیت [رمل]

- یک قدم راهست بیدل از توتا دامانِ خاک
15 بر سرِ مژگانِ چو اشکِ استاده‌ای هشیار باش

نثر

- محصل اینستکه اگر با چار بالشِ اورنگِ بهشتِ بقا، اتکا کرده
18 باشی، و بالینی پر از کاکلِ هور و غلمان در بغل کرده شوی، بالینِ دیگر

11 زیرا S ۶ آ || 14 یک ۲ ۹ آ || 16 نثر تا ۷ ب ||

3 و سامان ST: سامان تا || 5 و زردوز تا: زردوز ST || 6 کلاه و تا:

کلاه ST || 10 باشد ST: باشی تا || 16 نثر تا: - ST ||

از پشمِ ددان در بغلِ دیگر میشود، هوشدار!

غزل [رمل]

3	شبم افتاده ام زین گلستان بایدگذشت	از سرناز و نیاز گلر خان بایدگذشت
	این همه خندان تو هیران لگزان بایدگذشت	بالب جو بالب جام و لب نوشین لبان
	چون ازین دریای خون بیکران بایدگذشت	لعل کان غم شدن خون خوردنم تا چند پند
6	از سرناز این پن دامن کشان بایدگذشت	خار دامن نیاز و ناز گل بودن جنون
	آهر از یک دم باین هفت آسمان بایدگذشت	این خرام ناز و نخوت را مکن ای مست ناز
	هیچ اندیشی ز زیر ناودان بایدگذشت	از قبای کاغذین اسبابِ فخرت ای عجب
9	نشأت از بحر سراب بیکران بایدگذشت	آشنا و ناخدا کشتی و ساحل را مناز

نشئه

- شمه ای از نافه سنبل چرندگان آهوان چین کتاب ، در
- 12 چراگاه فرروس سیر نبوت جناب ، بدماغ این بیدماغ رسیده ، و صفیری
- از پرندگان هوای روضه الاهیاب ، بگوش هوش این بیهوش آرمیده
- که حضرت شبان وادی ایمن ، علیه صلوات الرحمن هرگاه پای عرش
- 15 فرسای مبارکش که همپایه دیده پاگان عرشست ، از رفتار نگاه روش
- با سایش عینک رکاب میل فرمودندی ، بدسته چوب معجز فرما بر نشستندی .
- پاداش **دلایل هیدرگزار** ، چنان رهوار رفتندی که اسب **سلیمان** بنا کپایش نرسیدی .

8^ط هیچ ۹۲ ب || ۱۷ چنان تا ۸ آ ||

- 1 هوشدار ت : هوشدار ت || 3^ا سر ت : + و س || 3^ا کشتی و ت : کشتی ت ||
- 11 نافه سنبل ت : - س || 13 آرمیده ت : آرمیده ت || 14 هرگاه ت : + که س ||
- 15 که ت : - س ||

دگاه از برای افطارِ روزهٔ صوم وصال، بزمِ شبِ شبستانِ جشنِ خوانچه
را از پرتوِ فروغِ ماهِ یَدِ بیضای مبارکش مهتابِ التفاتِ فرمودندی، عصای
مبارکش را بر دوحهٔ غبرا نشانندی.

3

مصراع [هزه]

همان ساعت همان لحظه همان دم

- 6 هنوز دستِ نگاهِ گلچینِ گل تاشا نکرده، دامنِ سفرهٔ مائدهٔ اشتها،
پراز میوهٔ شیرین و نازنین شدی. گاهی در جایی که لب سراب از تشنگی
آب، پر تبخالهٔ حُبابِ شدی، عصای مبارکش را اشارت فرمودندی، در آن
9 حالت سرچشمهٔ آبِ حیوان شدی، حضرتِ ایشان، عَلَيْهِ صَلَوَاتُ الرَّحْمَنِ
کوثرِ نوشِ عافیت، و وضو فرمای سجدهٔ شکر و حمد جنابِ احدیت
کرامت فرمودندی. و اگر در ساعهٔ سرایِ ثرا، شاهراه گم شدی. همان
12 بعصای همایون، روی ادیم زمین را، ادب فرمودی، و او چون این قفا
خوردی، گم شده را بیاوردی، بشرحهٔ جاژهٔ چون جرحهٔ شرحهٔ روی
سودان در آن سوادِ نایان شدی و گاه بیگاه چون اراده فرمودی
15 که این سیه هرگاه چون شبستانِ مجله گاه ماه، و فرمن سوزِ فرمن

6 هنوز S ب || دامن T آ ||

2 یَدِ T: S- || مبارکش ST: مبارک ت || 4 مصراع ST: - ت ||

10 و حمد S: حمد ت || جناب احدیت T: S- ||

13 بشرحه ت: و شرحه ST ||

1 افطار... وصال: اشاره است به حدیثِ شریفِ "أَيْتُ عِنْدَ رَبِّي

يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي"

روز آفتاب چاشتگاه شود، همان آن نهال بهشت نور سرشت
 را گرم نگاه فرمودی، در حال شب پراغ عالم افروز گشتی و از پرتوش
 3 جهان چون گنینه شاه خاور شعشعه پاش انوار شدی. خلص
 کلام هر چند که با ضرورت بشریت قامت حاجت دوتا کردی.
 از آن عصای مبارک راست شدی. در نزد پیران حقیقت دل
 6 راست عصای موسی است. هر تار عقده کاکل امل را شانه
 گره گشا.

مصراع [رمل]

9 یارِ لیلی و شِ من غیرِ منِ مجنون نیست

نثر

مجنون عشق را لیلی، پیاده آبله پارا اسب بادپا، بیمار
 12 گرفتاری را دوی آزادگی بخشا، گرسنه را شوربا، تشنه را آب
 نمک حیات افزا، هزار معنی را گل، حسن خوبی را کاکل،
 سوداگران را سود، نابود را بود، عدم را وجود است. اگر از
 15 دست بگذاری اثردهاست. اینها از دل است لکن دل از برای اینها
 نیا فریده اند. مدعا اینست که کار دل ازین بالا، دریاب دریاب.

6 هر تار ۱۰ ب ||

8 مصراع ST: - تا || 10 نثر S: - ت || 13 حُسن ست: + و T ||

رباعی

یارب ز گناه زشت خود منفعلم وز قول بد و فعل بد خود نجلم
فیضی بدلم ز عالم غیب رسان تا محو شود خیال باطل ز دلم

ترکیب بند [رجز]

از مرگ و از رفتن مترس چه ترس و بیمت زین عس
جان و جهان چون یک نفس الله بس باقی هوس
زهد و ریایک سو فکن عشق و هوا یک سو فکن
این ماجری یک سو فکن الله بس باقی هوس
کون و مکان یک دانه است دوزخ بهشت یک خانه است
دل یک فسون افسانه است الله بس باقی هوس
در راه حق جنبان برس هرزه در آبی چند بس
الله بُود فریاد رس الله بس باقی هوس
کا کل پریشان خیال لیلی تو روی محال
نشأت گذر زین قیل و قال الله بس باقی هوس

بحیره [هزج]

15

صغیر آماده کلک بلیل آهنگ گل افشان ترنم شد بدین رنگ

2^a یارب تا ۸ ب || 4 ترکیب بند ۷ آ || 11^a در راه ۱۱ آ ||

3^a غیب تا: قدس س || 3 باطل تا: فاسد س || 5 ترس و

تا: ترس س || 15 بحیره تا: بیت س ||

نثر

- روزگاری که بهار جوانی و جوان بهاری، از نسیم اقبال،
 3 گلِ دورنگِ یک تبسم، و مرغِ دل زار با هزار گلزار، یک غنچه و
 یک ترتم در عالم جان و جهان جوش بهاران چنان بود که نغمه
 نغمه شوق و شادی از دهان غنچه، غنچه دهان بلبلی خالی دماغ را
 6 بی انبانی کرده، و نازنینانِ پهن آیینِ مغیجانِ من پرستانِ مست
 ذوق صیبا، پای کوبان و رقصان شده بود. سمرگاهی با قافله یاران
 و همکاران و هزارگان، با شتران گسسته مهرا، شتر بان
 9 **مجنون** محلِ عزم بسته، با نهدی نروس کوس رحیل زده، و در
 منزل گلزار چون شبِ نیم آسمان نشاط، و سرشک شادی و
 انبساط، بر گل عیش کامرانی همیشه زده بودیم. فردوسی بود که حسن
 12 و عشق، آدم و **هوئی**، و قطره خونینِ رگ ابر نیسانِ مژگان،
 گل نندان، و هر نغمه رود سرود سرور، بلبلی زار و گریان، آه
 عاشقان، سرو طوبی نشان، خیالِ کاکل سنبل بوستان، طاوس
 15 چنان بود. درین بزم بقرای بی قراری جناب یاران و حضرات ایشان،
 سر جمله در مقامات عشق چون موسیقار سیر آهنگ، سراسر گوش و

6 بی انبانی تا 9 آ || 11 عیش تا 12 ب || 13 سرود S تا 15 ب ||

-
- 1 نثر تا S: - تا || 11 عیش تا S: + و S || 12 و هوئی تا T: هوئی S ||
 13 رود تا S: + و T || بلبلی تا S: + و T || 14 سرو تا S: + و T ||
 15 یاران و S: یاران تا T || 16 گوش و تا T: گوش S ||

دهان یک نغمه و یک لہجہ شدند، و کوچک و بزرگ ہر یک بقدر
 قد و قامت استعداد خود، تیز و پس، سر آغا پیشرو ناز و نیاز
 3 کردند. آخر تر تم نای نوای عشق را بدو گاہ ہجران و وصال قرار دادند.
 مگر عاشق نشأت درین مقام از نو اسنجان قانون محبت بود. یاران
 بزبان خاموشی، ازین بینوا، تقسیم این فصل وصل را نیاز فرمودند.
 6 همان تار چنگ محبت را بہ بیتابی تاب دادہ، و از رگ سرشک پریشم
 ساز کردہ. بمضرب دلخراشی شوق، سوزان سوزان، ساز نیاز
 را چنان نواخت کہ

نظم [ہزج]

9
 نوا سنجیست عشق زیروبم ساز
 عملدار ہرد حیران کارش
 زند بر تار استادی چو مضرب
 بنغمہ میکند دل را مقید
 در انگشت فی انگشت شود بند
 زیبان نغمہ زنجیر سازد
 نوازد ہر کرا در عالم دل
 12
 کزو ہم ساز مینالد ہم آواز
 جگر دار جنون لرزان چو تارش
 بقانونی دہد ہر گوش را تاب
 بنقشی از گرفتاری مجرّد
 دہد چون پا گشایش دست پیوند
 15
 زموج نالہ سوهانی طرازد
 گمش دیوانہ سازد گاہ عاقل

نثر

18 پریشم این سازِ ناساز، با پیروی کمانِ امکان بیان، بگو شمال

و نظم تا ۹ ب || 11^۹ عملدار T || آ ||

1 بقدر T : + و S || 3 ہجران و ST : ہجران تا || 5 ازین بینوا تا N
 تقسیم وصل را S || فصل تا S : + و T || 17 نثر تا S : - T ||

- گلو فشار ، انگشت نوازش و نیاز ، پنهان نغمه پرداز ، و بدین اصول
 ترنم ساز شده که ، تا که از جمال و جلال صفاتِ هجر و وصال نگذاری ،
 3 رسیدن بذاتِ نختِ حضرتِ سلطانِ عشق ، خیالِ حال ، همانکه
 این زمزمهٔ **لحنِ داودی** و هی آثار ، در عالمِ دل و جانِ حضراتِ
 یاران ، لمعه فروز و نور افروزِ تأثیرِ عرفان شد . سر جمله یکدهان
 6 و یکزبان مترنم ترانه لابه کنان لہجۂ نیاز شدند که این غنچهٔ هزار بهار
 دیده و نشکفته ، از فیضِ عنایتِ تبسمِ نسیمِ فیوضاتِ سحرِ عالمِ دل
 شما ، خندان گردانید ، و احسان فرمایید ، چون این صغیرِ مهاگیر
 9 ولوله انداز گلزارِ ضمیرِ عاشقِ نشأت شده . جز شنودن چاره‌ای
 ندید و گفت :

مثنوی شریف [رمل]

- خوشتتر آن باشد که سر دلبران گفته آید در حدیث دیگران 12

نثر

- این ماه فرگهی از سیه خیمهٔ داستانِ سلمی و لیلی
 15 بر آوریم . دیگر یاران چنین آمین گویند فاتحهٔ نیاز نیاز شدند که
 این **ترکِ پری** چهره را بدستورِ تُرکانه و بطورِ رومیانه
 جامهٔ آرایش فرمایید که جنابِ محبوب یک رنگِ عشاق شدن خوب
 18 و مرغوب ، این قطرهٔ نیشانِ ابرِ نیاز هم بصدفیهٔ قلم قبول

3 همانکه S ۸ آ || و ضمیر T ۱۲ ب || 11 مثنوی تا ۱۰ آ ||

2 هجر و ST : هجر تا || و گلزار تا T : - S || 13 نثر تا S : - T ||

15 یاران تا T : بار S || نیاز تا T : + و S || 18 و مرغوب ST : مرغوب تا ||

12^{a-b} خوشتتر ... دیگران (مثنوی ۴/۲۸)

جنابشان افتاد. لکن چون سر رشته این کلام مربوط دستگاه
غیب بود. تمغای قبول و ناقبول هواله بدار السلطنت معنوی یعنی
3 استفتا از کتاب **مثنوی** لازم دانستیم. قرینه حال این بیت
شریف بزبان یکی از بی زبانان بعرض بیان رسید. خاموشی گفت،
مدهوشی شنید.

6 **مثنوی شریف [رمل]**
فارسی گو گرچه تازی بهتر است عشقرا نمود صد زبان دیگرست

آغاز داستان [هزج]

9	بهار عالم جان را تو بگشای	دلا بر خیز گلزاری بیارای
	گرت فکر دگر باشد نجل شو	بفکر گلفشانی غنچه دل شو
	شیاطین کسالت را ادب کن	قلما چون شهاب آتش نسب کن
12	فرو رو در صرافی تا بر آیی	بجوش آ از ته هم تا سر آیی
	بجام و شیشه آفاق سرده	می اندیشه را زور اثرده
	پراغی شو که عالم را فروزد	بزن نقشه که مانی را بسوزد

15 **نثر**

هد هد پر یزاد معنی جمال، و مرغ سلیمان منطق الطیر

10^a بفکر ت آ || 13^a می اندیشه تا 10^b س || 8^b با ||

3 مثنوی تا : + شریف س || 15 نثر تا : - ت ||

- آصف خیال چنین صغیر زن داستان مسیحا شد که در زمان
 پیشین در دیار چین شهریاری بود که ادیم زمین در پای تخت
 3 همایونش، یک کفش رنگین منقش، و اطلس پرغ برین از لواء سلطتش
 یک شقه درفش بنفش، و در سرا پرده دولت و بزگاہ همتش،
 سپهر واژگون یک جام سرنگون و آن هی امید آرزو که، در
 6 همستان خیالخانه پیشینیان بود، این در جام حصول و حضور به
 دست کامرانی آورده و نشئه کیفیت صریبای کامکاری، آب جوهر
 شپراغ عالم افروز گنینه سلطان روح سلطانی او شده بود. و جناب
 9 کریم کریم آفرین، او را بنام شاه جهان یک پسر دولت افسر عنایت
 فرموده بود که از بهشت حسن جمال و کمال او، سر جمله زیباییش
 رفساره امکان، یک برگ نهران، و در روا جگاہ بازار یوسفی
 12 جلالتش، زال زمان یک پیره زن هیران و زعفران سیمای خنده
 بخش دوران.

نظم [هزج]

15	دهی گر قطره دیگر دم گهر بود	ز خوجی هر دمش حسن دگر بود
	نمودی حسن انجامش سر آغاز	بطفلی با بزرگی بود دمساز
	لبش یاقوت را دلشاد میداد	فرامش سرو را آزاد میداد
18	در آن از عکس مرگان جوش ماهی	دو چشمش چشمه خضر از سیاهی

10 فرموده T ۱۳ ب || 16^a بطفلی تا || آ ||

5 امید S: + و T || 10 حسن S: + و T || 15^b گر T: - S ||

میانی در کنارش صد نزاکت
نگاهی بابلی را چشم بسته

دهانی بر لبش جام ملامت
لبی رنگ بدخشانی شکسته

نثر

3

جناب حضرت جان آفرین پیکر نازینش از جان آفریده و
پرتو ماه کنعانرا بدان ستاره رفشان بخشیده، و حسن و ناز و
شیوگریش بغایتی بود که در جلوه گاه خرامش رفتار آفتاب بحمل
رقص حمل و نسبت گل برهسار، خار بگلزار و سنبل بکاگل،
دسته سنبل بریش صوفی دم نردر گل، در بانی بهالش
جان جسم مشغول حسن و خوبی، نبی امت محبوبی، وارث

9

سلطنت خانواده یعقوبی، اورنگ نشین تکتگاه ما هذا بشر [۱۳/۲۱]
معجزات حسن را پیغمبر، لبش سرپشمه اعجاز جناب روح اللہی،
رفش آیه من آیات اللہی

12

نظم [هزج]

خط لعلش ز ماچین آفریدند

مجدد کا کلش چین آفریدند

15 چون آواز جان شیرین آفریدند

سرشتند از گل فرهاد و هو بان

7 گل S آ 9 || 8 در گل T 14 آ ||

2^a لبی T: لب S || 3 نثر S: - T || 5 ناز و T: ناز S ||

نثر

- شیرین لبان از هوی شیر شیرینی او در **فرهاد** کاری، و
 3 **لیلی** نگاهان در بیابان **مجنون** شیدایی او، آهوان **تاتاری**،
 و جمال و کمالش، آینه دو روی زانوی پرزاد انصاف و داد،
 و صورت عکس مهول و ظلوم، در مرآت استعداد و علوم او،
 6 مرئی و معلوم که **الشیء اذا تجاوز حده انقلب ضده** و در
 هنروری و معارف پروری بحدی رسا بود که **اسکندر** خیال
 بآن سواد و سیاهی نرسیده، و **حضرت** دانش و هوش از آن
 9 سرپشمه سرشربتی آب نجشیده و از حرف هزنی مایه کلی
 داشته، و در پیشه نقشبندی و نگارکاری چنان مافی سوز
 بود که کلکش از نوک مژگان در صحایف دل عشاق از نقش
 خیالش سبق برده بود. اگر بر هریر پاره سیاه شب، صورت
 12 آفتاب کشیدی، نونیازان دبستان آسمان، سبق **و الضحی** [۱/۳]
 خواندندی. و اگر صورت **لیلی** و **مجنون** در هجده گاه وصال
 15 خیال نگاشتی، از گریه و اوایلا و علاای **مجنون** بچکان این فاندان
 فیروزه فام **همرنک** گرمابه زنان شدی. از نقش بهارش در زمستان
 مرغان در افغان، و از شکل سنبلش کا کل خوبان پریشان،
 و از غنچه اش اشک بلبل چکان، ازین پیشه دیگر اندیشه ها
 18

فراموش شده و ر نگارستان خیالش نقش بسته ، و همین هنگام
 بدین شیوه حسن و جمال خود بآینه کمال خود جلوه داده ، و
 3 در تماشایش هیران و سرگردان ، و با این ابتلا چون عاشق در
 بلا روزگار گذرانیده ، و درین هوا عمر نازنینش بیاد داده بود .

در صفت بهار و گلزار منشئه [هزج]

6	آرایش گلزار و گلستان هواشو ساقی می شوق بلابیل بلا شو از کاکل سنبل گره جعد گشا شو	ای نای قلم هان نوا سنج صباشو پرکن قدح غنچه به صهبای محبت گلی باشد از فیض تود لشداد و گشاده
9	با صف زدگان با ادب آیین پاشو در بزم گلستان بر یاران صفا شو	همشید جنون را بچمن تخت بیارای نشأت بطفیلی صبا نغمه بلبل

نثر

12 سحرگاهی در صبح الخیر روز جوش بهاریکه از فیض اناس
 مقدسه روح القدس صبا، مریم نامیه آبتن عیسی شو و نما
 و دره غلطان آسمان صدف زاله دره التاج لاله صبرا، و از تار
 15 جواهر بخش گنج باد آور کینسرو نیسان ، نازنینان چمن، هوهر بوش

2 جلوه S 9 ب || 6^a ای نای تا 12 آ || 10^a نشأت T 15 آ ||

2 و جمال ST : جمال تا || 3 و سرگردان تا S : سرگردان T || 5 منشئه تا :

- ST || 7^b شوق تا S : شو T || 9^a بیارای تا : بیارا ST || 11 نثر تا :

- ST || 13 و نا : نا تا ||

- و ثریا نایا بود. و لطافتِ هوا در هدی بود که تخمِ سمندرِ گلنار
 شهداب، بچه آورده مرغاب، و خوشه غوره هم شراب بود.
 3 و از گلبانگِ یاهی **بلال** ببل، مست خوابانِ نازنینانِ گلستان
 بیدار شدند. بطوریکه یکی بگلِ رفسارش بافتابه آفتاب آب زده،
 و یکی سنبل زلفش بدستِ صبا شانه کرده، و یکی لوله چوب
 6 یاسمن را، از برگِ گلِ نسرين و نسترن پر کرده، و از دودِ توتن
 چمنزارِ هوا را سنبلستان کرده، در دعوتِ نشئه سکر شده،
 و یکی نمی دانم در خواب بکدامین آفتاب هم خوابه شده که چون
 9 نیلوفر با فوطه نیلگون در گرمابه جویبار، جلوه مهتاب در آینه
 آب کرده و از ریشِ هوا نچه پشش شیرین دهان چمن، خوشه
 چینانِ خاندانِ سیه خانه موران، دارالضیافه طوطیان شده
 12 و موران نیز از شیرین مذاقی شکر خواری، نغمه گر زیر و بم ساز
 ناساز زنبوران گشتند. و به معنائی هُنیا گران، موبک همایون
 حضرت سلطانِ محسوب را پر بستند. و از فرطِ صفوت و
 15 لطافتِ هوا رگِ ابرِ بهار، از جوشِ سرخ و سبزِ گل و گیاه،
 رنگ گرفته، و طاقِ نیلگونِ گردون همقدحِ قوسِ قرع گشته.
 نی نی از عکسِ این سبزه و گیاه تارِ ابرِ بهاران، سُر و سبزِ پوش
 18 چمنستانِ عالمِ بالا شده، و هر برگِ سبزِ فواره زمرّدینِ سبزاب

و آینه تا ۱۲ ب || ۱۰ آ شده ۱۱ ب || ۱۵ آ ب || ۱۰ آ

2 بود تا: بوده ۳ ببل تا: ببل ۳ ب || ۶ از برگ تا: زبرگ ۳ ب ||

8 چون تا: همچون ۱۵ بهار تا: بهاری ۳ ب || و سبز ۳ ب: سبز تا ۱۵ ب ||

16 قوس تا: قوس + ۳ ب || 18 سبز تا: سبزه ۳ ب ||

گشسته یعنی میانهٔ سقفِ آسمان و فرشِ زمین، همان و همین
روضهٔ فردوسِ برین و گلزارِ گلشنسرایِ علین مشهور گشته بود.

3

بیت [هزج]

هو اتکلیفِ گلشن می نماید همین آهنگِ بلبلی می سراید

نثر

6 شهزادهٔ شاه جهان، زمین و زمان را چین و چنان دید، بایک
بهشت ملائک طلعتان، هور زادگان هماندم.

بیت [هزج]

9 سواره عزم میکردند در دم بیارانِ چین گشتند همدم

نثر

مانند اردوی همایون سلطانِ بهار، با سپاهِ گلرخان از
12 کشمیر تشریف فرمودند، و همکامیِ اسکندر خاورِ سفر،
بساحهٔ نیمروز در خطهٔ خط وسط الساءِ چمنزارِ جان و جهان
افروز سراپرده زدند. شاهزاده:

12 فرمودند T آ ۱۶ || خاور ت آ ۱۳ ||

3 بیت ST: - ت || 6 و چنان ت: چنان S || 8 بیت ST: - ت ||

10 نثر T: - S || 13 و جهان ت: جهان ST ||

بیت [هزج]

چنان دید این زمین و آن زمانی نشاط افزا چو ایام جوانی

3

نثر

چون هنگام بهار و گل بغایت هوش وقت و هوشندل شد.
 و با یاران همزادان و شاهزادگان و عشرتیان بعیش هوش
 6 آغاز فرمودند. گاه در هوضه دریا مذاق می ، از فرط ذوق و شوق
 نشئه گل و مل ، چون آب فواره خود را در عالم آب انداختند.
 و کباب کوثر می گشتند. و گاه از فرام ناز سرو را آزاد فرمودند.
 9 و گاه گلبن را بگلبوسه لب تماشای سرخ رو و شرمنده احسان کردند.
 و گاه لاله را بنگاه التفات پر ژاله هوی نهالتش گرم فرمایی کردند.
 و گاه آینه هوض را بعکس اندازی ماه طلعتان را تبه مرآت
 12 اسکندری بخشیدند. و گاه هم خوابه سبزه خوابیده گشتند.
 گلرفسار ناز بزبانوی نیاز بر بالش شریپر بلیل باسایش سوده و
 غنودند. و گاه یکساز و هم آواز ارغنون نواز بلیل و قمری گشتند.
 15 و گاه همکاسه بزم هم لاله هم پیاله و سرمست شراب ارغوانی
 جوانی شدند.

11 آیه S ۱۰ ب ||

1 بیت ST: - || 2^a آن و ST: آن || 5 همزادان T: :
 همزادگان S || 6 می T: - S || 9 احسان کردند T: - S ||
 10 و گاه... کردند T: - S: - T || 14 غنودند T: ، غنوده ST || و هم T: :
 هم S ||

شبِ چراغانِ شبستانِ شاهِ جهان با پیرزادگان

- چون آفتابِ طلعتِ رخسارهٔ روز، با پرچمِ نم اندر
 3 همِ مشکینِ مجّدِ شب، جلوه‌گر و هنگامه افروزِ بزم‌گاهِ شهنشاه
 فیروزه تحت و تختِ فیروز شد، شهرزاده شبانگاه باشمعِ رخان
 و لاله رویان، در آن گلستانِ التفاتِ چراغان نمود. خداوند پرستان
 6 همِ مشربان، با فرمایشِ شاهِ کامران، بزم را هم‌رنگِ نهمخانهٔ بهشتیان
 کردند. و ساقیانِ ماهوشان از عکسِ آفتابِ طلعتان، عالمِ آب
 را مهتاب کردند، و لولیایِ جواهرپوش، با سرِ آغوشِ گوهرنگارِ پیکر
 9 آینهٔ انوار را جلوهٔ سیاب دادند و اساسِ صبر و سامان را زلزله
 افکندند. و حکیمانِ هرمز نهادان بقانونِ مخترعِ فنِّ علمِ موسیقی
 بعل آوردند. و ندیانِ بیزبانانِ سلطانِ عشقرا بترجمانیِ زبان
 12 بنانِ اشارهٔ معجز بیانِ دل و جان، بُرود و سُرودِ سورِ سرور
 و شیون و ماتمِ غم و هم وصال و هجرانِ گویان گردانیدند.

نظم [هزج]

- 15 پدر فرزند با هم عود و طنبور
 تلاشِ نغمه تاحدی رسا بود
 رم بیگانگی از سیرشان دور
 که بی نایب لب فی خوش نوا بود

3 مجّد ۲ ۱۶ ب || 6 مشربان تا ۳ ب ||

3 مشکین تا: + و ST || 5 نمود تا: نمودند S || 11 بترجمانی: ST :
 بترجمان تا || 12 بنان ST: - تا || 13 گویان تا: S+ ۲ || 15^a و طنبور تا: ST:
 طنبور S ||

دفع ز رملقه از نوشی دل
 بگردش گشته دستکزن جلاجل
 سماع لولیان و جوش او باش
 تماشا مرهبا نظاره ساپاش

3

نثر

هی هی عشرتیان و چه چه بلبلان و نوشا نوش ساقیان
 و هوهوی میکشان و کوکوی قمریان و حق حق شب آویزان، و
 6 قهقهه نمده هزلان، بای رسیده که از سرشادی جوشا جوش نی وئی
 نازنینان چمن که عبارت از گل و سمن و سرو و عرعر و نارون است.
 بایاران انجمن یعنی گلرغان و سروقدان سمنبران، سرو نازان و
 9 صنوبر خرامان بایکدیگر نازان همدست و پاکوبان و در سماع و
 رقصان و دست افشان همپو آسمان گردان گشته بود.

بیت [هزج]

دیگرگون می شود احوال عالم
 همان ساعت همان لحظه همان دم
 12

نثر

شکنه مستی باعوان بیبوشی و خواب بخوردی و سستی
 آن بزم شوق و طرب را شبخون کرد. دست مطرب با بریشم ساز
 15

2^a تماشا T ۱۷ آ || 5 میکشان S # آ || و همدست تا ۱۴ آ ||

1^a از ST: - تا || 5 هوهوی ST: هوی هوی تا || کوکوی ST:

کوی کوی تا || 8 سروقدان تا: + و ST || 9 سماع و تا: سماع ST ||

13 نثر ST: - تا ||

و پای رقاص با دامن دراز باز بست و شیشه ساقی با سنگ
فراغ بشکست و تیغ از غمزه معشوقان و های هوی از مستان
و نوا از نی و نشئه از می و هوش از دماغ و هوش از ایاغ
3 ربود.

مصراع [مضارع]

6 آرامشست عاقبت اضطرابها

آن فروش و جوش و جنبش عیش و نوش سستی و پیموشی
و آرامش شد. بزم عشرتیان، مجلس مصور صیفه کتاب گلستان
9 شد. یاران سر جمله داماد عروس، زینده همشیره مرگ گشته.
درین حال طاوس، ملّع بال، خیال و خواب و خواب و خیال، از
لانه خیالخانه شیزاده پرید.

12

بیت [رمل]

خواب هیرت همه را پرده و بیدار یکیست
زنده درخانه تصویر همین نقاشست

15 و در آن انجمن چون اصحاب دید خود را تنها دید. از
ومشت و دهشت این غربت دلنگ گشت و با خود گفت:

9 شد T V ب ||

5 مصراع ST: - تا || 10 و خیال تا T: خیال S || 15 و در تا: در ST ||

16 و دهشت تا T: دهشت S || و با تا: با S: و به T ||

مصراع [هزج]

کلید کام در دستم مهرباست

- 3 بادستباری مغربئ خامه دهنه گشایی و از زور بازوی تیشه
پیشه گوهر آراییم هست ، نگاری از نگارستان ایجاد و بقی از
صنمخانه نو بنیاد بر آورم بآن دلارام آسایش و کام و همزانی
6 بزم انس و آرام شوم . همین از تردستی قابله قلم ، از رهم
مادر دوات صد فیه عدم ، باغم عشق توأم بهزاد نژاد زاد . و
ملائک بچهای در قاطر رنگین رنگ پیچیده در مهد هریر ایجاد خوابانید
9 و نهاد . هاندم از طلعت های یونش ، نقاش ، هم خوابه نقش ، مدهوش
و بیهوش گشت و از خود گذشت . یعنی شاهزاده این نگارنگاشته
خود دیده ، گویا دیوانه حسن را در آن شبانگاه مام نو آسمان
12 **کنعان** رخ نموده ، هانا واله و شیدا چنگ قامترا از بریشم
سرشک ندامت شکسته بسته تار بسته فریادکنان و زار
و گریان و غزلخوانان در دهلیز کلبه اهزان و صل و حرمان
15 نشسته .

مصراع [هزج]

بلاچی در بلای عشق افتاد و بلا ترشد

5 آسایش S || با || و همزانی تا ۱۴ با || ۱۳ سرشک T ۱۸ آ ||

10 و بیهوش تا S : بیهوش T || 11 دیده تا T : دید S || 16 مصراع ST :

— تا ||

نثر

دریغ که آن لیلی سینه‌خانه ناز مجنون دشت جنون

3

و نیاز شد.

نظم [هزج]

که شد چون سینه صبح آتشین دل

ز بالایش رم دیوانگی دید

ز ابرو بر کمان فتنه ره بست

6

جهان شه دید تاجی زان شمایل

ز رخسارش گل آشفته‌گی چید

بگیسویتش دل خود چون گره بست

نثر

گاه آهوی دشت حیرت و درد، و گاه ماهی دریای

سرخسک شورش طوفان سیل خون گرم و آه سرد، و گاه

چنین در سرزنش خود افسانه سراپی میکرد. آه ازین شورش و

شیدایی و فریاد و داد ازین دیوانگی و رسوایی که در تلاش

هلاک خود و زردیم. افسوس که اثرهای هونخوار، از غار عدم

بجا بوسی و زمین بوسی و ناز و نیاز بر آوردم.

15

نظم [هزج]

چو شد صبح آفتاب طاقتش مرد

پشیمانی چو سودا بر سرش زد

بخود با طعنه آن شب را بر برد

ندامت برق بر خشک ترش زد

13 عدم تا 15 آ ||

1 نثر تا: - ST || 4 نظم تا S: - T || 5 زان تا T: زین S || 6 چید تا S:

دید T || 10 و آه ST: آه تا || 14 بوسی تا S: بوس T || 15 نظم تا S: - T ||

17 خشک تا S: + و T ||

بطعن نمود ز بانرا تیغ دم ساخت
 که ای بی‌پیش پرا این کار کردی
 کدام آینه شد زنگار مطلب
 بدین مضمون گفتار آن دلارام

سوار شور و شر بر هوشش تاخت
 بدست نمود بخود آزار کردی
 که لب از خنده میبندد بیارب
 بشیون شد ورق گردان ایام

نثر

6 تفو تفو بر شیوه این روزگار که نسیم صبا **عیسی** دم
 بهار زندگانش باد سموم **عزرائیل** نغمه مرگ هزاران جاودان
 و آب هیات خوشگواریش زهرابه مهات جان ستان و فریاد و داد

9 ازین دارای بیدار، و سپهر ستم بنیاد این شهر یاریست که چتر
 همایون لاهوردگون زرین طناب کوبه سلطنتش، دود آه مظلومان،
 و صیبای ساغر طربش خون ناهق گشتگان، و ساقیان ولولیان

12 جلوه گاهش، جلادان و نغمه رود سرود پینگ و رباب و عود،
 آه و این واویلا و فریاد دل خونین ستم دیدگان، و در بزمگاه
 گلستان ریاض چار باغش، ابر نیسان، دیده گریان، نورسته گل و

15 لاله، دل و جگر پاره پاره، نرگس مست، چشم حسرت پرست
 و هویبار **هیچون**، خون دل دردمندان بلای گوناگون و در دیوان
 هایونش کس را خلعت شریف جاه و جلال احسان نفرمود که،

1^a بطعن ۱۸ ت ب // 2^a که ای S ۱۲ آ // 16 و هویبار تا ۱۵ ب // و در ۱۹ آ //

1^b و شر تا ۲: شر S // 7 نغمه تا 5: نغمه T // 11 ساقیان و ST:

ساقیان تا // 12 رود تا 5: + و T // 17 و جلال تا ۲: جلال S //

گریانش زهر آلود نبود. اگر در دیارش عنکبوتی مگس را گزند،
 سالمی با جملهٔ امرا و سران و لشکریان، در صید و قیدان
 کوششها نمایند تا که گرفتار نکنند آرام نیابند، چون یافتند 3
 بچاه بابل حبس کنند، آخر بدار منصور بردار سازند، معشوقه
 ایست که و صالح مرگ مفاجا، و محبوبه ای که ناله گاهش دوزخ
 بیشت نما.

6 نظم [هزج]

ز روزش بال و از شب سایهٔ بال	پریزاد است دنیا شوخ مثال
دل آزادهٔ مردان شیشهٔ او	فریب هوشمندان پیشهٔ او
9 کند آگهٔ دلان از حق فراموش	تصرف بین که شوقش چون زندهوش
پدر بر خاک ریزد خون فرزند	شود مهرش بدل چون سخت پیوند
زامواج هوا پوشیده ز رفت	زهفت اقلیم حسنش کرده هر هفت
12 بدامادیش مائل مرد تا زن	عروس تازه طرح مخترع فن
نشستن باشد او بر خاستن زین	سبکرو همیشه ابرو کوه تمکین
فرانش رنگ بدفوی نمودن	بهارش چاک پیراهن گشودن

15 نثر

گلزار است که اگر گلغنهٔ نوروز نوجوانی، باقبال صبا
 خامرانی، لب تبسم را بشکر خند گلشکر شیرین مذاقی زندگانی کند.

9^a تصرف S ۱۲ ب || 15 نثر T ۱۹ ب ||

2 و لشکریان ST؛ لشکریان تا || و قیدان ST؛ قیدان تا || 3 نمایند ST؛
 نماید تا || نکنند تا T؛ بکنند S || 12^a طرح تا + و ST ||

همان دست قضا یتلخی فراق گل دستار پریشان مرگ بلا گردد.
 و اگر هزارستان غم بهار گلزار وصال، یک سمرگاه نغمه سورتای
 3 نای سور و سرور شوق و شادی و آغازه ببلان به بان منقار
 ذوق فنده دل آزادی و ترانه کار ناطق مقامات بر خورداری و
 بر مرادی و هی هی عاشقانه و هوی هوی مستانه بگوش مهران
 6 چله گاه نوعروسان پهن رساند. هماندم از ماتم هجران سیه پوش عزا
 نومه کنان شیون و افغان زنان، مرثیه خوانان، زاغ بیدماغ مرده مرگ
 ناکامی شود.

9 نظم [هزج]

که پیش از پرگشودن بال ریزد	در این گلشن ز پروازت چه خیزد
که از دیوار او چون رهنه گورست	چه امنیت درین دار غرور است
12 که نتوان عالمی را نومه گرسافت	بشرح این قصه کلکم زان نپردافت
بجمل گونه باید دم زدن دم	ولی گرنیست خوش تفصیل ماتم
که رو بر ریختن دارد شکفتن	مگو بهتر ز خاموشیست گفتن
15 تنائی شو ببردن تا نمیری	شود غم شادی از فرمان پذیری

صبح رستاخیز عشق ساختن و آفتاب طلعت شهرزاده از مغرب

شورش سورا بر خاستن

18 چون کلک زرین نگار بهزاد زمان بر هریر سپید سمر، نقش
 آفتاب پیکر مهر خاور کشید، و از شمشعه حسن عالم افروز نگار

1 بلا تا ۱۶ آ || 15^a شود T ۲۰ آ || 17 شورش S ۱۳ آ ||

3 نای تا + و S || سرور تا S: سور T || 7 و افغان ST: افغان تا ||

13^a ولی تا T: دلی S ||

- نگارنده خود، خود را پروانه جانشوز دید. سپند اختر از گزند
 چشم بد اثر با آتش جگر مجوهر بینداخت، سویدای دل خود هم
 سپند پنداشت، این هم بسوخت و بساخت. شیزاده چون آه
 3 سرد از سینه گرم، از صدر هوا بگاه بخودی بخواست برخاست.
 مانند عراتِ یوم النشور و نوعروس به جلوه گاه گور، خود را در همبانی
 6 دید که وجود و عدم در آن عالم، از یک ذره کم، و در قلمی غرق
 گشته که هفت دریا از آن طوفان بلا نم، نه دست بازوی
 اقتدار را یاری، چاک چاک گریبان رسوایی، و نه پای طاقت را تاب
 9 رفوزدن پی پای چاک چاک دامان دشت جنون و شیدایی.

بیت [هزج]

نه پای رفتنی نه جای ماندن درین ره هیفا رفتن و آئی ماندن

نثر

- کارش چون آه هفت آسمان هیرت و طاقت گذشت. و از
 سردی زمهریر آه، قطرات ابر نیسان مژگان بخی بست. اگر چه
 15 عقال عقل، ز انوبند ناقه عزم دشت جنون بودی. اما از ناله جرس
 دل گسسته مهار اشتر صحرانورد قیس جان، آواز خلخال رفتار
 لیلی جانان شنیدی. آفر این شیرین منش و فرهاد روش، گردباد

4 برخاست تا ۱۶ ب || ۱۳ کارش ۲۰ ب ||

3 و ت ت - س || ۸ تاب ST: - ت || 9 جنون و ST: جنون ت ||

پی پای ت ت: بی یابی س || 10 بیت ST: - ت || 12 نثر ت: - ST ||

14 بست ت: بسته ST ||

هامون جنون شد. سرخار و خارا را از آبله پای گوهرنگار لؤلؤ
للا، و مرصع تاج و قبا بخشید.

3

لمنشئه [هزج]

در میغ نهفته مه دو هفته در ریست با گل قدان سرو فرورفته در ریغ است
آن سنبل پرتاب شکن پر شکن او از صدمت باد الم آشفته در ریغ است
سرویکه همی شد تنش آزرده بگلبرگ فریاد که در خار و هسک خفته در ریغ است 6

نثر

در ریغ هزار در ریغ که آن نازنین ناز پرور، از برگ گل نازکتر، مالشگاه
رُخساره خوبان و بوسه گاه دلربایان، پای همایون هما بال اثر، چون بگر
عاشق مختصر، لخت لخت گشته، و آن سردولت افسر که از بالش
بر خوابش پریدی. فی فی بر بستر قائم سینه سمنبران و بالین سمور
سنبل مجعد پریم مشکین پر پوشان نیاسودی. واویلا که در فراش وهشت
وهول سنگلاخ، و بر وساده نم اندر نم پیاپیچ زلف عقرب و مار
رأس الغول شاخ شاخ. بافسانه خواب غریب درندگان دهشت آباد
دشت عنودی. هیفا که چشن چره سمرگاهی جوارش عنبرین ولعلین و
قندلیات شیرین و نازنین و چای شکرین را اقبال نغمودی. جز لخت بگر 15

8 مالشگاه لآ ۱۷ آ 10 عاشق S ۱۳ ب 11 فی T ۲۱ ب ||

1 و خارا ST : خارا لآ || 3 لمنشئه لآ : نظم ST || 5^a تاب لآ : + و ST ||

9 و Tü : - S || 13 اندر نم لآ : + و T ||

و سرشک چشم نر، آتش خور یافتی. سپاه پرنده و پرنده و مار و مور
 در رکاب همایونش بگرد آمده، سلیمان ملکت جنون، و شمع جمع
 پروانه مرغان، و مشعله شبستان ددان شده، بی خور و خواب
 بی آرام و بی طاقت و بیتاب، با هزار پیچ و تاب، دو اسبه شبدر
 و گلگون دود آه و اشک پرنهون روز شبان و همعان نسیم
 دوان روان بود.

نظم [هزج]

به یکجا کی شود دیوانه پابست زهر ویرانه ویرانتری هست
 نمی باشد مکان عاشق زار که عشق اول ز حسن آمد پیدار
 ز شهرستان بهمرا راه جوید بهمرا چون در آمد چاه جوید

نثر

خلص سخن چون آن قرة العین عین عالم، از خاندان چشم و
 خوانواده مرگان، چون اشک ریزان، افتان و خیزان، چون مهر درخشان،
 منازل زمین و زمان نورد، چندین ماه چندین مسافه و مرحله راه قطع کرد،
 آخر در دامن کهساری افتاد.

۱۵ بهمرا ۲۱ ت ب || ۱۱ نثر تا ۱۷ ب ||

۱ و پرنده ST: پرنده تا || ۲ و شمع تا T: شمع S || ۳ بی خور
 تا T: بی خور S || ۵ روز تا S: + و T || و همعان تا: همعان ST ||
 ۱۳ درخشان تا: رخشان ST || ۱۴ قطع کرد تا: قطع کرده ST ||

نظم [هرج]

چو دیدش رفعت آن کوه در پیش
 بدامانش نموده هرخ اخضر
 فرازش گرشدی کس را میسر
 در آن کوه ارکسی میکرد فریاد
 فراموشش شدی کوه غم خویش
 بسان طفل در دامن مادر
 ندیدی روی شب تاروز هشر
 صدا از پرده عشاق میداد

نثر

کوهی بود که گل نهورشید هفت چمن، بگوشه دستارش
 یک گل نسترن، بلکه گوی زرین آفتاب، دگمه عمامه خضرای زمردیش
 بود درختان عود و صندل و جندل، زلف بهم پیچیده چنگستان و
 خیابان در خیابان سایبان، بر نازنینا پهنستان شده از آسیب
 برف و باران دم سرد زمی بر زمستان، و از نگاه گرم چشم گزند
 تاب آفتاب، حزیان، خزان در دامن امان چار فصل زمان، همه
 بهاران، و بلبل بی فصل، دائما در وصل، و از سفر مشت آسوده،
 با بالش پر هضر تکیه زده و همیشه در آغوش گل غنوده، و فالخته
 او سیور غامش سرو آزاد، از طوق غم و ماتم آزاد بجای کوکواز
 شوق هوهو فریاد و عنقا نهاد شده، و از سرشاری فواره نیشکر
 عشرتبان موران چون مولد خوانان، ازرق پوشان، طبقه قنلیات

4^a فرازش S ۱۴ آ || 12 آفتاب T ۲۲ آ || 16 نیشکر تا ۱۸ آ ||

4^b روی شب تا S: روز شب T || 9 جندل تا T: + چون S || 11 باران
 تا: + و ST || 12 دامن تا: + امن و ST || 15 سیور تا T: سیر S ||
 و ماتم تا S: ماتم T ||

- در پیش از تلاش دانه کشتی بی تشویش و اندیش، با ذکر صلوة در
عیش خویش و گروه پرشکوه زنبور، در کندوی انگبین کدو دهنه
3 شهید ناب اندوخته یافته. از در بدر در یوزه گری خانهای شکوفه و کچول
گردانی مستغنی با کمال استغنا در غنا و نوا اوقات نمود مصروف، و
بانوا سنیان هوا نندگان بزنگاه گلستان، هم پرده و هم آواز و هدم
6 و همراز، با سوز و ساز، در شور و شغب مشغوف شوق و شادی بود.
و گرم پله از کفن باف و تنیدن لاف و گزاف، فکر مرگ ترک و صاف
شده و بچشم و ابرو سرمه و وسه کرده، و از پروانه یکدسته پر گرو
9 کرده. و از ورزش پرواز با هوای هوس در دشت هم قهقهه کبک
دری شده. و آب لعل و عقیق چون شراب رهیق، به بدخشان و
بین از سرپشته بویاران نهرم دیار رفته، و بوی و رنگ آب و تاب
12 گلهای بهشت برین، و گلگونه گلر خان رو ضه علیین، با سوداگران
صبا، هر صبح و مسا.

مصراع [رمل]

- 45 کاروان در کاروان آید همی
و مهر گیاه لانه گاه همای و ورقا، و تخم مرغ زاغ در آن مرغزار،
پچه آورده طاوس باغ و عناق شده، و گرم شبتاب آتش زده نهرمن.

9 در دشت T ۲۲ ب || پرواز S ۱۴ ب ||

- 1 ذکر تا: + و T || 2 عیش تا: + و ST || گروه تا: S: گره T || 3 در یوزه گری
تا: T: در یوزه S || 7 گزاف تا: + و ST || ترک و تا: - ST ||
و کرده تا: ستاده S || 10 بدخشان و ST: بدخشان تا || 11 و رنگ
تا: رنگ S || 14 مصراع ST: - تا || 15 آید S: رفته تا T || 17 گرم تا: S: گرم تا T ||

مهتاب و از زارزارِ فربادِ **فرهاد** پروانه، قصرِ شیرینِ شمع، خانه
 هراب شده، و از اعتدالِ هوا از شاخ شاخِ آهوی مشکینِ رمیده گل
 3 مشکبید دمیده و دلاویزی دلربائی دلبران و دلربایانِ سہی قدان
 گلستان از نِمالِ بار آورِ صنوبرِ پرِ صنوبرِ مشہود دیدہ اربابِ دید و
 شہود شدہ، و از تر دماغیہای این فضا و لطافت، کمالِ طراوت و
 6 رطوبتِ هوا و جوشِ امواجِ نداء، پَر و بالِ بلبلِ شیدا، چون ابر
 نیسانِ مرگانِ چشمِ بیدلانِ سیلِ بارانِ بود. اگر چه ازین رو از پشش
 خوانِ یغمای وصالِ گلِ محروم ماند. اما از خارپشتِ خارپشتِ گلہای
 9 پیادہ دوان با تختِ روانِ بزیارتِ بلبلِ بقرارِ تشریف فرمودند.

نظم [هزج]

<p> 12 بشافش مرغ چون ماهیست در هو گسش را در بغل سنبلستانها چنان پرورده حسن لطافت لب هو ضش زند صدرنگ تبخال 15 که صد بلبل نباشد در کمینش که چون زلفی که بر رفسار غلطید نهاد آینه از دریاچه در پیش </p>	<p> نه بنباید پر از یک دیگر سو گلش را در گریان گلستانها پهنایش ز باران طراوت که در آب افکند گرشع تمثال نه بینی از صفا یک گل زمینش خیابان بر رخ گلزار غلطید تماشا تا کند زیبای حسنیش </p>
--	--

2 مشکین تا ۱۸ ب || 8 پشت خار... T ۲۳ آ ||

1 زارزار تا: زار و زار ST || 2 شاخ شاخ تا T: شاخ S || 4 دید و ST:
 دید تا || 5 طراوت و ST: طراوت تا || 11 دیگر ST: دگر تا ||

فلک با آن تلاطم دستگاهی
 هوایش رغبتی در سینه ها کاشت
 بود در گوشه اش یگوش ماهی
 که نتوان چون هوا خود را نگه داشت
 که شهزاده بید او را پسندید 3

نثر

شهزاده چون اینجا رسید و دید و پسندید، و آهوی رمیده
 آرمیده و پری از پریدن پریده و از بخار نشئه شراب ارغوانی پیاله
 لاله خمستان خیابان، و رطوبت نشوه گل عرق ساغر گل گلستان،
 شاهزاده اندک مرطوب الدماغ شده، و از خواب بیداری بی هواچی
 بیدار گشت و چشم مالید و آسایش میل فرمود و آرامید. 9

بیت عطار [هزج]

گرت سلطانِ حیرت می دهد راه
 شوی از خواب آگاهی تو آگاه

12

نثر

مسیح زمین بعروج آسمان دامن همت در میان جان، و پای
 غیرت در زینه عزیمت، چون آه عاشقان، کار بالا گرفت، و بادست
 نگاه گل تاشای آن فردوس برین، چیده چیده در سایه درختان خیابان، 15

1a فلک S 15 آ || 6 آرمیده تا 19 آ || 7 زاله (حاشیه) 23 ب ||

5 و آهوی تا: آهوی ST || 6 و از تا: از S || 7 ساغر تا:

+ زاله ST || گل ST: + و تا || و مالید و تا: مالید S || آسایش تا:

با سایش ST || آرامید تا: آرمید S || 10 عطار تا: - تا || 14 گرفت تا: رفت S ||

11 a-b گرت... آگاه: بیت فریدالدین عطار نیشابوری.

- بر فرش زربفت سُندس و استبرق سبز چمن، هرامیده هرامیده و
 رفته رفته بر بالای کپسار عزم فرموده، ناگاه در میانه راه، در سینه
 آن کوه، پر شکوفه و شکوه، غار تار پیدا گشته که سیه خانه لیلی 3
 لیلۃ القدر، پر نور ازین بود که همه سال آنجا بود. چون سواد هشتم
 هور ظلمتش عین نور علی نور [۳۵/۲۴] و شبیره اش در شعله
 پرستی برهن هندوی سمندر و موبد آفتاب کیش هر با بود و کهنه 6
 اصحاب کهنه میزبانی و مهمان پروری ازین غار تار آموخت و این
 از دودمان غارِ هرا بود. شهزاده چون مانند چاه آب هیوان، و
 زندان خاور ماه کنعان، این کلبه اهزان در کنعان کوهساران، 9
 هم رنگ سواد سویدای دل و دیده عاشق و معشوق، ظلمت نور بهم
 پیچیده یعنی مهتاب سیاه در آن بیکاه یافت، و آفتاب نور سیاه بروی
 تافته دیده هوش وقت شد با خود گفت: این مرده را بهتر ازین گور 12
 جای حضور نباشد. اگر عشرتگاه روضه ازم و اگر چاه جهنم باشد
 اینجا باشم، تو بوقت آزادی آن دامگاه بلا ازین خانه رنج و عنا
 بیرون نروم. بِسْمِ اللّٰهِ گفت همان مضمون النور فی السواد شد. 15
 و بت نگار نگارنده خود که چون جان با خود بود، آن در محر ابگاه
 دیر غار آونخت و شام و سحر در نیاز و نیاز، آیین کیش بت پرستی
 ساز، و ناله و فریاد عاشقانه سر آغاز کرد و یک دشت و هوش 18

8 چاه T ۲۴ آ || 10 سویدای S ۱۵ ب || 13 جای تا ۱۹ ب ||

- 1 و استبرق ST: استبرق تا || 3 گشته تا: گشت ST || 4 ازین تا:
 از آن ST || 12 تافته ST: تافت تا || 14 آن تا T: این S ||
 18 عاشقانه ST: عاشقان تا ||

با نغمه جوش و فروش هم آواز گشت، از زمزمه و دمدمه
ایشان، جوف آسمان چون کاسه طنبور پر شور هم رنگ آهنگ
صور یوم النشور شد.

مثنوی شریف [رمل]

یار با او غار با او در سرود

6 بی تشویش و تشویر یار و اغیار، در دل غار با دلدار،
با شراب خوشگوار، آب جویبار، و برگه نوای هوان یغمای کیمسار،
همسفره آهوان تاتار، با نعمت قناعت آوان گذار بود.

نظم [هزج]

9 شبی چون خواب یوسف روشن فوش
چو صبحش پنجه خورشید بردوش
نسیمش مغز را هشیار کرده
هوایش عشقرا بیدار کرده
12 فرغ مضمون چو انشای محبت
سواد اصل سودای محبت
بظاهر تیره چون ابر بهاری
ولی در باطنش خورشید جاری
غبار بینش ظاهر نگاهان
جلای خاطر باطن پناهان
15 سمرگاش بروز وصل نزدیک
جنون روشن ز فیض عقل تاریک
زمستوری پنان دلها رمیده
که پیش از صبح می شد روز دیده

8 آهوان T ۲۴ ب || ۱۶ a زمستوری تا ۲۰ آ ||

1 و دمدمه ST: دمدمه تا || 2 پر شور تا S: + و T || 7 برگ تا S:
+ و T ||

سپهر از کی بکشان زرکش سر آغوش
 شهاب آتش زبانی گرم رفتار
 چنان سیاره گرم دل طپیدن
 ثواب بیضه طاقث شکسته
 چراغ از پرتو فیضش چنان مست
 چو معشوقان **هند** افکنده بردوش
 که حرف عاشقی میکرد تکرار
 که در چشم منجم سوخت دیدن
 پر پرواز بر آرام بسته
 که رنگ صبحدم چون برقهای هست

6 نثر

شبانگاهیکه سواد سودای **لیلی** لیله، در چشم شوخ ستارگان
 سرمه و هلال ابروی ماه را و سیمه، و سرفه شفق طراز گل رخسار
 دختر اتر گلگونه شده و بلبل بخرابات کاشانه آتشخانه پروانه مست
 و مدهوش و فراب، و پروانه در نمستان شراب خوناب اشک
 بلبل در تب و تاب بیتاب مانده، و مرغ شبا و یز از گردن آویخته
 و شبیره از بیم ناوک غمزه شهاب سپر سنگ پشت بر سر کشیده
 و گردن هروس بچنگ دله سیه سیاهی فشرده و گرم شبتاب،
 گرم پله بریشم ساز، ساز زهره شده و گلین شب چراغ عالم افروز **آصف**
 گردون دیو ظلمت دزدیده و برده و زانغ سیه بال هفت هزار سال از
 غایت بیتابی و میخوابی، در زیر لکاف بال غنوده بود. شهزاده در این
 شب قیرو قار در غار تار، فی نور فروغ ماه و فی چراغ و مشعل شمع
 شبانگاه، بیگانه چون ماه در مهتاب سیاه، ماه **کنعان** در چاه، و در

2a شهاب S 16 آ || 8 شفق T 25 آ || 18 ماه تا 20 ب ||

1 b افکنده T: افکند S || 4b آرام تا S: ارم T || 12 از تا T: ز S ||
 سر تا T: - S || 13 سیه تا: - ST ||

سینهٔ فکارِ آه، بغایت دلتنگی و خفگی بحدی رسیده که از
میزبانیٔ مهمان نفس بتنگ آمده، از گریه و افغان بلکه از جان
و جانان بیزار شده، همان روی با آسمان کرد و گفت:

لمنشئه [هزج]

۳	بدتر ز دلیم شوی پریشان	ای چرخ ز تو هزار افغان
۶	کو طالعم و کجاست بختم؟	کو شاهیم و کجاست بختم؟
	تاج سر من تو دادی بر باد	ای دل ز تو صد هزار فریاد
	از من تو خراب، من از تو ویران	گریان تو ز من، من از تو نالان
۹	ای چشم چه زاد از تو خونین	ای مادر طفل اشک خونین
	از قیس من است این حکایت	ای من بکنم بکه شکایت؟
	از ماه فتاده ماهی در تاب	پروانه شدم بشمع مهتاب
۱۲	جانا چه سخن که جان نداری	جانا ز تو این بلا و زاری
	تو آب سراب در ته چاه	در تابش جان من کنم آه
	دل این غلط است قطره خون خوان	چون اشک بخون گشته غلطان
۱۵	اول بکنید یاد من هم	ای مجلسیان ختم ماتم
	باشد شهیدای عشق نشنود	در بجز غم مرا کنید عود
	شد تیغ من بگردن من	با تیغ زنی شدیم یک فن
۱۸	دیوانگی است بی بهانه	این گفت و شنید این فسانه

6a کو T 25 ب || 7a ای دل S 14 ب ||

1 دلتنگی ST: دلتشنگی تا || خفگی تا T: خفتگی S || 3 و جانان
ST: جانان تا || همان... گفت تا T: -S || 4 لمنشئه تا: نظم ST ||
10a بکه تا T: + این S || 14a گشته تا T: گشت S ||

- 3 در بحر سراب غوطه کاری
 امید امید ناامیدان
 بازیچه شدم ز عشق بازی
 یاسین بجان خویش خوانده
 معشوق شدند و عشق و عاشق
 6 داماد و عروس جان جانان
 کردی و هزار کرد فریاد
 رهی بکن [و] بین که چونم
 9 از جان و جهان گشته یزار
- جز در که بی نیاز و زاری
 ای چاره درد دردمندان
 بیچاره شدم ز چاره سازی
 رهی که منم ز چاره مانده
 کردی بدم چو حکم سابق
 تو کرده نهدگاه امکان
 از باغ عدم تو یک گل ایام
 افتاده چو اشک [به] خاک خونم
 رهی بکن [ای] به نشأت زار

نثر

- 12 ای دستگیر از دست رفتگان ، وی بر آرنده افتادگان ،
 چاره بیچارگان ، مهربان مسکینان ، انیس غریبان ، رهیم
 رهمان ، پناه در ماندگان .

نظم [هزج]

- 15 چه گویم بر تو معلومست و روشن
 چه کردم من چها کردند بر من
 زبانم با شکایت آشنا نیست
 سرم در جز گریبان رضانیست

3a پیاره تا ۲۱ آ || 5a کردی T ۲۶ آ || 10 نثر S ۱۷ آ ||

1b کاری تا S : هواری T || 5b و عشق و ST : عشق تا ||
 6b جان تا : و جان و ST || 8a خاک تا : + و ST || 13 رهمان تا :
 و رهمان ST || 16b در هز تا : جز در ST ||

- ز تلخیهای دوران روزگار است
 بین بر کرده ام کردار من چیست
 دلم را ساغر عشقیست در دست
 نگاهی کن بچشم فضل بر من
 از آن گلشن که رهت غنچه اوست
 جز اینم ماهتی چون نیست یا رب
 بر آور تا زهر می بر آیم
 گر این ابرام گستاخانه کردم
 بر این امید کنز قانون احسان
- 3 که هر مو بر تنم دندان ماریست
 وجود سبزه در زنار من چیست
 بحسبش هو چون آینه مست
 کز احسانت صدف گردد گهر من
 دماغم تشنه دیدار یک بوست
 6 که یابم من ازین شایسته مطلب
 سرم ده تا زهرونی سر ایم
 نه بهر گنج این ویرانه کردم
 9 کنی رنجور طبعم را شفاخوان

نثر

- هنوز این نوبهار ناله و افغان و گل سرخ گلین گلستان
 12 مژگان خزان نکرده، در نوبتگاه بیگانه، دم کره نای صیحه صرصر
 صبا، ولوله انداز پهنای دست و صحرا، و غریدن کوس آفتاب،
 مرغ خوابرا از هوا بگناه چشم غنودگان پستر آسایش زمین و
 15 زمان رمانید و پرانید. چلیان پهن از خواب ناز بر خاسته
 و در جلوه همیازه هم شیوه گلین صنوبر گشته و نرگس مخمور
 از برای دفع چهار، پیاله زرین نمود از عرق زاله پر کرده،

6 a جز 24 ب || 7 a بر آور تا 21 ب ||

5 b تشنه s: نشئه T || 15 چلیان تا: گلرغان ST ||

و از دستگاه چمن بدعوت پشن بلبل را چپار صبا رفتار رفته
 و شقایق نارگل نمود از شبم بهاران و گلبرگ کازرون گلستان
 و لعل پاره انگر ارغوان نم زده و پُر کرده و تاب داده، چاغ دماغ 3
 شده و بنفشه هب مفرح نهورده و هنوز از نارسایی نشئه
 کج گردن شده و سرفرو برده و گل گریان صد چاک فریاد جانگاہ
 و آه سمرگاه بلبل نمود بسوزن خار و رشته تار رگ برگ رفوزده 6
 شاهزاده از سر همیشه چشم گریان و ضو کرد بلکه غسلی فرمود انا

بیت [رمل]

خی لبش را تاب مانده در نیاز خی تنش را قوت روزه، نیاز 9

نثر

در نه آن غار تیره و تار، چون نقش دلدار بر هر پر سیاه و در
 صحیفه لاجوردی شبانگاه، مانده پیکر آه سمرگاه بود. دید که 12
 یک درویش پشمینه پوش و پلنگینه بدوش، پر جوش و خروش
 از در غار چون شاذ نوش در آمد. همانکه شی زاده را با صورت
 نقش خیال، یک نقش و یک صورت و یکال، یعنی عاشق و معشوق 15
 را در عالم دیگر در وصال دید، چنان شیقه و نعره ای زد که

4 نهورده S ۱۷ ب || نشئه T ۲۷ آ || 11 و در ت ۲۲ آ ||

8 بیت ST: - ت || 6 9 روزه ST: + و ت || 10 نثر ت: - S ||
 11 آن آن ت: - S || 15 و یک صورت و ST: یک صورت ت || 16 زد ST:
 زده ت ||

- گوشِ هوشِ کهسار، تَقِيَةُ نَعْمَةُ بَانِكِ رُوْفِرِ رَسَنَاهِيْزِ شَنِيدِ وَهُوْدِ
 شَرِبَتْ هُوَشْكَوَارِ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ [۱۸۵/۳] پَشِيدِ وَگَزَشْتِ
 3 و رفت تمام این غار غارِ اصحابِ کَهِفِ شد. شهزاده چون این
 شیوهٔ روزگار دید و باهود گفت که سبحان الله سالمی هست که
 غریب و بجاکس و بجی یار و بجی اغیار اینجا بودیم. آخر از درِ غار
 6 آنکس که آمد از برای رفتن. و ای طالعِ دون، داد از بختِ
 نحس و ارون که، از شاهی و شهزادگی بهره شوی و گور کنی،
 آخر لا هَوْلَ گویان و نفرین زنان بر ناست. و از آبِ گرمِ هشتم
 9 خواست که این گذشته را شوید، نگاه کرد، دید که هنوز مرغِ مَجْنُونِ
 از سر لانه گاهِ جسمِ این مَجْنُونِ نپزیده، بگلاب افشانی اشک ریزی
 و بخور سوزی بمرآه بخود آورد. و اندک زمانی بتمام شعور و
 12 با حضور بحضور حضرت شهزاده آمد و زانوشین صحبت شد.
 پس از رسمِ مهمانی و میزبانی، حضرت شهزاده از درویش آزاده،
 سببِ بانگِ صور آهنگ بیبوشی و بیخودی و افتادن خشک
 مرگ و همسنگ و خاک شدن پرسید. درویش پس از نمازِ ناز 15
 و نیاز، چنین بر سر جنبان ناقهٔ کاروان متاع سرگذشت حال پریشان
 خود شد. و گفت که این مُشْتِی استخوان و این بی سرو سامان

4 روزگار T ۲۷ ب || 13 مهمانی S ۱۸ آ || 16 ناقه تا ۲۲ ب ||

- 2 وگذشت تا: گذشت ST || 3 کَهِفِ تا T: الکَهِفِ S || 4 و بافود تا:
 باهود S || 5 بجی اغیار ST: اغیار تا || از S: که تا: - T || 6 که ST:
 - تا || 9 را تا: - ST || کرده S: + و T || 11 و بخور S: بخور تا T ||
 سوزی ST: سازی تا || 15 و همسنگ و ST: همسنگ تا || پرسید تا:
 S و + 16 و نیاز تا T: نیاز S || 17 و گفت ST: گفت تا || و این ST: این تا ||

از تاجداران سایه‌هایون همسایه‌ی شهریار هندوستان و
 دولتمندان دولت دیدار شهنزاده‌ی جان و جهان است که معنی
 این صورت، و مفهوم، این ترکیب هیرت است که قصه‌ی کوتاه. 3
 کل مضمون این نوبهارگفتار اینست که شهنزاده‌ی ما جان
 و جهان در هجده‌گانه معنی دوشین و بر سر چشمه‌ی خواب‌نوشین،
 پری‌پیکری و ملائک زاده‌ای دید که 6

بیت [مقارب]

روانش فرد بود و تن جان پاک تو گفتی که بهره ندارد ز خاک

نثر

گویا آفتابِ مغربِ نسب، ماهِ کنعانِ حسب را دید.
 و بر سوزش و شوریدگی از خواب چون زلف‌پریشان پری‌شان
 برخاست و نه خورد و نه نُسب و نه گفت و نه گفت، برآشفتم. 12
 حضرت شهنشاه‌ما، ازین حال پریشان پری‌شان خود پریشان
 گشت و دستوران و موبدان و همیان درگاه گرد آمده و انجمن
 ساخته، نه از چاه ززم و نه خمستان، هم برین شکستگی 15

3 این ترکیب ۲۸ آ ||

2 و جهان تا: جهان ST || 3 هیرت است که تا: هیرتست ST || 5 و جهان تا:
 جهان ST || 7 بیت ST: - تا || 9 نثر تا: - ST || 10 گویا تا: گویا ST ||
 11 سوزش تا: سوزش T || و شوریدگی تا: شوریدگی ST || 13 اما تا:
 ماه ST || 14 آمده تا: آمدند ST || 15 ساخته تا: ساختند ST || شکستگی ST:
 شکستی تا ||

نهار را جز هشتم پر نم، نم نیافتند. آخر از شانه انگشت هوش
ریش تدبیر این بیهوش چنان گشادند و همه یکدهان و یکزبان شده
چنین پاسخ دادند که :

3

بیت [هزج]

جز سیر و سفر چاره این درد و بلا نیست

6 جز بال [و] پرافراختن تدبیر همان نیست

نثر

حضرت خداوندگار ناچار رفعت فرمود و بسیج راه ساختن

9 اشاره نمود و از درگام همایون از بندگان خداوند پرستان

انتخابی فرمود. وزیران، دیران، حاجبان، حکیمان، ندیان، جانداران،

شاعران، بذله گویان، ساقیان، مطربان، چاکران، مهران، سران،

سروران، سپاهان، نوکران، نوآبان، بوآبان، جزایر حیان، سیه پوستان، 12

قوربمیان، صدق پایان از الفاعلم تا بای بسا اول بر نهج همجا

ترتیب دیوان همایونش کرد، و به خدمت حضرت شهزاده مأمور

15 گردانید. و چل کشتی، مانده فلک، فلک از در پیکر سیمین لنگر

و زربفت بادبان و سنجاغ و زرین مویه و منجوق، با عیوق رسیده.

7 نثر آ ۲۳ || 10 انتخابی T ۲۸ ب || 11 بذله گویان S ۱۸ ب ||

1 هوش ST: هوس ت || 2 یکزبان ST: یکزمان ت || 4 بیت ST: - ت ||

6 هما ت S: ها T || 7 نثر ت: - ST || 8 و بسیج ST: بسیج ت ||

ساختن ST: ساخت ت || 11-13 در نسخه S در میان بعضی از کلمات

جای (ه)، (و) گذاشته شده است || 14 حضرت ت: - S || 16 و سنجاغ ST: سنجاغ ت ||

آراسته و پیراسته گشته، افسر و کلاه جامه و جام، تخت و رفت
 و ثروت و سامان، و نهوردنِها از آهو و تیهو، مرغ شیر و مرغ
 و مرغاب، از نقل قندلیات و تخم کبوتر، جوز و موز و چار مغز،
 3 سیراب و شراب از قند و کلاب تا قیر و تیزاب آماده کردند و
 کشتیها طیار شده و شاهزاده نازان نازان، گریان گریان، فرمان
 6 فرمان، با زمین بوس، حضرت شهنشاہ شرفیافته

بیت [هزج]

بغل بگشا که هنگام وداعست وطن دلگیر و دریا در سماعست

نثر

9 گویان وداع کرده و آن اسب بادپای سلیمان تخت
 رفت سفر سوار شده و بِسْمِ اللّٰهِ جَمْرِيْهَا وَ مَرْسَاها [۴۱/۱۱] خوانده
 و ناخدایان نام خدا یاد کرده و بادبان افراخته و طوبیها انداخته
 12 و کشتیها را راه دادند. سی ماه در دور دریا، چون چشم عاشق
 شیدا سیر و سیران کردیم. آفر دوش عنقای این قاف شدیم.
 15 شاهزاده غربت ندیده از رنج کشتی و دریا نوردی بسیار از کلال
 ملال و ملال کلال بجان آمده بود. فرمود که چند روز از صرصر اندوه،

11 خوانده ت ۲۹ آ 12 و طوبیها تا ۲۳ ب

3 و مرغاب ST: مرغاب تا || و تخم تا ST: تخم تا || و موز تا ST: موز تا ||
 4 و کلاب T: کلاب تا S || و تیزاب تا: بتیزاب ST || کردند ST: - تا ||
 6 شرفیافته تا S: شرفیافته || بیت 7 ST: - تا || 8 و دریا تا ST: دریا تا ||
 9 نثر تا: - ST || 10 سلیمان تا ST: و سلیمان و تا 15 و ST: - تا ||

شمع جمع دلرا، در زیر دامن، این کوه پُرشکوه آسوده داریم.
 و بزم، طرب آراییم و به هوشوقی او ان گذرانیم. در آن دم با
 3 فرمان حضرت جان جهان، درین مرغزارِ حُرم، سر پردهٔ همایون
 زدیم. و خدم و هشتم، با بسیجِ بساطِ **بیم**، بیرون آمدیم.
 همان مطنبی در اشتغالِ اشتعالِ شعلهٔ آتش کباب و ساقی
 6 در قیدِ قدح و قنذلیات و نُقلِ شراب، و مطرب در تلاشِ تار
 و اوتار بریشم سازِ چنگ و عود و رباب، و صیّاد در کمینِ آهو
 و تیپو و مرغ و مرغاب و شُست و قلاب، ماهی گیر در آب،
 9 و حکیم ستاره شناس با هزار و هُم و قیاس در آینهٔ اسطرلاب
 دیده دوز رخسار آفتاب، و محرم و نوکر و وشاق در تخت آرای،
 و فرّاش در فرش جامهٔ خواب مشغول گشتند. چون دُور باشان
 و صد قپایان آمادگی بزم آسایشگاه، حضرت شهشاه را عرض کردند.
 12 چون لب دریا به پابوس حضرت شهنزاده مشرف گشت، همان
 شان خود را رضوان یک روضه ای دید که، هشت بیشت،
 هشت برگ یک گل صد برگ او بود. از آتش آتشین رخسار گل،
 15 بلبل پروانهٔ شعله پوش، یعنی سمندر لعین جامه شده، نه تاب
 فریاد و آواز و نه نیروی پرواز یک رنگ گل بلبل و بلبل گل مشهود بود.

3 درین S ۱۹ آ || 11 در فرش T ۲۹ ب || 16 پروانه تا ۲۴ آ ||

3 جان ST: + و تا || 6 و قنذلیات ST: قنذلیات تا || نقل ST:

+ و تا || 7 و اوتار T: اوتار تا S || 9 و قیاس تا: قیاس ST ||

10 و نوکر تا T: نوکر S || 11 مشغول ST: - تا || 12 آسایشگاه تا:

+ و تا ST ||

[هزج]

بلبل به پهن مرده شده در ره گل گل گل از گل بلبل شد گل بلبل گل گل

3

نثر

قمری در سرو آزاد، از تأثیر نشئه سبز ابِ محبت،
یکدل و یکرنگ چون طوطی سبز پوش و سروش، در آغوش سرو،
از سرو فرق نتوان کرد. گویا قمری سبز، سرو گویا پنداشته شده،
پشیم نرگس و کاکل سنبل و رخساره گل، از بنفشه و سمه،
و از خون شقایق گلگونه، و سمن سپیده و فتیله لاله میل
سرمه و شانه دهد صباشانه و هوض بلورین آینه، و
قُمَّمَه غنچه گلابه شده بود. و روی جمال پهن، هر هفت کرده و
خوانندگان گلستان ازین گفته تر تم زنان و نغمه کنان بودندی.

12

نظم [رمل]

	بدمشک افشان وزان آید همی	بوی گل پیوند جان آید همی
	در سپیده دم نسیم مشک بید	هوشتر از مشک دمان آید همی
15	ز آتش گل ای که خاکش تازه باد	تاب باروی جهان آید همی

12 نظم T ۳۰ آ || 15a ز آتش S ۱۹ ب ||

2a-b بلبل.... گل تا: - ST || 3 نثر تا: - ST || 4 قمری تا: و قمری ST ||

7 چشم تا: و چشم S || 8 از تا: - ST || 11 ازین ST: این تا ||

بودندی تا: شدندی ST ||

- از برای دست و گوش گلبنان
از بنفشه از سمن در بوستان
بادبان و بوی گل در نغمی
از فروغ لاله هر شب وقت شام
و ز درخش روشن گاه سحر
مغز جان آسوده می گردد مگر
چشم شادی میبهد یارب مگر
حسب گیتی عبرین شدگان نگار
صبر چون خوابم گریزد از برم
گر رواناید امید من زیار
در پناه بخشش و بخشایشش
بخت بیدارش بکام دوستان
این سخن کز آرزویش خلد را
- ژاله مروارید سان آید همی
کاروان در کاروان آید همی
3 کشتیم را بادبان آید همی
بوستان چون آسمان آید همی
آسمان چون بوستان آید همی
6 بوی زلف دلستان آید همی
یارم آن نامهربان آید همی
پیش من دامنگشان آید همی
9 اشک ناخوانده دوان آید همی
اشک من باری روان آید همی
عالمی پرو جوان آید همی
12 کاججوی و کامران آید همی
آب کوثر در دهان آید همی

نثر

15 شیزاره جلوه عروس چین ، هرنگ شیوه حسن دلار ،

4a از فروغ تا 24 ب || 13b آب T 30 ب ||

3a و بوی تا : بوی S || 9b نا خوانده S : نا خنده تا : نا خوانده T ||
10b باری ST : یاری تا || 11b عالمی تا : عالم ST || 12b کاججوی و ST :
کاججوی تا || 14 نثر تا S : - T ||

60/13 - 59/12 قصیده: این قصیده را با استقبال قصیده رودکی سروده است که
مطلع آن چنین است: «بوی جوی مولیان آید همی» (چهارمقاله، ص 52)

- گلزار دلنشین و گرم بازار دید و فرمود. آرایش بزم جهانیه
 کردند. در آن انجمن با شوق پشیمان و شوق طبعان، مومیانان،
 3 موشکافان، آتش رخان، آتش زبانان، گل تبسم، بلبل ترتم، بانغمه
 ارغنون می ارغوان آشام تا شام، در عیش و هوش آسایش و آرام
 فرمود. و چون از دم سرد آه عشاق، گل سرخ چمنزار عالم بالا
 6 نیلوفر و گلشن جهان از دودش تیره و تیره گون شد. و از صدمه اش
 آینه گیتی نما خود را شکسته و پاره پاره و ریزه اش در صحن آسمان
 پراکنده و پربشان گشت. ناگاه آوازی هم آواز صور از دور
 9 ظهور کرد که بزمگاه سرور را قیامتگاه یوم النشور گردانید. صدای
 که صفیر نغمه بانگ شهقه پرنده و پرند و درنده و دد و دام
 و آدمی و پری بیرون، گویا غریو و غریدن اشتعال التیاب
 12 آتش دوزخ هرمان فراق، و بانگ شارشار آبشار جویبار شراب
 کوثر بهشت عشق و اشتیاق بود. مستان هراب و همجور عافیت
 بزم غرور و مردگان خاموشستان غفلت آسایش و سرور را اهباء
 15 و نشئه مند صهبای نشئه اخری کرد. آن شب در آن انجمن هیچ کدوی
 پشمی از شراب خونین تپی، و نای گلو از افغان و آه خالی نبود.
 ماهنوز درین حال در افغان مقال بودیم. از نوبنگاه سمرگاه آواز

7 پاره پاره تا ۲۵ آ || و گردانید ۲۰ آ || 14 آسایش ۳۱ آ ||

- 2 طبعان تا: + و ST || 3 موشکافان تا: و موشکافان ST || رخان تا:
 + و ST || 7 خود را تا: - ST || و که تا: - ST || 12 هرمان تا:
 هرمان T || شاشار تا: S: شارسار T || 14 و سرور ST: سرور تا ||
 16 نای گلو ST: فی گلوی تا || افغان تا: فغان ST || 17 سمرگاه تا: S:
 سمر T ||

- کره نای گلوی مرغ سحر بانگ زد. و کوس سینه خروس
 بر افسوس، ازدوال شهبال، ولوله انداز آشیانگاه زمین
 3 و زمان خیابان کون و مکان شد. زاغ مملع بال سپید منقار
 پرواز آغاز کرد. حضرت شاهزاده این بنده آزادی آزاده
 فرمود که برو با باد صبا پاداش، در تلاش جستجو باین گم‌سار
 شو. از دهان غنچه گل و از فغان بلبل و از زبان سوسن، پا در
 6 گل پرس پرسان، افتان و خیزان، دنگ و هیران، نالان و گریان،
 درین خیابان کوهستان، موبو جستجو کن، باشد که **داود** این
زبور افغان، و **جبریل** این **قرآن** عشق، باهر البرهانرا
 9 بیابی، فقیر بامر شاهی همد سبای مقصود گشتم. از دست یاری
 هدایت **مضر** آه و زاری، این درگاه بارگاه **سلیمان** و نوبتگاه کن
داودی فغان یافتیم. دیدم که اینجا شاهزاده ما با حضرت شما در بزم
 12 اتحاد وصال بهشتی حال مست دیدار در ناز و نیاز حالی که من او
 را آنجا در تاب تابش نیران هرمان و هجران زار و نزار با سوز و ساز
 گذاشته بودیم. الحاصل نوبت **ثمر** باغ **سمر**، و گل مضمون این بهارستان
 15 پُر بار و بَر، درین غار غیب و شهادت، نشئه **دو نشأت** ایمان
 و عیان، آشکار و نهان، وجود و امکان، هرمان هرمن هران

12 شما T 31 ب || 16 پُر S 20 ب ||

3 و مکان ST: مکان ت || 5 جستجو ST: + S ت || 6 از فغان ت: T;
 فغان S || زبان ت S: زبانان T || 10 فقیر ت: T: + نیز S || گشتم ST:
 گشتم ت || 14 ساز ت: T: گداز S || 16 و شهادت ت: T: شهادت S ||
 17 عیان ت: اعیان ST || و امکان ت: امکان S ||

- 3 هزاران و نورِ نوروز نیال نوپه‌ازان چون شیر و شکر، بوی عود و
 عنبر، جانان و جهان در بر، سودا و سرور در سر، شیرینی شیرین
 سبزان، شور شوخِ پشیمان، نهار و مستی، جوش و سُستی، و نیرو
 نوهوانی، بیتابی و پیری، یکجا جمع گشته، مشهود این فقیر شد.
 6 نفهمیدیم که این چه نقش بود، اینجا رو نمود، همان از پرتو اشراق
 انوار تجلای میرت و دهشت، کلیم جان در وادی این تن مُندک
 و متلاشی گشته از خود گذشته و شیهه زده و مُشک شده و
 بجنود افتادیم. باقی حسابال حضرت شما داند. چون شاهزاده این
 سخن بشنید، دید که هیولای خود صورت بست، و تمثال خیال و
 9 فکر مال حقیقت حال، و عکس مرآت عین ذات بی مثال شد. روح
 سلطانی شاهزاده فرمود که دستوران و امیران و مهران درگاه،
 12 هواص هواس با استقبال این پیک نوید، بیرون شتابان شوند، و
 خود بجنود و بخواست. نخواست که با اشهب روح حیوانی سواره شده
 بامو کب همایون، هم‌عنان روانه شود. همان مقربان بارگاه، جلودار
 15 شدند و مانع گشتند. چون این آیین مهم خیرمقدم با تمام رسید.
 شهزاده دنک و هیران مدتی فرومانده گشت. و بعد ما حسابال خود
 بر حسابال، بزبان حال و قال، از ماضی و حال و استقبال، بروجه کمال

7 و مُشک تا 25 ب || 10 عین 32 آ ||

- 3 و مستی تا: مستی ST || و سُستی تا: سستی ST || و نیرو تا: نیرو ST ||
 7 شده و تا: شده ST || 8 داند تا: دادند S || 11 و امیران تا: T:
 امیران S || 12 و بخواست T: بخواست S: و بخواست تا: با اشهب S:
 تا اشهب T: با اشهب تا || 17 بزبان تا: بزبان S ||

عرض کرد. چون درویش را این مجهول معلوم شد، گفت که معنی ترکیب التَّأْهِيرُ آفاتٌ همین است:

3

مصراع

لب چو تشنه تر از تشنه دو بال تشنه

همان عنایت فرماید و تشریف کنید، شهزاده شاه جهان با

6 خود گفت که:

نظم [رمل]

این به بیداریست یارب یا به خواب و خیال
 9 این چه حالست این چه حالست این چه حالست این چه حال
 رفتن از جا زین سخن شنید و شکیبایی حال
 این چه حالست این چه حالست این چه حالست این چه حال

12

نثر

آفر درویش ابرام و تکلیف از حد گذرانید. شهزاده چینی نژاد سرگشته و هیران چون دل و جان، صورت جانان، در بغل هیران

10 رفتن S ۲۱ آ || 11 این چه حالست T ۲۳ ب ||
 12 نثر تا ۲۶ آ ||

10 جا ST: جان تا || 12 نثر تا T: - S || 14 جانان تا T:
 جنان S ||

- ۳ هیران با آن رهبر مهربان عزم کوی جانان کرد. چون بسراپرده
 شهنزاده جان جهان رسیدند، رقیبان، شهنزاده شاه جهان را به
 نظرگاه التقات حضرت جان جهان رسانیدند. هاندم که شعشعه
 شعله مهر دیدار هر یک عکس انداز آینه دیده یکدیگر شد. مصور
 و مصور و تصویر یک رنگ و یک صورت گشت. در هر پاره سبز پهن
 ۶ چون گل تصویر نقش شدند. فغان واویلا، از خواص مقربان و عوام
 و خدام و جانداران و رقیبان و حاجبان برخاست. حکیمان و طبیبان
 نوش داروهای هوش آور و شامه های دماغ پرور، و سوختنیها و
 ۹ ساختنیها سوختند و ساختند. کلاب افشانی و بخور سوزی و عزایم خوانی
 کردند. آن دو **لیلی مجنون** منش و دو **شیرین خسرو** روش، از ناز
 بنجودی به نیاز با خودی آوردند بهر دو بهم آمیختند. یکلیخت یکلیخت
 ۱۲ یکلیخت گشته بر سریر شاهی عاشقی و معشوقی نشستند. جان
 جهان گفت که عزیز تخت **مهر** خواب و خیال و مثال من این **یوسف**
 جمال بود. هزار سپاس که بچشم عیان در عالم شهود مشهود شد.
 ۱۵ تا فتم و یافتم، و صورت نگارنده شهنزاده **چینی** را چون دید، گویا عکس
 خود در آینه دید، هیران ماند و شاه جهان معنی صورت ترکیب
 نگاشته خود دید. از هیرانی بلب جهان نتوان بود. از گرمی تابش آتش

12 بر سریر ۳۳ آ || 16 و شاه تا ۲۶ ب ||

7 و خدام تا: خدام ST || و حاجبان ST: حاجبان تا || 9 و بخور سوزی و
 ST: بخور سوزی تا || 10 ناز تا: + و ST || 11 آمیختند ST: دار میخندت ||
 یکلیخت تا: و یکلیخت و ST || 15 چون تا: S - T || 17 از هیرانی ...
 بود تا: - ST ||

- دهشت و هیرت صورتِ نقشِ همام شد. در جلو گاه امکان، دیده
 مردم و مردم دیده هیچ آفریده چنین شیوه‌ای ندیده، شاهی و جوانی
 3 و عاشقی و معشوقی، هستی و نیستی، سرهوشی و دلخوشی کامکاری
 و کامبخشی، همان در عین وصال هوشمال و در قیل و قال، حالی که
 بزبان یکدیگر آشنانه، عبارتی مختصر عرض ناز و نیاز کردند. نه **پینی**
 6 و نه **هندی** شناسندی. همانکه هنگام نیاز عید وصال شد،
 اذان عشق خواندند و صلاهی نوشانوش کردند. ساقی زمین بوس
 و سجده کرد، پرستاران سبوکشان لولیان و جوزنگان عشوه فروشان
 و مجلسیان فروشان شدند. در آن حال نابی نمی دانم که در گوش **پینی**
 9 چه راز گفت، فریاد کرد، سازها همه شنیدند. با افغان یکدهان،
 یکزبان شدند. هر چند گلوی کمان فشردند، فریادش افزون شد،
 12 و عود و طنبور و چنگ و غزک را چندان زخمه زدند، افغانشان
 بالا گرفت، و سنطیر و قانون را این قدر چوبک زدند و ادب کردند
 از افشاء راز، دهان نبستند و رخساره دَف، بسیلی، در معرض
 تلقه کردند، هیچ از ولوله نیاسود. همه یکزبان و یکنغمه سرود **سر**
 15 عشق را سر آغاز نمودند. گنبد گردون را چون کاسه طنبور بر طنین

9 و نمی دانم S ۲۱ ب || 10 همه شنیدند T ۳۳ ب ||

3 و عاشقی تا: عاشقی ST || 5 کردند تا S: + که T ||
 6 همانکه تا S: هماندمکه T || 8 جوزنگان تا S: جوزگان T ||
 10 افغان تا T: افغان S || یکدهان تا S: + و T ||
 14 افشاء تا: + این ST ||

کردند، و بزم شوق عشقی بود که لب جام **جهشید** و پیاله
 خورشید چاشنی این **هی عیش** و طرب **نچشیده** بود بدین دستور
 سه روز و شب گذرانیدند. چه شب چه خواب و چه تیرگی که آفتاب 3
 در صفا تماشایی پشت بر دیوار هیرت هیران یعنی شمس شمس
 در درگاه دولتسرای جان و جانان و هلال ماه و اختران سیارگان
 آستان و گلین باب همایون سلطان عاشقان و معشوقان شده بود. 6
 و حضرت شهزادگان، چون شمس و قمر در برج دو پیکر، بر
 تختگاه قرار گرفتند. بایکدیگر عشوه **هاروت** سوز نمودند. چه
 شیوه عجبی کردند. از تاثیر گرمی جلوه ناز و نیاز نغمه رباب، 9
 صریر باب و طنین ذباب و **هی ناب**، هوشاب، شراب سراب،
 یعنی در عالم آب، بط می، **مُرده غراب**، و **پشم شوخ** ساقی
عین الحراقی و **لعل مهوشان چین** و **ختن**، سنگ پاره 12
ین، و شیوه لولیان بی مزه، هرزه رفتار گدایان کوچه گرد بازار،
 و لب دلارام لب بام، نکتة غریبه مضامین ندیم بدیبه گو، ترهات
 و هزیان هرزه گوی دیوانه شهر و کوی شده. در نظر مجلسیان 15
 نئی و **هی**، لاشی، سر جمله شیوه نازش، و سوزش نماز و نیاز
 و پرستش این دو عاشق معشوق منش، دنک و هیران و با
 این دو پریشان، یکسر پریشان، روزان و شبان بی روز و شبان 18
 او ان گذرانیدند. نه در همیها شراب و نه در مطرب و ساقی تاب

2 این تا ۲۷ آ || 10 باب ۳۴ آ ||

2 بدین تا ۳: برین S || 3 و شب تا ۳: شب S || و چه تا ۳: چه S ||
 12 و ختن تا ۳: ختن S || 17 و پرستش ST: پرستش تا 18 و شبان تا 18: شبان S ||

خادم و مخدوم، و اصل و محروم، ظالم و مظلوم، عندلیب و بوم،
 مجهول و معلوم همگی بیتاب، مست و خراب اندر خراب آسودند.
 3 و تسبیدند و خفتند. چون برخاستند، اصحاب شورا و وزرای
 جهان آرا چنین و چنان رأی و مشورت و مصلحت عزیمت کردند و
 گفتند که در گوش دریا و دامن صحراء این لؤلؤ لالا و جوهر
 6 جان بها را ربودیم. همدلله آنچه مقصود بود یافتیم و تاختم و باختم
 و بردیم و تهنیه عید وصال و نیال آمال را ساختیم. بعد از این
 سوی شهر و دیار شهریار **هندوستان** را قبله گاه سازیم
 9 و روی بر آن وجه برتابیم، همان برین نیت خیر فاتحه خواندند.

بیت [مقارب]

بفرمود شه ناخدا را همان ز نای فرنگی بر آور فغان

12

نثر

همین کره نای میر دریا را دم زدند و لنگر برداشته، و
 بادبان و علم افراخته، کشتیها را راه دادند. چون عنقایان سپید
 15 بال پرگشادند، به آشیان جهان آباد بر تافتند، پرتاب کردند.

2 همگی S ۲۲ آ || 4 و چنان تا ۲۷ ب || 7 وصال T ۳۴ ب ||

1 و محروم T: محروم S || و بوم T: بوم S || 2 و معلوم T: معلوم S ||
 بیتاب T: + S || 4 و چنان T: چنان S || کردند و ST: کردند تا 5 گفتند ST:

- تا 8 را T: - S || گاه T: - ST || 11 همان ST: عیان تا ||

11 ب فرنگی ST: فرنگین تا || آور تا T: آورد S || 12 نثر تا: - ST ||

15 تافتند تا T: + S ||

3 هوا خوش و نسیم دلکش موافق رفتار در روش راه بود، با سایش تمام، سرودسرایان نازان نازان، عشرت کنان روان شدند، هفت ماه رفتند، بدین هنجار، بامید دیار و کنار، بادبانها گرانبار و کشتی سبک رفتار، چون سیل، میل در میل طی مراحل کردند. آخر سمرگاهی

6

مصراع

تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السَّفِينُ

9 روزگار نابهنجار عادت دیرینه خود اجرا نمود. از پهنای دشت بالا، با همولۀ بار بلا، اشتران مست کف افشان کوه پیکر آسمان جناب، سحاب، گسسته مهار، قطار قطار، با قندی رعد شتر بان صرصر، و چوگان آتشین پر تاب برق، ورقص الجمل کنان، شتابان، بامیدان جو آسمان نمایان شدند، چون ناخدایان و دریاشناسان، این بلای ناگهانی را دیدند موکنان و فریادکنان با هزار تلاش و ارتعاش، بادبانها را فرو هشتند و کشتی را بسافتند.

15

مصراع [هزج]

همان لحظه همان ساعت همان دم

12 شدند ۳۵۲ آ ||

3 بدین ۳۲ : بدیدت || 6 مصراع تا : - ۳۲ ||

طوفان بلا رسید و جهان از پیشم بپتندگان ناپیداشد. از رشحات
 امواج، چراغ زجاج و قجاج سما افسرده و مرده عالم تار و تار یک
 شده و جوش و خروش دریا هدی رسید که در موجه اش گنبد 3
 گردون مباب، و سروشان بروی مرغاب، و اهل کشتی درین
 ظلمات از آب حیات حیات نومید گشته، و بمرگ ناگامی آماده،
 در گریه و واویلا و علالا بودند. همان آن دو یار عاشق و معشوق 6
 کردار، غرقاب عالم تحیر و دیدار، و از شوق وصال طوفانرا
 بآبی و تلاطم را بحباجی نشمردند، و زیر و زبر گشتن کشتی را، چون
 جنیدن مهد پنداشتند، هیچ غم در بحر بلائی، به یکال، آسایش 9
 و آرام، و خوشدل و خوشوقت بودندی. آخر هفت روز و شب،
 برین شور و شغب، اوان گذاشت، هوا اندک نهوش شد، و دریا
 سکون یافت. دید بان کشتی بیالای ستون رفت، سیاهی سواد 12
 ساحل هند و سپیدی جدار جهان آباد دید. نویدکنان، العیش
 گویان خود را بینداخت، اهل کشتی عالم افراختند، و طوبیهای
 سلامت سلام و لنگر آرام انداختند، و نای نوید دیدند، و 15
 بازبان پچیدند و کشتی آرامید و راهبانان و دیدبانان چون از علایم
 اعلام کشتیها، شریف شهرزاده را شناختند، مژده مژده گویان، شادان
 و خندان، به بارگاه شهرنشاہ هندوستان شتابان شناختند، و از 18
 قدم حضرت شهرزاده نوید دادند. حضرت شہریار، با خواص

1 از رشحات تا 28 آ 3 و جوش S 22 ب 12 سیاهی T 35 ب

7 و دیدار تا: - ST 10 و شب T: شب تا S 11 برین تا: T بدین S

4 افراختند S: افراخت تا T 16 و کشتی تا: کشتی ST 17 شناختند تا:

بشناختند و S 18 هندوستان: هندستان تا ST

و کبار و وزیران و امیران و مهتران، سران و سروران سر جمله
 چون جان برب آمده، برب دریا آمدند. حضرت شهنشاه دید که
 تلاطم امواج دریا کشتی را گاه ز اوج به ضعیض و گاه از ضعیض 3
 به اوج میرساند. کشتی بساحل رسیدن احتمال خیال بحال، فرمود
 که زور قچه‌ای چوپین پارا باب انداختند، عنقای قاف امواج کردند.
 بال و پر بر تافت و قصد مقصود کرد، در حال به کشتی اتصال یافت. 6
 همان شهزادگان جان جهان و شاه جهان، چون دل و جان، دست
 بدست یکدیگر گرفته به کاخ آن زور قچه‌هایون نشستند، عزم کنار
 کردند. در آن دم که بساحل نزدیک شد، ناگاه از تند باد قضا موجی 9
 برآمد، آن غراب مرغاب شد. شهزادگان چون حال هائل و بلائی
 نازل را دیدند، همین بایکدیگر در آغوش کردند و باهم بنوعی پیمیدند
 که اثبات مدعای یکلختی کردند، و در آینه آب بر فضا عکس انداز صورت 12
 بقا نمودند. چون درین حالت جان جهان رفت، یکسر جهان و جهانیان
 مردند و در عالم برزخ رفتند. همان در جهان نشئه فرغ اکبر شد
 قَفْرَعٌ مِّنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ [۸۷/۲۷] گوش گردون را کز 15
 کرد. همین یکساحل غواص، بلکه عوام و خواص خود را در دریا
 انداختند و آن در نایاب را جستجو کردند، آفر یافتند و بر آوردند.
 پس از زمانی از بجنودی بچود آمد، ازین عارضه در تن نازینش هیچ چیزی 18

2 جان تا ۲۸ ب || ۴ زور قچه ت ۳۶ آ || ۱۱ نازل S ۲۳ آ ||

1 و کبار ت S: کبار ت || امیران S: با امیران ت || 2 برب دریا S: در لب
 دریا ت || 4 خیال ت S: میا ت || 5 که ت S: - || 8 به S: - ت ||
 11 بنوعی ت S: - || 13 و جهانیان ت: جهانیان S || 14 و در ت: در S ||
 در جهان ت: جهان S || اکبر ت S: اگر ت || 15 را ت S: - || 16 خواص ت: خاص S ||

مانند، قربانها کردند، دیگر باره همه جسم جهان و جهانیان را جان
 یامد و سَرِ یُجِی وَ یُجِیْتُ [۲۶۰/۲] در چشمش بشود، مشاهده کردند
 و هر چند شهزاده دیگر شاه جهان را سراغ کردند، هیچ ازو نام و 3
 نشان نیافتند. کیتران و مهتران و میرو سپاهی از ماه تاباهی
 از فقدان این روح روان شاه جهان چون زلف مجعد خوبان، بدسته
 کاکل پریشان پری شان پریشان بهم پیچیدند، پزمرده شدند، 6
 جان جهان نه پرسیان نه سوزان، نه در عشق شفق و فجر فلق غرب
 و شرق از مهر تابان و آفتاب رخشان تلاش و ارتعاش، دامنادر
 شوق و شادی و قهی قهی فرمای دل آزادی بودی. چون خدم و هشتم 9
 کشتی نشینان، مانند امواج خود را در ساحل انداختند، بپابوس
 شهزاده آمدند، متغیر و متعجب حیران گشتند، بایکدیگر با چشم
 و ابرو اشاره و ایما کردند، همان در میان سفری و حضری فجعی 12
 افتاد. این شهزاده که بر بالای تخت نشسته شهزاده **چیتی** شاه
 جهانست، فی شهزاده ما جان جهان، آفر این قصه فاش و آشکار
 گشت. گروهی بر آن بود که این جان جهانست، شاه جهان ناء و 15
 جمعی بر آن بود که این شاه جهانست، جان جهان ناء. از شاه تا گدا
 و زرا و حکما، موبدان، برهمنان، سران و لشکریان، **ترک و تاجیک**،
 وضع و شریف و بزرگ و کوچک هیچ کس واقف این سر نشده،

3 شهزاده تا ۲۹ آ || 4 از ماه ۳۶ ت ب ||

- 1 جهان و تا: جهان س || 2 در تا: ب س || جوهر تا: هر س || ۳ از تا: آن س ||
 12 و ایما تا: س - || در تا: س - || 15 جان تا: شاه س || شاه تا: جان س ||
 16 شاه تا: ت: جان س || جان تا: شاه س || 17 سران و س: سران تا ||
 18 و بزرگ تا: بزرگ س || و کوچک س: کوچک تا ||

- هیچ تیز چشمی این سیاه‌آشنا نشناخت، و هیچ آتش‌فروشی این
 معمارا نیافت، همه عقول، عقال حسب‌ال اوهام و خیال‌گشت.
 3 بعضی از بندگان و هرمان نیاز آوران، با حضرت شیزاده اگر
 می‌پرسندی که حضرت شما، شیزاده ما جان جهانی؟ بخندیدی
 و آری فرمودی، و اگر پرسندی که تو شام جهانی؟ همین آری
 6 فرمودی. روزی حضرت شیریار با وزیران هوشیاران و حکیمان
 دوربینان انجمن ساخت و این واقعه را در میان انداخت
 و خطاب فرمود که این چه بوالعجب امر غریب و چه چیز است
 9 بگویند. از نتیجه افکار خود، مرا آگاه کنید، با فرمایش جهان‌نطاع
 شهنشاه هر یک، بلیجه استعداد خود افسانه‌سرای کردند
 و افسون خواندند، از چه چه و کوکو و جوجو و لقا لقا و هو
 12 هو و جیک جیک مرغان و غریو غولان و غزیدن غزندگان
 ددگان و عربده عربان و فحجه فارسان، و اراجیف جهانیان
 نو بنگه سلطان، دیوان سلیمان شد. بی بی از ترهات و
 شطحات و هرزوات یک شهر دیوانه و دیوانخانه عربدگاه بیمارخانه
 15 شد. یکی گفت که این عارضه از عوارض ماده حاده است. از اختلاف
 اختلاط ردیه سوداویه از خولیا و سرسام اهولی، در دیده حس
 آورد، و یکی گفت که این تاثیر کوکبست، طالع در برج دوپیکر
 18

1 فهمی T 37 آ || 3 نیاز S 23 ب || و خود ت 29 ب || 17 در T 37 ب ||

2 و خیال ST: خیال ت || 5 جهانی ST: جهان ت || 8 بوالعجب ت: + و ST ||
 9 خود ت: - S || 13 و عربده ت: عربده S || و فحجه ت: فحجه S ||
 و اراجیف ت: اراجیف ت S || 16 عارضه از ت: - S || اختلاف ت: اختلاف ST ||

- واقع شده باشد بهر حال چنین آثار در کارست. و یکی گفت که این ربو دیواست. یکی آه آه کرد و بانگ زد که این گنبد عمامه علم علم و دانشست. نه قبه دار الشفا بر سر نهادیم، این آثار 3 استقصات و فلذات است. یکی گفت که درین طاهون طاعون گردون مردم گندم دقیقاً دقیقه ایست، همین هزار آرد آرد و گرد نماید. یکی از جی های **عرب** بود، او گفت «وَقَفَّ هِمَارُ الشَّيْخِ فِي الْعُقْبَةِ» مگر از وزیران یکی مرد روشن روان، آتش فهمی ظریفی، و شاعری روباه پیری، دل آگاه درین عربدگاه نزد حضرت شهنشاه نشستند، ازین چندلیات و ترهات اعجوبه مضحکه ضروری، در 9 **ضحک ضروری** افتاد. حضرت شاه فرمود که چه جای خنده است؟ دستور زمین بوسید و گفت این تحقیقات و تدقیقات ایشانرا میخندم، نه اصل ماجرا، شاه فرمود که بگو تو چه فرمایی، دستور 12 گفت با مردکی ساده لوح تهی مغز، این حقایق و دقایق - دلیل و دعوی و مدعا نه فهمم که گویم. لکن این قدر دانم که در پرتخانه هجده گاه جلوه گاه **عذرا و لیلی و سانی و زینا** با این ماجرا 15 نمونه نابسیارست، غایت این شهزاده ماء، معنی بصورت آورده

13 این ت 30 آ || 14 لکن S 24 آ || 15 ماجرا T 38 آ ||

- 2 و ST - ت || 3 و ST - ت || 4 استقصات ... است ST :
 استقصاتست و فلذات ت || 5 و ST - ت || 6 گرد نماید ST - ت ||
 10 ضحک ت S : ضحکه T || شاه ت S : شهنشاه T || 15 با ت S : اما T ||
 لوح ت : + و ST || حقایق و ت : حقایق S || دقایق ت : + و ST ||

6-7 وَقَفَّ الْعُقْبَةِ : ضرب المثل عربیست .

و این بدیهی است که انگشت اشارهٔ مُعْجَز بشارهٔ عشق، شوق
 قمر عقل و نقل کرده است، هیچ دعوی عشق و محبت بپراهین
 عقل مُبرهن و مُثبت نشده است.

3

بیت [رمل]

ای که از دفتر عقل آیت عشق آموزی

6 ترسم این نکته بتحقیق ندانی دانست

فَلْصِرْ كَلَامٌ غَايَتِ دَرْكٍ فَقِيرٍ وَ نَيْجَةٌ مَرَامٍ اَيْنِسْتِ كِه

این از شیوهٔ عشق، یک عشوه است و این اشکال از مال
 9 هسبمال قیس قیاس و از طور تجلای عشق قیس اقتباس

باید کرد تاحلّ شود. نقل است که روزی **لیلی** بزیارت کعبهٔ
هجاز جنون مجنون، بر هازه شوق و محبت برنشست،

و در آن هرم محترم، اهرام احترام ببست، و **زَمَزَم** نوش زلال
 12 وصال و استعلام بین اتحاد و اتصال کرد. **و در عرفات**

غرفهٔ عرفه، لیک زنان، وقفه نمود. **مجنون** دید و گفت که

15 چه کسی و چه پرسى؟ **لیلی** چون این دیدار نادیده دید و
 نشیدهٔ ناشنیده شنید، کلک انگشت هیرت در هقه دهان
 فکرت کرده و در هریده سرنوشت، این غریبه را در نوشت.

7 کلام تا: الکلام ST || اینست تا: آنت ST || 13 استعلام تا:

استیلام ST || 14 نمود تا: نموده S || 16 نشیده تا: شنیده S ||

17 هریده ST: هریر تا ||

5-6 ای که... دانست (دیوان حافظ، ص ۳۴)

بعد از آن از زهراب همیم هرمان هجر الماس زبائرا آب و تاب
 داده، همان گریان گریان چنین و چنان گویان شده، من نه آنم
 3 که نشناختی ما و شما از ماست، و دوری رو ضنه الاحباب
 و هیوط در دردهشت آباد دشت خراب و پوشش پرغاب
 زربفت زرتار تاب آف، و کلاه اکلیل مرصع تعلق باف و هرزه
 6 نازی اکناف و شهره و شیدایی **قاف تا قاف** از آن ماست
 من آن **لیلی قیس عامریمیم**، **مجنون** چون این سخن بشنید،
 سرهبنان خندان و گریان گفت که **شغلتنی مُبکِ مِنْكَ**، شراب
 9 عشق تو چنان مستی داد که از شناختن شما و ما دماغ ندارم، و از
 تو بیزارم، فی فی غلط کردم، تو کیستی آن **لیلی** که **مجنون** ویم
 در منست، و آن منم.

12

مصراع

لیلی منم قیس منم آن منم این منم
لیلی دو نیست.

15

مصراع [رمل]

هیز رو رو با تو ما را کار نیست

2 گریان گریان T 38 ب || 15 مصراع S 24 ب ||

1 هجر ت: هجر T || 2 و چنان تا: چنان S || 3 شناختی T: S
 4 در در: تا: + و ST || 8 و گریان تا: گریان T:
 گریان گریان S ||

بذولت دیدار بدار السلام عافیت و سلامت دار و دیار
 تشریف فرمایی، از تو جز فراموشی توقّعی ندارم و بچنین شیوه
مجنون لیلی را شب نهوش کرد و رفت، و این مدعا از سند 3
 و برهان قاطع و هجّت ساطع حضرت **مثنوی معنوی** جناب
 سند الاولیا و برهان الاصفیا، حضرت **مولانا قدّس سرّه**
 العالیّ الاعلیّ بر تبه بداهت رسید و بی گفت و شنید گشت 6

مثنوی شریف [رمل]

هر که عاشق دیدش معشوق دان کوبه نسبت هست هم این و هم آن

نثر

قصّه قضیه و زیر بدین شکل و قیاس نتیجه یافت. جاهیر
 بها بذه اصحاب قشر، بکر و بشر، جدل کنان لا نسلم گویان معترض
 شدند. آفرالامر نوبر ثمر این باغ و بهار، گلها و غنچه و برگ و بار 12
 ببه و دستار، عامه و فرجی رنگارنگ، این شد که باین انبوه پر شکوه
 بر در حضرت شهزاده تشریف فرمایند. و تفسیر این آیت متشابهه

6 رسید ۲ ۳۹ آ ||

1 و سلامت لا: سلامت ST || 2 فرمایی تا: فرمای ST || 4 و برهان تا:
 برهان ST || 8 به نسبت ST: نیست تا || 9 نثر تا: - ST || 13 باین تا:
 باین S ||

8 هر که... هم آن: (مثنوی ۵/۴۶).

- فرقان عشق، از پیغمبر معجز بیان حضرت حُسن می پرسند. چون
 قضیه، این نتیجه بی نتیجه داد، حضرت شهریار خنده کنان، دستور
 فرمود. این گروه بشرف پابوسی حضرت شهزاده مشرف شدند، 3
 و مدعا بر آن حضرت عرضه کردند. اولاً هدی بدست نظر و
 فرمایش غمزه، همه کنان خلعت فائزه فرواری تشریف فرمود بعدما
 بخندید و سر جنبانید به تعجب و هیرت نوازش فرمود. آفرگفت که 6
 این سوأل را جواب خطاب کردن اشاره انگشت بگروه کوران است
 که زیرا از گوش باغوش راه هست و از آغوش بگوش هیچ راه
 نیست. این که بالمعاینه مشهور با صره شماست، این پرسش چه 9
 شید و شیدا ایست. طَلَبُ الدَّلِيلِ بَعْدَ الوُصُولِ قَبِيحٌ وَ فَضِيحٌ.
 و ورزش ایمان پس از عیان زیان و بیزردی و نادانی است. و چونکه
 معاینه سبب ایقان نمی شود و مکالمه چه اثر کند 12

مثنوی شریف [رمل]

آنچه می گویم بقدر فهم تست

9 بالمعاینه ۳۹۲ ب || 10 بَعْدَ تَا ۳۰ ب ||

14 اولاً ST: اوّل تَا || 5 همه تَا: هم تَا || 8 که تَا: - ST || 10 شید ST:
 شیدا تَا || وَ فَضِيحٌ تَا: فَضِيحٌ ST || 11 و ورزش تَا: و ورزش ST ||
 و بیزردی تَا: بیزردی ST || 12 و ST: - تَا || 13 مثنوی شریف ST: مصراع تَا ||

قوابل شما معلوم شد، چونکه چنین نیاز کردید. «وَأَمَّا السَّائِلُ فَلَا تَنْهَرْ» [۱۰/۹۳] چند بیت از نتیجه حال می گویم:

3 بیت [مضارع]

معشوق و عشق و عاشق هر سه یکیست اینجا
چون وصل هم ننگبد هجران چه کار دارد

6 بیت تازی

أَنْتَ أُمُّ أَنَا هُوَ الْعَيْنُ فِي الْعَيْنِ هَاشَا هَاشَا غَيْرُ مِنْ إِبْثَاتِ اثْنَيْنِ

نثر

9 یکی از فیلسوفان ازین گروه، خود را در میان انداخت
و گفت که این حلول و اتحاد است. شهزاده فرمود که

بیت [مضارع]

12 اینجا حلول کفر بود اتحاد هم کین و هدت نیست لیک بتکرار آمده

6 بیت S ۲۵ آ ||

1 چونکه ت: لکن S || 3 بیت ST: - ت || 7 هاشاه هاشاه ت:
خاشاك وما شاك ت: حاشا و هاشاه S || 10 و اتحاد ST: اتحاد ت ||
11 بیت ST: - ت ||

نثر

- غایة ما فی الباب، نتیجه سخن اینست و سخن همینست، خواه
 3 باور کنید خواه مکنید دیگر گفت و گو را بار نیست، و با این بیت
 سخن شهرزاده بانجام رسید :

نظم [رمل]

- یار لیلی و شمن غیر من مجنون نیست پرتو شمع نمود از دائره اش بیرون نیست 6

قطعه تازی

- فَسِرِّ الْمَهْوَى عَنِ هَيْبَةِ الْعَقْلِ خَارِجٌ وَمَا الْقَيْلُ لِلْعُشَّاقِ وَالْقَالَ نَافِعٌ
 9 وَكَيْفًا يُفِيضُ الْقَوْلُ أَسْرَارَ وَهْدَةٍ وَلَوْ أَنَّ فِيهِ مِنْ بَلَاغٍ مَصَافِعٌ

نثر

- ازین سخن هر کس بقدر استعداد خود چیزی یافت. گروهی
 12 حقیقت هالرا یافتند و گروهی بنقض استعداد و کج فهمی خود
 اعتراف کردند. بعضی لا ادریه و برهی عنادیه و گروهی عندیه،
 هر کس از نتیجه افکار خود، متسللی و دلخوش و ممنون و از تلاش

7 قطعه ۲، ۴، آ ||

- 1 نثر ۲ : - S || 2 خواه ST : 3 گفت و گو : گفتگو ST ||
 5 نظم ۲ : بیت ST ||

ورزش و سوزش و جوشش «کَلَّ هِرْبٌ بِأَلَدَيْهِمْ فَرِهُونَ» [۵۳/۲۳]
 آرامش و سکون یافتند، نافتند، سر خود گرفتند، رفتند، آرامیدند،
 3 و دهان دوات و زبان قلم، و دوات دهان و قلم زبان، قصه
 پردازان هسببال گویان شکسته و بسته شدند و از بیم
 تصدیع سر سروران، حضرات ایشان باران دم در کشیدند
 6 و خاموش شدند.

خلاصه

مفهوم مضمون، هطبة، هطاب، هطیب، منبر بلند پایه جماعت صفوت
 9 سطور هروف معانی و قوف اینست که نه شاه جهان جان جهان شد
 و نه جان جهان شاه جهان شد. هرگز دو یک و یک دو نمیشود
 از نازک دلی و کج فهمی باز گونه شناسی

مصراع [رمل]

12

اتصالی اتحادی بی تکلیف بی قیاس

رابطه معنوی از فرط شغفا عشق صوری بحدی میرسد که
 گویا یک گنت و یک گنت میشود.

8 صفوت T ۴۰ ب ||

1 سوزش تا : - S || جوشش تا : کوشش تا || 2 یافتند تا : + S ||
 3 و قلم تا : قلم تا || 4 پردازان تا : و تا || 5 حضرات تا : تا :
 حضرت S || 8 صفوت تا : صفوف S || 9 شاه تا : شان T ||

مکایه

نقلست که روزی **مجنون** را تب گرفت و بیمار شد، هواسند
 که رگ زنده، ابا نمود و اجتناب کرد. یاران خندیدند و گفتند که 3
 تو با شیران دوش بدوش و با ددگان وهوش، هم آغوش، از شما
 ترسیدن بیشتر چه سخن است. گفت من از من نترسم. ترسم که بیشتر
 بمن زنده، به **لیلی** رگ زند و بجنا بشان اثر کند. این سخن را بشیدای 6
 هل کرده، گرفتند و رگ زدند خون نیامد، حالی که **لیلی** در
 سیاهخانه ناز، با همکاران نازینان بناز و نیاز نشسته بودی. نگاه
 از رگش چون فواره دیده مجنون، خون بجست. 9

نظم [رمل]

ورنه چون بنگری از دایره بیرون باشی
 در ره منزل **لیلی** که خطر هاست درو
 شرط اول قدم آنست که **مجنون** باشی 12

نثر

فصل کلام، اصل و وصل و فصل این ماجرا، گما جبری، غایت
 عشق در ورای پرده عقل و نقل خالی از خلل یک حالست. 15

6 بشیدای 5 25 ب || 11 نکتہ 7 41 آ ||

3 رگ ت: + رگ S || ابا ت: ایبا ST || ترسیدن ت: + به ST ||
 6 سخن ST: سخنی ت || 3 هل کرده ت: هل کردند و S ||
 8 سیاهخانه ت: سیاهخانه T || بناز ST: ناز ت || 10 نظم ST:
 بیت ت || 13 نثر T: - ت S ||

بیت [رمل]

صحبت از مالست اینجا گفتگور ابار نیست وقت ما را میکنی شوریده ای غافل چرا

3

نثر

چون قرار آغازۀ چوبک سنطور سطور قانون محبت، یعنی
 نغمه سرایی عشاق عاشق **نشأت** که مال حال عشق از هجر و وصال
 گذاشتن و قرار سرود بی قراری در ورای پرده دوگاه و نگاه یگانگی 6
 و اتحاد و اتصال یافتن است. نتیجه مقدمات این قضیه قصه
 عشقیه، از اقیسه قیاس **قیسه**، و این مدعای محبت جنونیه از
 دلائل نقلیه مقاله **جنونیه**، نتیجه پذیر و ثابت و برهن گشت. و از 9
 بدیهه گویی بمرتبه بلاهت جلیه در ضمیر آفتاب نظیر حضرات
 یاران و جناب ایشان پرتو پذیر و جایگیر شد. نوای تحسین فرمایان
 و ساپاش گویان حسن قبول ارباب قبول بگیوان رسید و ایشان 12
نشأت عذر هویان و همدت گویان دم در کشید و محبت بیان
 سرانجام بهر خاموشی مهر حسن ختام زد و السلام.

12 رسید T ۴۱ ب ||

3 نثر T: S - || 5 عشاق T: + و S || و وصال ST: وصال T ||
 6 و نگاه T: نگاه ST || 9 و برهن ST: برهن T || 11 و جناب ST: جناب T ||
 13 دم در کشید ST: در دم کشید T ||

2^{a-b} صحبت... چرا. (کلیات صائب تبریزی، ص ۳).

نظم [مضارع]

کم گو سخن که خاطر دلدار نازکست
 نه تارِ عمرِ محکم و نه تارِ دوستی
 بار گهر نمی کشد این تارِ نازکست
 افسوس ازین دورشته که بسیار نازکست 3
 اول بین که شیشه چه مقدار نازکست
 بیهوده سنگ بردل آزر دگان مزن

حکایه

6 پروانه عدم آماده، آتش خیال و هسرت مآل در شب وصال
 عکس ششعه شعله جمال شمع را در حلقه خانه آینه آب دید،
 جمال جلال یار خیال کرد و ذوالنون نون بحر مسجون هیرت و
 9 جنون شد. با خود گفت که آن آفتاب علوی نشین آسمان ناز را
 تنزل میل فرمودن بر زمین نیاز چه عشوه است. فی فی، زمین آسمان
 و آسمان زمین نمودن چه شیوه قیامت نبودست. در آن حال، حال
 کرد، و سرگردان و سرمست و خراب شراب شعور و هیرانی، 12
 بیتاب پرتاب پرتاب کرد. خود را در آب انداخت. آب آتش رنگ
 و شعله آب آهنگ، و سراب آتش، در ساعه آب یافت. فانوس
 خیال شعله جواله جمال و گرداب آب زلال وصال گشت. و از غبار 15

و آن آفتاب S ۲۷ آ ||

3۹ و ST: - ت || 5 حکایه ت: نشئه ST || حکایه... تا ۷ ص ۸۵/۱۱
 لجه ST || 8 جمال ت: + و S || بحر ST: - ت || 10 تنزل ت: بتزل S ||
 بر زمین ت: بر زمین S || 11 نمودن ت: نمودن S || نمودن ت: نمودن است ST ||
 12 سرگردان ت: سرگردان S || و هیرانی ST: هیرانی ت || 14 و سراب
 ST: سراب ت ||

اعتبار تعلقات و قیودات هستی ما و من، دامن افشاند، تشنه لب، غرقه در آب، سوخته شده، رقصان، سوزان، خندان، گریان، جان داد و بر مُرده خویش، در پرده شیون چنان سرودگویان شد: 3

نظم [مقارب]

6	که پروانه اش شعله بال خیال بنازم بآن ساقی آب و تاب	بنازم بآن حسن آتش جمال می شعله دارم ز جام هباب
	گهی از شعاع و گهی از ندا من از تابش سایه سوزان شدم	بنازم بآن شمس شبنم ربا بسیر جمالش نه شایان بدم
9	رسیدن بمقصد غرض زین حساب کرا ز آب هیوان کرا ز آب تیغ	چه غمتی چه کشتی چه خشکی چه آب ز غرقاب عشقم نشد جان دریغ

لجه

جناب درویش عشرت افغان، از نشأت بی سرو سامان 12
روزی پرسید که موقد مدقق، اگر در آینه صاف اضاف ادراک
خود، انانیت خود را بیند، در آن حال مُشْرکست، و اگر صورت
منفی انانیت دیده باشد، در آن حال مدعی است. و اگر هر دو 15

4 نظم T ۴۴ آ || 15 و اگر S ۲۶ آ ||

1 هستی T تا: + و S || و غرض تا S: عرض T ||

صورت محو و نایاب و از عبودیت و عبدیت بیرون باشد، در آن حال کافر است، و اگر در آن حال بتوهم و تخیل مشغول باشد، یانه، قسم اول مبتدع، و ثانی ملحد است.

نظم [هزج]

مشکل سخنی عجب شماری ز نهار محبت و قیاسی
باریک رهی و طرفه کاری غره مشوی نگوید شناسی
عشرت تو خودی میانه بردار تو هید بین شرک اساسی

نثر

پس جواب صواب چه باشد و این مجهول و معلوم چه گونه شود، ایشان آهوند، قوه در آنکه خود را بر کرسی ناطقه چنین نشانند و با سلوب حکیم این چنین جواب داد که مؤدّد مدقق هستی موهوم موهوب خودی خود نبود، بی بود را، سایه آفتاب وجود حقیقی دانست باید. درین حال مشرکی و کافر می، و مدعی و مبتدعی و ملحدی، جمله بر طرف میشود. هم سرّ "وَهُوَ مَعَكُمْ" [۴/۵۷] منضم می شود و جان تو هید و ایمان اینست.

4 نظم T ۴۲ آ || 5^a مشکل تا ۳۱ ب ||

1 و نایاب T: نایاب S || بیرون T: بیرون S || 2 تخیل تا S: تخیل T ||
4 نظم ST: - تا || 8 نثر تا T: - S || 9 و معلوم تا S: معلوم T ||
10 چنین ST: چنین تا || 14 منضم تا T: منضم S || 15 و ایمان تا S: ایمان T ||

فائده زائده

- مفسرین کرام در تفسیر این آیت شریفه «بِعِلْمِهِ وَقُدْرَتِهِ عُمُومًا وَبِفَضْلِهِ وَرَحْمَتِهِ خُصُوصًا» گفتند و این مرضی 3 اصحاب کشف و شهود نشده، می فرمایند که این سرریست بذوق و وجدان، کشف و عیان می شود، نه بعلم و عرفان، و محققان حضرت ایشان، این تحقیق را هم راضی نشده فرمودند. سرریست امریست 6 که با نصوص جلیله مبرهن و مثبت و مجزوم، معلوم الاصل، و مجهول الکنه، نه بعلم و عرفان، و نه بذوق و وجدان، کشف و عیان شود. حقیقت حال این هالرا یافتن، خارج از هیطه امکان ممکنات، از حکمت 9 مسکوته آیتست مشبوهه بآیات محکماتست، انتها، رَبْعًا إِلَى الْمُقْصُودِ، تفصیل این مجمل اینست که، نشئه کونیه و حقیقت انانیّه انسانیه سایه ظلیت آثار اسماء و صفات حضرت موجد 12 موجوداتست، نه باصلیت. كَانَ اللَّهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ إِلَّا نَأْمًا، مَّا كَانَ ازین باب حضرتشان فرمودند:

15 مثنوی شریف [رمل]

ماعدما ییم هستی های ما تو وجود مطلق فانی نما

5 کشف ۲ ۴۲ ب || 16^ط ماعدما ییم ۲۶ ب ||

5 و وجدان ۲: 5: وجدان ۲ || حضرت ۲: حضرت ۲: 5 ||

16^{ا-ب} ما..... نما: (مثنوی، ۱۶/۱۶).

نثر

غَايَةُ مَا فِي الْبَابِ، مَوْجِدٌ، مَدَقَّقٌ وَ مُحَقِّقٌ رَا وَ هُوَ مَوْجِدٌ مَوْجِبٌ
 3 مَوْجِبٌ فَا فِي وَ هَا لِكِ مَثْبُتٌ وَ مَنْفَعٌ هُوَ رَا سَايَةً ظَلَمَتْ آثَارِ اسْمَاءِ
 وَ صِفَاتِ حَضْرَتِ مَوْجِدِ مِمَّا كُنْتَ دَانِسْتِ بَايْدِ . وَ اِيْنِ ظَلَمَتْ زَائِلٌ وَ فَيَالِ
 هَائِلِ ، بَارِ اِمَانَتِ عِبُودِيَّتِ مَتَمَّلِ بَايْدِ دَانِسْتِ .

6 مثنوی شریف [رمل]

ما چه باشد در لغت اثبات و نفي

وَ كَرِيْمَةٌ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ « [۲۱/۱۸] بَرِ بَانَ تَكْلِيْفِ وَ عِبُودِيَّتِ
 9 دَر هَمِهْ هَالِ خَوَانْدَهْ خَوَانْدَهْ ، بِرِ صِرَاطِ سُوِيْ شَرِيْعَتِ رَفْتَهْ رَفْتَهْ
 بِهْ كَعْبَهْ مَقْصُودِ رَسِيْدِنِ رَا هِ رُوشِ رُوشِنِ دَانِسْتِ وَ رَا هِ اِيْنِسْتِ .

غزل [خفيف]

12 بعضی از پیش‌گویش آگاهند بفلک رفته‌اند در چاهند
 به سخاوت‌ارسانده طرف‌فروغ طشت خورشید و ساغر ماهند

4 دانست تا ۳۲ آ || 5 باید ت ۴۳ آ ||

1 نثر تا : - ST || 2 و محقق را تا S : محقق ت || 5 بار تا S : را ت ||

6 مثنوی شریف ت : + مصراع S : - تا || 11 غزل ST : - تا ||

7 ما نفي : (مثنوی ، ۲/۴۶) .

همچو فرزین بکج فرائی جهل
 همنان عزیمت شاهند
 بحر پیمای رشیه شبینم
 کوه پرداز پرده کاهند
 تا نکردند خاک جاژه شرع
 گر همه منزلند گمراهند

فرد فرد [کامل]

نشند آنکه شعله و هشتی بدل فسرده فسون کند
 بزمین طیم بفلک روم چه بنون کنم چه بنون کند

قطعه

میباشی باش کار اینست
 تو مید هقیقی مغز دینست
 اینست همان جان ایمان
 نشأت بشنو سخن همینست

نشئه

روزی یکی از علمای قشر و از اصحاب نشر چون بشر،
 خود را با دستارِ کلان و تکه عمامه قبه آسمان و فرجی فراخ
 آستین، چون پندارِ خود در شانِ خود بیکران و بریش سفید عالمگیر،
 چون ابرزستان، چنان عظمت و عنوان، به قلند خانه نشأت سلیمان

۹ و اینست ۲ ۴۳ ب ||

۸ میباشی تا: + و ST || ۱۰ نشئه تا: T: جرعه S ||
 ۱۲ فرجی تا: فراجی S ||

- با تحیت و سلام تنزل فرمود و گفت که از برای سوالی آمدم، خواندن و دانستن علمِ بفر حلال یا حرامست؟ **نشأت** گفت که عنایت فرمودید و تشریف کردید، فقیر نیز مشکلی دارم، 3 حضرت، این را حل فرمایید، من هم بقدر استعدادِ خود میگویم، خوردن گوشتِ سیمرغ، حلال یا حرام؟ حضرت منلا تند شد و گفت که سیمرغ کجا و گوشتش کجا، و خوردن و حلال و حرام 6 بچه معنی؟ این معدوم جسم و موجود اسمست. معدوم را خوردن و حلال و حرام گفتن چه شمارست؟ گفتم که جوابِ سوال شماست. و سوال «يَوْمَئِذٍ يَتَسَاءَلُونَ» را جواب تدارك باید کرد. 9 و سائلان معلم خانه خاک را جواب آماده کردن شاید. اینها بیکاریست و سوالاتها و جوابها و دقیقه دانی و موشکافی و باریک بینی و بسیار دانی سر جمله پوچ و بیمغز است. 12

نظم [رمل]

أَيُّهَا الْقَوْمُ الَّذِي فِي الْمَدْرَسَةِ كَلَّمَا حَصَلْتُمُوهُ وَتَوَسَّعْتُ
فَلَا تَكُنُّمُ إِنْ كَانَ مِنْ غَيْرِ الْكَيْبِ مَا لَكُمْ مِنْ شَيْءٍ أَفْرَى نَصِيبُ 15

4 حضرت T 44 ب || S یا حرام S 27 ب || 10 معلم خانه T 32 ب ||

1 و گفت T S: گفت T || S تند T: - S ||

نشئه

- روزی بر لبِ هوضِ پر آب و تاب چون نخاله، بر لبِ درونِ
 3 پرفون با تب و تاب بر زانوی ادب نشسته و چون آینه بادل
 سببِ کون، از نگاهِ هیرت همه تن دیده بودیم. فواره از تنورِ
 همت جوش و فروش کرد، و جان و جهان را بطوفان داد و شیوه
 6 عاشقی را داد داد، تر زبان و اشک افشان، گریان گریان، خطاب
 چنان فرمود که، ای حبابِ عالمِ آبِ هیرانی، وای جامِ سرنگونِ شرابِ
 زندگانی، نقد بکف، سرمایه یک آه، آماده تلف، مرا بینی که، باین تن
 خشک و هیشم تر، روزان و شبان، دل و دیده یکدل و یکلهجه،
 9 سر رشته سرشک نکسسته، همان اشک میبارم و بلکه هستیم
 همه آب شده است، و صدفِ هوض از ابر نیسانِ من پُر دُر،
 و دریاچه ام دُر پُر. مدّعی این گریان و نالان همین است که آینه
 12 آب هوضه هیشم، عکس پذیر آفتابِ جمالِ ماه شود، و از فیضِ
 بو میبارم، هرگاه باغ و راغ، سرسبز گل و گیاه شود. تو در چه کاری،
 15 قطره اشک دامن افتاده، پای گسل در دامن فراغ کشیده، چون
 خونِ رگِ مرده افسرده، خونِ روانِ دلِ عاشقان باش، باشد که
 دریا شوی و بگردابی رسی.

4 فواره T ۴۵ آ || 14 باغ تآ ۲۲ آ || 16 باشد که S ۲۸ آ ||

1 نشئه تآ: موجه ST || 5 و جان تآ: جان S || روزان و T:
 روزان تآ S || 10 و بلکه تآ: بلکه ST || 14 راغ ST: داغ تآ ||

مثنوی شریف [رمل]

دوست دارد یار این آشفته‌گی هوشش بی‌هوده به از خفتگی

نثر

3

چون از تر زبان ترهان فواره، این نادره بگوش هوش این
 بیچاره رسید، از سوزش تابش غیرت، آب شدم، و از تابش هیرت
 چون شعله جواله زبانه کشیدم، همه تن، زبان، آماده بیان راز نهمان
 شدم. اما چه سود که، از درد دل، یونس هوت هیرت بودم. و از
 غایت شغل بی‌شغلی، فرصت جواب فواره آب نیافتم.

9

حکایه [رمل]

دخترکی داشت جو خورشید فرد از رم آهوش نهوشی و کشی 12 خال مگو قبله که حسن و آن گرسنه پیشی شده نادیده ناز غنچه پریشان شد و گلشن هراب	بود یکی ساره دل آزاده مرد شیوه‌گری نازکی و مهوشی چشم مگو چشمه خورشید جان خاطب لیلیش قیس نیاز دار بشوهر که شود کامیاب
---	--

5 رسید T ۴۵ ب ||

3 نثر تا: - ST || 6 زبان تا: T: بزبان S || آماده تا: T: آمده S ||
 7 هوت تا: T: + و S || 9 حکایه تا: + مربوطه ST || 11 کشی تا: T:
 دلکشی S || 12 که ST: کپی تا || 13 لیلیش تا: T: + چو S ||

2^{a-b} دوست خفتگی: (مثنوی، ۴۸/۲).

- مرد جوان دخت پری پیکری
 آمد یک روز پدر پرسشان
 گفت خوشم چاغ بیان شما
 گفت پدر کفشکی آورده ام
 داد چنین پاسخ آن دخترش
 ای سبب زندگئی جان من
 من چه کنم کفش که کفشم نواست
 کفش چه پایم بزمین کم زند
 گریه چه و سود چه و زار کو
 هیرتی بودم آن هم نماند
 باتفا و تاب آتشم افکر شده
 آن تبش و تابش و سوزش نماند
 سوختم و سوختم و سوختم
- هان عیانست چنین همسری
 گفت چه حال داره ای جان جان
 3 ماه بدم ماهی شدم جانفزا
 هر چه بسیج است بگو آورم
 سود بپایش بنوازش سرش
 6 جان من و جان من ایمان من
 پای من و بال هما یکدوست
 چون پر مرغان ز هوا دم زند
 9 **کعبه** چه و راه چه و بار کو
 رفت جهان جان جهان هم نماند
 باد بخاکستر من دم زده
 12 آن هوس لرزش و ورزش نماند
 گم شدن راه تو آموختم

جرعه

- 15 صبح هیرت دودم است، صادق و کاذب، یکی چون شفق
 آبدستن، ظلمت، ضلالت و یکی چون فجر مادر آفتاب، نور، هدایت
-
- 3^ه گفت تا 33 ب || 8^ه کفش T 46 آ || 13^ه سوختم S 28 ب ||

- 1^ه جوان تا T: + و S || 7^ه بال تا S: پای T || 9^ه و سود تا T:
 سوز S || 10^ه بودم تا T: + و S || 11^ه جهان تا T: چنان S ||
 12^ه هوس S: + و T || و ورزش T: ورزش تا S ||

- ”اللَّهُمَّ زِدْ فِيكَ خَيْرًا“ اینست. ”مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا
بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ [۵۵/۱۰۹]“ هیرتِ مذمومه در خودی خود و جمله موجود
3 و هیرتِ محموده بحق و شئوناتِ حقِ شاه و گدا هر دو مختیر
هستند در کار خود این از شاهی و آن از گدایی، اینها را فرقا
باید کرد.

6 مثنوی شریف [رمل]

نی چنان هیرتکه پشتش سوی اوست بل چنین هیرتکه غرق روی دوست

نثر

- 9 از عاشقین حضرت سلطان المعشوقین، قرّة العین
نظار الغائب جناب **غالب دده** المولوی زاد الله هیرتک
فرمودند که، در اثنای مخاطبات، از دل پرسیدم که: ما السلوک؟
12 گفت: هیره بینه الحیرتین. در حقیقت درین قلم بیکران حقیقت
ازین خوشتر، در نایاب با آب و تاب، نایاب و شایان گوشواره
گوش هارن است دریاب.

7^a نی چنان تا ۳۴ ۲ || و از عاشقین ت ۴۶ ب ||

- 6 مثنوی شریف لا: بیت مثنوی شریف ST || 7^a پشتش تا: پیشتر S ||
7^b روی دوست تا: دوست دوست S || 8 نثر تا: S - ت ||
10 الغائب تا: الغالب S || 11 فرمودند تا: فرمود S || 12 بیکران تا: S-
13 گوشواره S: - تا ||

غزل

- ستم شرم همای هوس گشاید بال و پر ز نفس
 3 بهر نفسی به عالم جان چو روح روان پیر ز نفس
 فرشته عرش دل نشدی نه ای آگهی ز نفیخه جان
 چو روح امین بر آرزو همین مسیح دمی پسر ز نفس
 6 دمی بهزار گنج روان ببرد شناور بگردان
 ز قطره بحر محیط بخش بر آرد رو گهر ز نفس
 سپر فکنی علم ز دست شکست خود است فتح و ظفر
 9 به عریده گاه جان و جهان به تیغ قدر سپر ز نفس
 صراحی و جام باده عشق ز سنگدلان بکن ز سخن
 طلسم هنر فسون دست بشیشه گران مگر ز نفس
 12 ز نشئه نشأت آگهی سخنی بساز بسوز تو
 چو لعل لبان شو آتشین شری مکن بدر ز نفس

12 ز نشئه ت ۴۷ آ ||

1-13 غزل: ... ز نفس ت: - ت س ||

نشئه

این جهان خاکدان، در طراز دامن تشریف، روشن روان
 ذره غبار، و چون سایه مژگان، بی کار، در چشم اعتبار و لجه 3
 جویبارست، در یاد دل چون بیدل، از شکست موجه آینه آب
 نقش بر آب، خود را در تلاطم تلاش غم نیندازد و غرقاب بلا و
 واویلا نسازد. 6

بیت [رمل]

غم محور و غم محور و غم محور موجه بمران تو رفته شمر

حکایه منظومه [سریع]

9	باغچه‌ای داشت چو باغ جهان	مردکی از مملکت اصفهان
	هر گیه از قند سخن تر زبان	هر چمنش لانه گه طوطیان
12	خار ز طب و شاخ نی قند شد	هر گل آن روضه برومند شد
	داره صلا اهل مذاقش گلی	آلو و شفتالو عراقی ملی
	مرغ شب آویز شبان زار زار	از شکرین خنده خندان انار
15	قهقهه کبک از آن شور شد	پسته خندان چه نمک شور شد
	نیشکرش لولو کوثر چو نی	هوشه انگور همستان می

11^a هر چمنش تا 34 ب || 13^a آلو S 29 آ ||

4 جویبارست تا T: جویبار S || 5 نیندازد S: نیندازد تا T ||
 7 بیت T: - تا S || 9 منظومه تا: - ST || 14^a خندان ST: خنده تا ||
 15^a شد تا: بد ST ||

- شکرین انجیر شده نوش جان
 سیب خوش از سیب زخندان به
 شیر بره گشته کدو باغبان
 هر گلی قبه گردون سمات
 شهد کدو فيه شفاء آمده
 سیب ز شیوه شکرین پر شده
 روزی ز هنگام بر بوستان
 پر ثرو گل شده بد گلستان
 صقه پن تخت سکندر شده
 نوبر باغش بر رضوان رسید
 کج کله نخوت آن باغبان
 زاغ سیه تاخت همین ناگهان
 دید چنان سیب ربودست زاغ
 مردکی از هیره حرص و شره
 جست ز جا مردک وزاغ از درخت
 زاغ چو پرتافت پریدن گرفت
 از غم یک سیب ز جان گشته سیر
 حسرت یک سیب شد آسب جان
- مرغک انجیر بر آن مرغ جان
 دانه عتاب ز به فر و به
 3 گرگ درنده گله را هم شبان
 یک کره ز افلاک جهان نبات
 خربزه ها شربت شافی شده
 6 غیب مه را ذقنی بر زده
 باغ چو گنجینه باغ جهان
 میوه جان بار بهشت بوستان
 9 مالک باغش چو شهی بر شده
 برک تکبر بر گیوان رسید
 راست بخورشید شده سایبان
 12 سیب شه داب ربوده همان
 گشت جهنم بدلش روضه باغ
 گشته جهان دیده اش انگلره
 15 این ز سما آن زمین تاخت سخت
 مرد بانگشت گزیدن گرفت
 خود به چه انداخت بمرد آن دلیر
 18 مرد بماند باغ چه جان و جهان

1^a شکرین T ۴۷ ب || 12^a زاغ تآ ۳۵ آ || 18^a حسرت T ۴۸ آ ||

4^b یک کره ز ST: - تآ || 8^a شده تآ: شد T || 8^b بهشت تآ:

ارم S || 15^b سخت تآ: ساخت T || 16^a تافت ST: تاب تآ ||

17^b به چه تآ: پنجه S || بمرد آن تآ: و مردان S ||

نثر

از باغستان جان و روضهٔ جانِ جهان، جمله جهان، یکسب
 3 اصفهان است، اگر گم کرده باشی، در آن متلاشی چیزی نیست.
 خاصه که تو بیچارهٔ هیچ نداری، از برای هیچ، خود را در چاه غم
 انداختن، و مردن و هیچ شدن، هیچست هیچ.

6 بیت [سریع]

لا شئ بر لاشئ عاشق شده هیچ‌نی مر هیچ‌نی را زه زه

قطرهٔ خاتمت

9 مخفی نماند که این نقش سوادِ سیاه‌ی رخسار صحایف، نه از
 برای نامداری، نگینِ جوهرینِ انگشترینِ انگشتِ شکر تست، بلکه
 این نقش و نگار، از برای یادگارِ رقمِ سنگِ تربتِ این خاکِ خون
 12 آغشته، در آغوشِ حسرتِ خفته که وسیلهٔ مهربانیِ یاران
 فاتحه‌خوانان و رحمتِ مآل، یک ذکرِ خیر یاد باشد.

غزل [هزج]

15 درد است دواي نامرادی مرگست شفاء داء زادی

2 یکسب S ۲۹ ب || 12 حسرت تا ۳۵ ب ||

3 اصفهان است تا: صفا هانست S: سپاهانست T || بیت ST:

- تا || ۶۹ لاشئ بر لاشئ تا: لاشئ بر لاشئ ST || 8 قطرهٔ خاتمت تا:

لجه از طوفان معرفت قطرهٔ خاتمت S: - T ||

چه چاره بجز بیاد دادی
این گریه قرار رود شادی
در فصل نگین این سوادی 3
در یوزه گری بخیر یادی

مشتی نس و خار که آتش افتاد
ماتم ثمر بهار سورست
این روسیه می ز بهر یک نام
نشأت بسنن چنین ورزش

حکایه [هزج]

6 مسی روح و فخر زندگانی
دل زنده دلان و جان و جانها
شده همنغمه مرغ مرغزاری
9 چو جان عاشقان با عالم جان
همان همسایه شد سرو پهنرا
بخیر مقدم از گلشن اثر یافت
12 تعاقب صوفیانه با صبا کرد
از آن صحبت ارم کوثر کند بوش
سروشانه سراسر سبز پوشی
15 ملائک زاده رضوان زادی
سروشانه را عجب اینی چه کار است
پهنرا روضه زهد و ورع ساخت
18 ز اشکش باغ عالم شد گلستان

جهان دیده یکی رند جهانی
جهان معرفت اقلیم معنا
سمرگاهی روز نوبهاری
چنان کرد عزم گلگشت گلستان
دماغ آرای شد بوی سمرا
خوش آمد از دهان غنچه دریافت
به بلبل عاشقانه مرهبا کرد
در آن فردوس دیده همیشه نوش
در آن سر همیشه دیده یک سروش
فرشته بچه هوری نژادی
بری را جلو که چون چشمه ساراست
ز استبرق مصلائی بر افراخت
ز آهش هفت سبزه سنبلستان

2^a ماتم T 48 ب || 14^a در آن S 30 آ ||

5 حکایه ص 102/8^b پریشان S : - ت ||

- گزید انگشت هیرت سر بجنبید
 تحیت هواند و پس دادش سلامی
 3 بزهد خشک ازین دنیا چه حاصل
 عجب کاری عجب این روزگاری
 بنوش و تازه کن ایمان جان را
 6 غم عالم بکن یکدم فراموش
 که یکدم زندگی ماتم نیرزد
 باهی چاشتگم را نیمشب ساهت
 9 چه مشرب طفل خرد سال نادان
 که دانم راز این فیروزه فرگاه
 ز بنجه گردش این آشیانه
 12 فکنده طرح لانه در بهاری
 بآیین هزاران آشیان ساهت
 همان برقی بچست ولانه شد فواب
 15 کفی خاکسترش مانده نشانه
 مرا زین بس بگفت و آشیان ساهت
 همان برخواست بادی داد بر باد
 18 درین بازیچه دورانم آگاه
 چه عیش کامرانی جای ماتم
 دگرگون شد همین سیمای احوال
 21 بآتش پاسنی مشعل فروزان

بدین روضه چنین هوری چنان دید
 رکوعش کرده تعظم تمامی
 پس آنکه گفت ای یوسف شمائل
 هوایی نوبهاری مرغزاری
 ز جام گل شراب ارغو ترا
 ز ساقی همن مینوش مینوش
 بشادی باش دوران غم نیرزد
 چو بشنید آن جوان سر را بر افراخت
 بگفت ای طفل مشرب ننگ پیران
 چنین بینی منم طفل دل آگاه
 ز طفلی کوش پیرانه فسانه
 هوس پیامی بلبل مرغزاری
 در وبام هوس و خارش در انداخت
 در آن شب که شده آماده خواب
 چنان میسوخت آندم آشیانه
 ز هیرت بر سر خاکسترش باهت
 هنوزش جانکرده گرمی آباد
 هوس فرزند طفلم لیک هرگاه
 چه جای شادی جای گریه و غم
 چو بشنید این سخن پیر کن سال
 بر آشفته همان آن زال دوران

- بگفت ای خرده سال و طفل بازی
هنوز از بیضه بیرون آمده تو
بگفت ای شکر ناسشته از شیر
باندک سال دانستی جهان را
جوانی نکته دان روشن روانی
تو فهمیدی که راز چرخ گردون
زمانی باید ادراک جهان را
نه از هوش نه از دانش نه از رای
نه از زهد و نه از عشق و نه دانش
و رای پرده هر کار کار است
بسا کس خورده از همانه هوش
بسا تسبیح و فرقه و مصلّا
بسا از کشت و کار علم عرفان
با هسان عنایتکار موقوف
بکار تو میسر نیست این کار
- 3 به پیران کهن کردی تو بازی
به پیر سالخورده در تک و دو
بزهرا آشام دوران از تو تدبیر
شماری خرد این زال زمان را
ظریفی پارسا بسیار دانی
6 بخرده سال و سرچون و بیچون
باحوال غریب این زمان را
نه از روشن روان کار فرمای
9 باینها کرده بسیار آزمایش
تو نشنیدی جهان را کردگار است
می دیوانگی بر نشئه هوش
12 شده بر نوس و زئار چلیپا
شده خرمن ز جهل یأس و درمان
اگر با هوش باش این را تو مشغوف
15 به بخش اوست کار و بارو کردار

خدایا عاجز و درمانده نشأت

ز تو دار امید بس عنایت

- نه در زهد و ورع را در خروشی
اگر چه فطرتش کار عبث نیست
تبی میبافت نقد عمر خود را
به پیرانه جوانی مست و سرخوش
- 18 نه با عشق و محبت جان خروشی
نمی داند خودش کردار او چیست
که را بیدار کنم از خود خدایا
21 جوانی اول و آخر به یکجوش

امید لطف کردن شرم دارم
 نیند محروم احسان ناسزایان
 نریزد چشم از آن اشک ندامت
 ز الطاف عمیت لطف فرما
 نخواهم من بیشت و هور و غلمان
 ز ذره آفتاب عشق ذاتی
 نیازش را نه یارای زبانی
 بدرگاهت زمن هیچست زنیسان

قطره

امیدواری از جناب یاران، و حضرات ایشان ازین بی حاصل
 و بیچاره، به فاتحه خواندن شاد، اگر کلفت شود، از سرِ رهم
 بِرَحْمَةِ اللَّهِ یار فرمودن نیاز است. و حضرت آفریدگار ایشان را
 بعز و عافیت و در امن و سلامت بکامکاری و کامرانی و بصفای
 وقت و خوشدلی و بهر جاودانی، جاودانی عنایت فرماید.
 بِالنَّبِيِّ وَآلِهِ الْأَمْجَادِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعِبَادِ.

14 به فاتحه S 31 ب || 10 امید T 49 آ ||

10 ازین تا : این S || 15-9 قطره... العباد تا 12/1-12
 حکایه... باهت S : - T || 14 و خوشدلی S : خوشدلی تا ||

مکایه منظومه [سریع]

شام بدان مرغ سحر را قفس	بود ربابی خوش رونهوش نفس
3 خواند یکی روز و میمانش کرد	داشت یکی دوستی آن ساده مرد
خوانچه برآورد همان میزبان	از سرناز آمده آن میهمان
جزدگری فی نه شراب و کباب	پیشن بدش گوشت یک بوش قاب
6 خوانچه از آن مانده پر شرم بود	گوشت نه این هم دو پی و چرم بود
کرد سرآغاز سخن آنچنان	مرد ظریفی بده آن میهمان
کرده ای قربان ز پی میهمان	از سر اکرام ربابت همان
9 گردگری هست بگورایگان	این پی و چرم و دیگر استخوان
کرده قربان ربایش چنین	نشأت ماگشته ربابی همین
	از پی یاران چنان پیشن ساخت
12 ثروت و سامان درین راه بافت	

گفته معذرت به تسمیه طوفان معرفت

[سریع]

15 در صدف دهر دُری بود فرد	عارفی آگاهی آزاده مرد
بیدل اگر گویم و بُردل بُد او	اهل دلی گویم و بیدل بُد او

5^a پیشن تا 36 آ ||

1 منظومه تا: - ST || 3^a داشت تا 5: داشتی T ||
5^a یک تا: یکی ST || 9^a و دیگر ST: دیگر تا ||

داد فنا را و بقا را فنا
 جست گریبان تماشا گرفت
 3 آنچه شنیدند دگران او بید
 کرد بسوسن دو سه گفت و شنید
 که بسراغیش صبا می شتافت
 6 ساخت ز دیدار بشد فیضیاب
 سایه که آزاد دلش بند شد
 سایه بیدی که چمنصفه بود
 9 بر شده بر تخت چنین هم بگشت
 سبجه در نظم نظامی نظام
 ساجد و راکع بخشوع و نیاز
 12 این چه جماعت چه نیاز ای عجب
 نقش زهیرت شده صد ترهات
 گاه گزیدی لب و انگشت سر
 15 معشر موران مصلی مهان
 مرمی باشم من محروم راز
 سجده شکر بیست واجب بما
 18 سجده شکر نغم ای پُر شکوه
 فرض شده بر من و توزین نسق

هستی و نیستی همه کرده هبا
 چین سمر دامن صحرای گرفت
 خنده کل گریه بلبل شنید
 نکته ای از نرگس گویا شنید
 از دهن غنچه آن راز یافت
 آینه از مشنم تا آفتاب
 چونکه ز گلگشت گسالمند شد
 دید مجور وی نیازیش سود
 خواهه در آن جای خوش خوش نشست
 دید صف مورچه با قیام
 یک صف صوفی جماعت فراز
 این چه فسون نمل نماز ای عجب
 خامه انگشت به بینی دوات
 دست بز انوزد و جنبید سر
 خواهه چنین بانگ زد ای صوفیان
 این چه نیاز این چه نیاز این چه ساز
 پاسخش آن داد همین پیشوا
 پاسخش آن داد همین آن گروه
 سجده شکر کرم و لطف حق

7^a چونکه T 49 ب || 17^a پاسخش S 32 آ ||

1^b داد T : داده S || 6^b فیضیاب T آ : آفتاب S || 16^b مرمی T S :
 مرمی T || 17^b شکر بیست S T : که T || 18^a آن داد S : این داد T ||

دی سمری کرد ز طوفان خدا
خواجه بگفتا که چه طوفان هان
دی سمر ابر آمده و یکدمی
قهقهه آمیز بگفتند شان
همه جهان یکسره طوفان شود
قطره میدانکه طوفان ماست
قطره طوفان بن ای جان من

پور و پدر دختر و مادرها
نمشک گذشته دوسه ماه این زمان
رشمه فشان شد دوسه چون شبی 3
موکب موران جوایش چنان
خانه ام از قطره ای ویران شود
زاله ای با مورچه سیل فناست 6
در خور من غرقه و طوفان من

معرفت نشأت و این قال و قیل

9 گفتن طوفان همان زین قبیل

نیم بار دل یاران اینچنین باید
ز خاطرها فراموشم دل او کار اینچنین باید

12 دماغ دامن و پا و سر و دستار همیشه هیچ
گلستان محبت را گل و خار اینچنین باید
گریبان دلم آزاده است از سوزن مژگان

15 گذشتن از جهان حسن دلدار اینچنین باید
نه پر دارم نه پرواز آتش عشق جهانسوزش

18 نه دل دارم نه دلبر هو دیدار اینچنین باید
جهان ملک معنی بود کنشایش احسانش

در اقلیم سخن نشأت جهاندار اینچنین باید

فهرست ابیات فارسی

- آرامش است اضطرابها : ۱۲ ، ۲۴
آنچه میگویم فهم درست : ۱۳ ، ۲۸
اتصال بی قیاس : ۸۱
از سر ناز باید گذشت : ۱۷
از مرگ باقی هوس : ۲۰
اگر از حسن ندانی را : ۵
اللا هیچ هیچ : ۶
ای چرخ گشته بیزار : ۵ ، ۵۱
ای که از ندانی دانست : ۷۵
ای نای قلم صفا شو : ۲۸
این به بیداریست این چه حال : ۶۴
اینجا حلول بتکرار آمده : ۷۹
باد مودك آید همی : ۵۹ - ۶۰
بخود با طعنه ایام : ۳۶ - ۳۷
بفرمود شه بر آور فغان : ۶۸
بغل بگشا در ساعت : ۵۷
بلایی بلاتر شد : ۳۵
بلبلک به چمن گل گل : ۵۹
بنازم بان آب تیغ : ۸۵
بود ربابی راه باخت : ۱۰۳
بود یکی تو آموختم : ۹۲ - ۹۳
به یکجا چاه جوید : ۴۲
بدر فرزند سایاش : ۳۲ - ۳۳

- پریزادیت نمون : ۲۸
- پیو زن پسر را اثر : ۴۳
- تو چو مرغ بمت آمدی : ۱۱
- تهمتن پیکار سلامت بس : ۱۴_۱۵
- جز سیر هما نیست : ۵۶
- جمعی از پیی گمراهند : ۸۸_۸
- جهان دیده اینچنین باید : ۱۰۶_۱۰۹
- جهان دیده پریشان : ۹۹_۱۰۲
- جهان شه زه بست : ۳۶
- چنان دید ایام جوانی : ۲۱
- چو دیدی میداد : ۴۳
- چون نبی غار و کوه : ۱۵
- چه گویم عفا خوان : ۵۲
- خواب حیرت نقاشت : ۳۴
- خوشر دیگران : ۲۳
- خیز رو کار نیست : ۲۶
- درد است بخیر یادی : ۹۸_۹۹
- در عالم دگر است : ۱۳
- در میخ نهفته درینفت : ۴۱
- درین گلشن تا نمیری : ۳۹
- دلا بر خیز فرورد : ۲۴
- دوست دارد از خفتگی : ۹۲
- دیگرگون همان دم : ۳۳
- روانی ز خاک : ۵۵
- ز خوبی چشم بسته : ۲۵_۲۶
- ستم شمرم بدو ز نفس : ۹۵
- سواره عزم هدم : ۳۰

- سوخت این خام را : ۵
- شبی چون برق می جست : ۴۹
- صحبّت از غافل چرا : ۸۳
- صفیر بدین رنگ : ۲۰
- عارفی آگاهي زین قبیل : ۱۰۴-۱۰۵
- غم مخور رفته شمر : ۹۶
- فارسی گو دیکرست : ۲۴
- کاروان آید همی : ۴۴
- کلید کام مهباست : ۳۵
- کم گو سخن نازکست : ۸
- گرت سلطان تو آگاه : ۴۶
- لاشع بر ره زده : ۹۸
- لب جو تشنه : ۶۴
- لیلی منم این منم : ۷۶
- ما چه باشد و نفی : ۸۸
- ما عدمهاییم فانی نما : ۸۷
- مجدد کاکلی آفریدند : ۲۶
- مردکی از و جهان : ۹۶-۹۷
- مرد میدانرا زرست : ۱۵
- مشکل سخنی شرك اساسی : ۸۱
- مشار عیب کس مدر : ۱
- معشوق و عشق چه کار دارد : ۷۹
- معنی کون هیچست هیچ : ۲
- میبای همینست : ۸
- نازک پسری گفتگو هست : ۷-۲
- نشد آنکه جنون کند : ۸۹
- نکته عشق مجنون باشی : ۸۳

- نواسنجیست گاه عاقل : ۲۲
 نه پای رفتنی ماندن : ۴۰
 نه جتبانید پسندید : ۴۵-۴۶
 نی چنان روی دوست : ۹۴
 نی لبش را روزه نماز : ۵۳
 هر که عاشق هم آن : ۷۷
 همان همان دم : ۱۸ ، ۶۹
 هوا تکلیف می سراید : ۳۰
 هیچ عقدی کردگار : ۱۲
 یا رب ز دلم : ۲۰
 یار با او در سرود : ۴۸
 یار لیلی و هی نیست : ۱۹ ، ۸۰
 یقین میدانکه نهادیم : ۱
 یک قدم هدیار باش : ۱۶

فهرست ابیات عربی

- أ أنت أم اثبات اثنین : ۷۹
 اینها القوم اخری نصیب : ۹۰
 تجری الریاح السفن : ۶۹
 فسر الهوی مصاقع : ۸۰

فهرست آيات

- الذی یوسوس فی صدور الناس (٥/١١٤) : ٦
 ان مع العسر يسرا (٦/٩٤) : ١٣
 بسم الله مجريها و مرساها (٤٧/١١) : ٥٧
 ففزع من في السموات و من في الارض. (٨٧/٢٧) : ٧١
 كل حزب بما لديهم فرحون (٥٤/٢٣) : ٨١
 كل شيء هالك الا وجهه (٢٨/ ٨٨) : ٨٨
 كل نفس ذائقة الموت (١٨٥/٤) : ٥٤
 لذة للشاربين (٤٦/٢٧) : ١٠
 ما هذا بشرا (٣٧/١٢) : ٢٦
 مرج البحرين يلتقيان بينهما برزخ لا يبغيان (١٩/٥٥-٢٠) : ٩٤
 نور على نور (٢٥/٢٤) : ٤٧
 والضى (٧٩٣) : ٢٧
 و اما السائل فلا تنهر (١٠/٩٣) : ٧٩
 و ما هذه الحياة الدنيا الا لهو و لعب (٦٤/٢٩) : ١٣ (حاشيه)
 و هو معكم (٤/٥٧) : ٨١
 يحيي و يميت (٢٦٠/٢) : ٧٢

فهرست احاديث

- ابيت عند ربي يطعمني و يسقيني : ١٨ (حاشيه)
 اللهم زد فيك تحيرا : ٩٤
 من عرف نفسه فقد عرف ربه : ١ (حاشيه)

فهرست امثال و اقوال عربي

آية من آيات الله : ٢٦

ان الله يحب الشجاع : ١٤

بعلمه و قدرته عموما و بفضله و رحمته خصوصا : ٨٢

التأخير آفات : ٦٤

حيرة بين الحيرتين : ٩٤

زاد الله حيرته : ٩٤

شفلتنني حبك منك : ٧٦

الشيء اذا تجاوز حده انقلب ضده : ٢٧

طلب الدليل بعد الوصول قبيح و فضيح : ٧٨

قرة العين : ٤٢

كان الله و لم يكن معه شيء الا ان كما كان : ٨٢

ما السلوك : ٩٤

من ذاق عرف : ١١

النور في السواد : ٤٧

وقف حمار الشيخ في العقبة : ٧٤

يومئذ يتسألون : ٩٠

فهرست نامهای اشخاص و امکنه و قبایل

- آدم (پیغمبر) ۲۱
 آصف (پیغمبر) ۲۵ ، ۴۹
 اسفندیار ۱۴ (م)
 اسکندر ، سکندر ۱۰ ، ۲۷ ، ۳۰ ، ۳۱ ، ۹۷
 اصحاب کهف (هفت تن از مسیحیان قبل از اسلام که در زمان دقیانوس از خوف
 بت پرستان به غاری پناه برده و در آنجا بخواب رفتند و بعد از ۳۰۰ سال بیدار
 شدند) ۴۷ ، ۵۴
 اصفهان ۹۸
 انگلتره ۹۷
 بابل ۲۶ ، ۳۸
 بدخشان (نام ناحیه‌ای است در ترکستان افغان که لعل آن معروف است) ۲۶ ، ۴۴
 بلال (حبشی) ۲۹
 بیدل (میرزا) ۱۱ ، ۱۶
 تاتار (نام بعضی از طوایف ساکن سیبری و روسیه اروپا) ۲۷ ، ۴۸
 تاجیک (نام طایفه‌ای که از نژاد آوین ساکن ترکستان افغان و پامیر و
 ترکستان روس) ۲۲
 تازی (عرب ، عربی) ۲۴ ، ۸۰
 ترك ۲۳ ، ۲۴
 تهمتن (لقب رستم پهلوان) ۱۴
 جبریل (نام فرشته‌ای که وحی الهی را بر پیغمبر نازل میکرد) ۶۲
 جم ، جمشید ۲۸ ، ۳۲ ، ۵۰ ، ۵۸ ، ۶۱ ، ۶۷ ، ۱۰۴
 جیحون ۲۷
 چین ، چینی ۲۵ ، ۲۶ ، ۶۴ ، ۶۵ ، ۶۶ ، ۶۷ ، ۲۴

حجاز ۷۵

حرا (نام کوهی در مکه که حضرت رسول پیش از بعثت مدتی در غار آن

عبادت میکرد) ۴۷

حوّی (نام زوجه حضرت آدم که او را مادر آدمیان میدانند) ۲۱۱

حیدر کرّار (لقب حضرت علی) ۱۷

ختن ۶۲ ۶۷

خسرو ۶۵

خضر ۶۲ ۶۱۰ ۶۲۵ ۶۲۷ ۶۲۲ ۶۹۹ ۱۰۶

خطا ۲

داود (پیغمبر) ۶۲۳ ۶۲ (م)

دلدل (نام اشتری که حضرت علی بر آن سوار می شد) ۱۷

ذوالنون (مصری) ۸۴

رستم ۱۴

زمزم (نام چاهی است نزدیک کعبه) ۶۵۵ ۷۵

سام (نام پدر زال) ۱۴

سلمان سلمی ۶۱۱ ۶۲۳ ۷۴

سلیمان (پیغمبر) ۶۱۷ ۶۲۴ ۶۲۲ ۶۵۷ ۶۲۲ ۷۳

شیرین ۶۱ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۹ ۶۴۰ ۶۴۵ ۶۵

طور (کوه) ۷۵

عامری ۶۱

عراقی (منسوب به عراق) ۶۲۷ ۹۶

عرب ۶۲۳ ۷۴

عرفات (موقف حجاج نزدیک مکه در روز نهم ذیحجه) ۷۵

عزرا ۷۴

عزرائیل (نام فرشته‌ای که جان مردم را میگیرد) ۳۷

عیسی (پیغمبر) ۶۱۵ ۶۲۸ ۳۷

غالب دود ۹۴

فارسی ، فارسی ۷۳ ۶۲۴

فرنگی ۶۸

فرهاد ۶۰ ۶۲۷ ۶۲۶ ۶۴۰ ۶۵۰

قاف (نام کوهی موهوم) ۶۸ ۶۵۷ ۶۷۱ ۷۶ (م)

قیس ۶۷۵ ۷۶ (م) ۶۸۳ ۹۲

کشیر ۶۱ ۳۰

کعبه (خانه مکه که زیارتگاه مسلمانان است) ۶۵ ۶۱۱ ۶۷۵ ۶۸۸ ۹۳

کنعان ۶۲۶ ۶۳۵ ۴۷ (م) ۴۹ ۵۵

کیخسرو ۶۹ ۲۸

لیلی ، لیلیا ۶۱ ۶۸ ۵۹ ۶۱۲ ۱۹ (م) ۶۲۰ ۶۲۳ ۲۷ (م) ۶۳۶ ۶۴۰ ۶۴۷ ۶۴۹ ۶۷۵ ۶۷۴

۷۵ (م) ۷۶ (م) ۶۷۲ ۶۸۰ ۸۳ (م) ۹۲

ماچین ۲۶

مجنون ۶۸ ۵۹ ۱۹ (م) ۶۲۱ ۲۷ (م) ۶۳۶ ۶۶۵ ۷۵ (م) ۷۶ (م) ۶۷۲ ۶۸۰ ۸۳ (م)

۸۳

مریم (نام مادر حضرت عیسی) ۲۸

مسیح (لقب حضرت عیسی) ۶۳۶ ۶۴۶ ۶۹۵ ۶۹۹ ۱۰۶

مصر ۶۱ ۶۵

منصور (حلاج) ۲۸

موسی (پیغمبر) ۱۹

مولانا (جلال الدین رومی) ۷۷

نجات ، نجات سلیمان ۵۲ ۵۴ ۱۱۷ ۶۱۷ ۶۲۰ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۸ ۶۵۱ ۶۶۲ ۸۳ (م) ۶۸۵

۸۹ (م) ۶۹۰ ۶۹۵ ۶۹۹ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۵ ۱۰۸ (م) ۱۰۹

هاروت (نام فرشته‌ای که بغض خدا گرفتار شده و میگویند با فرشته دیگر

بنام ماروت در چاه بابل سرازیر آویخته شده است) ۶۷

هرمز ۳۳

هند ، هندوستان ، هندی ۶۴۹ ۶۵۵ ۶۶۶ ۶۶۸ ۷۰ (م)

یعقوب (پیغمبر) ۲۶

یعن ۶۲ ۶۱۱ ۶۴۴ ۶۷

یوسف (پیغمبر) ۶۶ ۶۲۵ ۶۴۸ ۶۶۵ ۶۱۰۰ ۱۰۶

یونس (پیغمبر) ۹۲

فهرست کتابهاییکه در متن وارد شده است

زبور (کتاب آسمانی که بر حضرت داود نازل شده است) ۶۲

طوفان معرفت ۱۰۳

قرآن ، فرقان (کتاب آسمانی مسلمانان) ۶۲ ۷۸

گلستان (کتاب معروف سعدی شیرازی) ۵۹ ۶۳۴

مثنوی ، مثنوی معنوی (کتاب معروف مولانا جلال الدین رومی) ۶۲۴ ۷۷

فهرست کتابهاییکه در حواشی وارد شده است

چهار مقاله ۶۰

دیوان حافظ ۶۲ ۷۵

کلیات صائب تبریزی ۵۵ ۸۳

مثنوی ۶۶ ۶۱۳ ۶۱۵ ۶۲۳ ۶۷۷ ۶۸۷ ۶۸۸ ۹۲